R 3376

ARHITEKT

Revija za arhitekturo, urbanizem in uporabno umetnost / Yugoslav Magazine for Architecture, Town & Country Planning and Applied Arts

LJUBLJANA - JUGOSLAVIJA

CENTRALNA TEHNIŠKA KNJIŽNICA
7 I
Arhitekt
R 3376 /52
Let. 2 1952
933765200,5

JULIJ AVGUST 1952 5

DELO ARHITEKTA IN GRADBENIKA
JE TESNO POVEZANO,
ZATO
NAŠIM ČITATELJEM PRIPOROČAMO

STROKOVNO REVIJO

„Gradbeni vestnik“

KI JO IZDAJA DRUŠTVO
GRADBENIH INŽENIRJEV IN
TEHNIKOV SLOVENIJE

Administracija:
LJUBLJANA, Erjavčeva ul. 11a/pr.

GRADBENI VESTNIK

HABITAT

revista das artes no Brasil

brazilska umetnostna revija

NAJBOLJŠI VIR SPOZNAVANJA BRAZILSKE ARHITEKTURE, SLIKARSTVA, KIPARSTVA, FILMA, PLESNE UMETNOSTI ITD.

»HABITAT« IZDAJA
MUZEJ MODERNE UMETNOSTI V SAO-PAULO

IZHAJA DVOMESEČNO NA
VEČ KOT 100 STRANEH
VELIKEGA FORMATA

LETNA NAROČNINA
(6 ŠTEVILK) USA $ 6.00

Administracija:

HABITAT EDITORA LTDA.
Rua 7 de Abril, 230, 80,
Sala 820, SAO PAULO,
Brasil

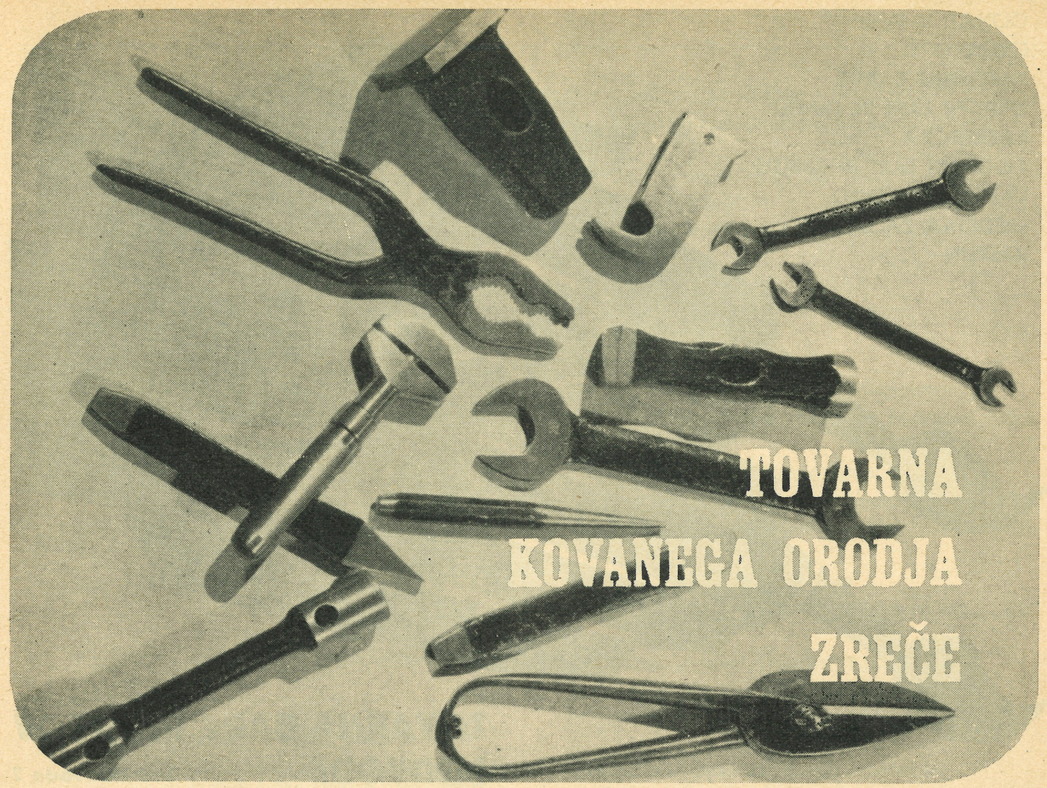

ZAVOD
ZA RAZISKAVO MATERIALA
IN KONSTRUKCIJ
:/GRADBENI INSTITUT/:

PREISKAVE
MATERIALOV,
KONSTRUKCIJ,
NOSILNOSTI TAL,
KEMIČNE IN
FIZIKALNE PREISKAVE
, EKONOMSKE PRESOJE
, TEHNOLOŠKI
PROCES,
EKSPERTIZE

LJUBLJANA, DIMIČEVA 10
ZAHTEVAJTE PROSPEKTE

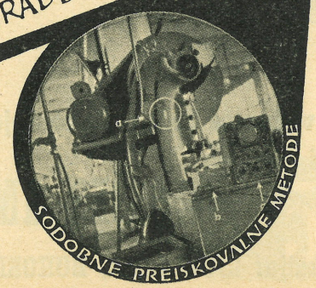

OLJNATI EMAJLI
FIRNISI, KITI
KAZEINSKE BARVE
SPIRITNI LAKI IN EMAJLI
RAZREDČILA
CELONSKI LAKI IN EMAJLI
KAZEINSKO LEPILO
SREDSTVA ZA ZAŠČITO
RASTLIN

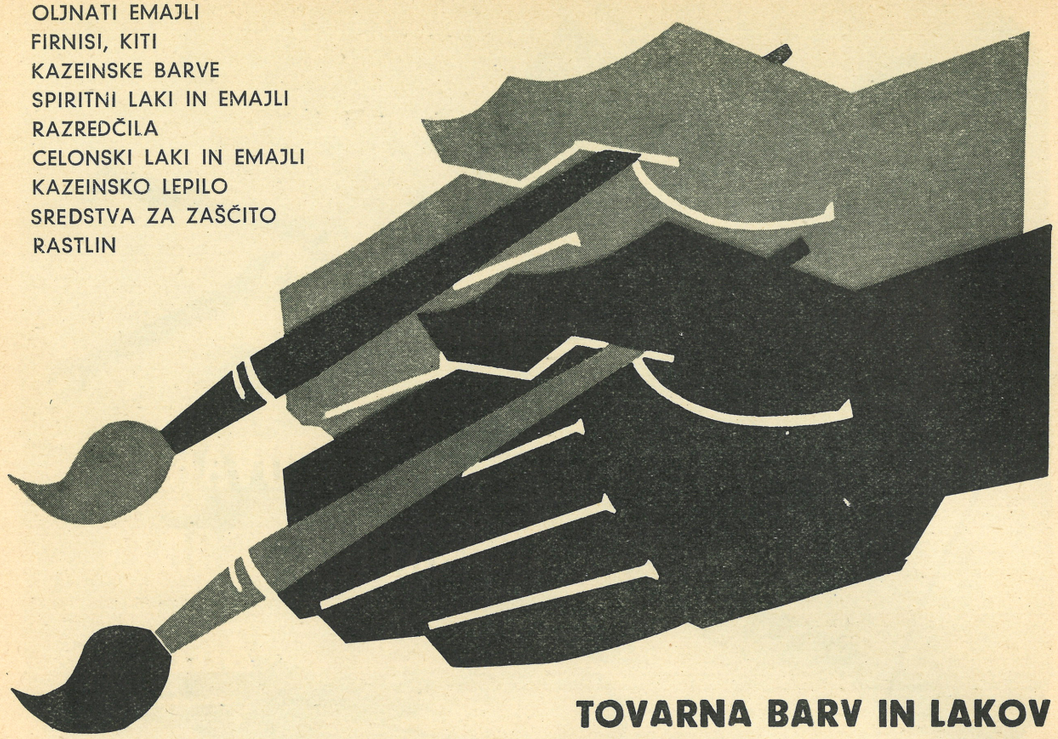

TOVARNA BARV IN LAKOV
MEDVODE **Tel. Medvode 2**

Vse važnejše industrijske objekte v Sloveniji gradi

GRADIS IMM

Direkcija: LJUBLJANA, BOHORIČEVA ULICA 24

ARHITEKT

Revija za arhitekturo, urbanizem in uporabno umetnost

Glavni urednik FRANCE IVANŠEK

Uredniški odbor Marjan Bohinec / Hrvoje Brnčič / Franc Cacak / Oton Gaspari / France Ivanšek / Marjan Mušič / Edvard Ravnikar / Branko Simčič

Izdajatelj Društvo arhitektov Slovenije (DAS)

Upravni odbor Danilo Fürst, upravnik / Pavel Göstl / France Ivanšek / Jurij Jenštrle / Rudi Mačus

Uredništvo in uprava Ljubljana, Erjavčeva ulica 11 a/I — poštni predal 300, tel. 49-08

Naročnina 6 številk 1800 din, 3 številke 900 din, 2 številki 600 din / Plačljivo vnaprej na tek. rač. NB 604-90331-8 / Posamezna številka 350 din

Inserati 1/1 stran 20.000 din, 1/2 strani 11.000 din, 1/4 strani 6000 din, 1/8 strani 3250 din / Pri ponovitvi rabat

Tisk in klišeji Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Sadržaj — Summaries — Résumés — Auszüge IV

Ing. arch. Gizela Šuklje, Ljubljana:
Naselja v Slovenski Istri *1*

Ing. arch. Miro Kos in ing. arch. Jože Platner, Ljubljana:
Bolnica na Jesenicah *5*

Ing. arch. Pavel Göstl, Ljubljana:
Gradbeni koncept našega ljudskega stanovanja *12*

Ing. arch. Edvard Ravnikar, Ljubljana:
Dve koloniji enodružinskih hiš v Ljubljani *15*

Abs. arch. Marko Šlajmer, Ljubljana:
Stanovanjsko naselje tovarne pohištva »Edvard Kardelj« v Novi Gorici *21*

Arh. R. C. Hekker, Den Haag:
Gradnja ljudskih stanovanj v Holandiji *22*

Abs. arch. France Ivanšek, Ljubljana:
I. razstava pohištva v Ljubljani — dobra lekcija za proizvajalce in oblikovalce *28*

Anketa o ljudski umetnosti, umetni obrti in oblikovanju *33*

Adolf Loos:
Ornament in zločin (1908) *40*

Razgledi

Odmevi
Arhitekt Ivan Jager in slovenska knjiga *43*

Gradbena kronika
Pismo iz belega Celja *45*

Aktualnosti *47*

Iz vsega sveta
Sodobna italijanska arhitektura *47*

Vzgoja arhitektov
VIII. CIAM o vzgoji arhitektov *48*

Knjige
S. Giedion: A Decade of New Architecture *49*
K. Gatz & Fritz Hiertl: Läden *50*

IULIJ AVGUST 1952 5

Ovitek Edvard Ravnikar s sodelovanjem Svetozarja Križaja

Notranja ureditev France Ivanšek

Prispevajte v Tiskovni sklad »Arhitekta«!

Materialni obstoj revij je danes v največji meri odvisen od njihovih čitateljev, od njihove discipline plačevanja naročnin in pridobivanja vedno novih naročnikov. Vendar to vse še daleč ne zadostuje za nemoteno izhajanje revij, posebno ne revije takšne vrste kot je »Arhitekt«, ki je zaradi nujnosti kvalitetnejšega papirja in čim večjega števila ilustracij zvezana z izredno visokimi tiskarskimi stroški.

Tiskovni sklad »Arhitekta«, ki ga ustanavljamo z izidom te številke, ima namen, da ustvari dodatna finančna sredstva, ki bodo omogočila neovirano izhajanje revije. **Vse ustanove, podjetja, organizacije, kolektive in posameznike, ki razumejo pomen izhajanja naše revije v našem strokovnem in kulturnem življenju, prosimo, da prispevajo v naš Tiskovni sklad po svojih zmožnostih in uvidevnosti.** *Vsak prispevek, pa naj bo še tako skromen, nam bo dobrodošla pomoč k utrjevanju našega materialnega stanja, darovalec pa bo imel prijetno zavest, da je po svojih močeh podprl stvar, ki je koristna za razvoj naše arhitekture in s tem za naš splošni kulturni in gospodarski razvoj.*

Vse prispevke pošiljajte na tek. račun »Arhitekta« Narodna banka 604-90331-8 ali oddajajte direktno v Upravi »Arhitekta«, Ljubljana, Erjavčeva 11a/I.

Vse prispevke Tiskovnemu skladu »Arhitekta« bomo sproti objavljali v naši reviji.

Uprava »Arhitekta«

Iz vsebine 6. številke:

URBANIZEM V ANGLIJI — KOMBINAT »SANA« V MAGLAJU — PLAVALNA KOPALIŠČA V SLOVENIJI — DVE KNJIGARNI V LJUBLJANI — SKICE I STUDIJE KAZALIŠNE SCENOGRAFIJE — RAZGLEDI — AKTUALNOSTI i. dr.

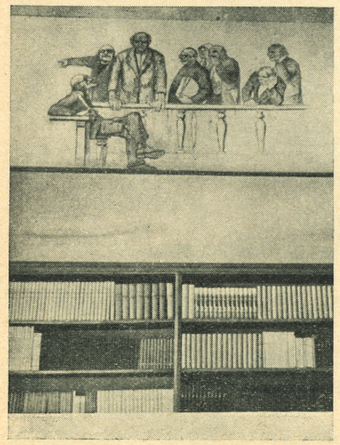

Ing. arch. Omahen Janko: Detajl iz notranjosti knjigarne Cankarjeve založbe v Ljubljani

Natečaj za naslovno stran revije »ARHITEKT« 1953

Uredništvo revije za arhitekturo, urbanizem in uporabno umetnost »Arhitekt« razpisuje splošni javni natečaj za naslovno stran revije »ARHITEKT« v letu 1953 z naslednjimi pogoji:

Format: 21 × 29 cm, obvezni tekst: ARHITEKT in tekoča numeracije (tip sedanjih črk in princip numeracije obvezen), svobodna grafična obdelava (fotomontaža izključena), dvobarvni tisk.

Nagrade: 6 nagrad po 3000 din, od katerih mora žirija podeliti najmanj tri.

Žirijo sestavljajo naslednji člani redakcije »Arhitekta«: Hrvoje Brnčič, Franc Cacak, France Ivanšek, Edvard Ravnikar in Branko Simčič.

Natečajne osnutke je pod šifro in z naslovom v priloženi kuverti poslati do 1. decembra 1952 (veljaven datum poštnega pečata) na Uredništvo »Arhitekta«, Ljubljana, Erjavčeva 11a/I, poštni predal 300 z označbo »Natečaj«.

SADRŽAJ

Naselja u slovenačkoj Istri 1
Gizela Šuklje

Iz materijala ekipa Etnografskog muzeja u Ljubljani, koje su 1949 i 1950 godine sistematski proučavale područje slovenačke Istre jugoistočno od Trsta, autorica je odabrala nekoliko crteža i fotografija s namerom da prikaže principe gradnje naselja u toj oblasti.

Za gradnju ove oblasti karakteristična je njena apsolutna podređenost lokalnim geografskim i materijalnim uslovima. Za oblikovanje kuće od odlučujućeg je značaja oblik terena, za njenu orijentaciju pravac najjačih vetrova, a za opšti, jako horizontalni značaj naselja, upotreba kamena škriljastog loma u vodoravnim slojevima. Naselja su uključena u prirodno zelenilo, koje sa konturama smokvi i dudova, kao i zelenim hladnjacima od vinove loze, unosi mekše oblike u tvrdu pravilnost i uređenost kamenih masa.

Bolnica u Jesenicama 5
Miro Kos i Jože Platner

Članak prikazuje bolnicu u Jesenicama kao sanitetsku ustanovu sagrađenu po sistemu blokova osnovnog »I« oblika sa komunikacijama u obliku obostrano zaposednutih hodnika u prostornom smislu. Neposredno čelno i posredno osvetljenje sa strane omogućava celishodno uređenje odvojenih opskrbnih jedinica (Pflegeeinheit) i terapeutsko-medicinskih jedinica na osnovi medicinskih zahteva obzirom na asepsu i sepsu, te ekonomskih zahteva obzirom na poslovanje, a sve to situaeiski disponirano oko horizontalnog i vertikalnog saobraćajnog čvora u obliku središnje hale i uz ovu prislonjenog stepeništa.

Pisac raspravlja nadalje o uslovima medicinske čistoće (medizinische Reinheit), koja se javlja u raznim stepenima u redosledu pojedinih funkcionalnih podorganizama, funkcionalnim jedinicama, izboru površinskog materijala, kvantitetnoj dozaciji i kvalitetnoj obradi prostorija, čime se ne postižu samo pasivni rezultati, već direktni uspesi u samoj medicini. Pisac napominje, da treba o medicinskoj čistoći voditi računa premda živimo u eri antibiotika, koji već danas pokazuju i onu drugu, manje povoljnu stranu svog lica.

Na kraju članak karakteriše arhitekturnu tvorevinu kao tvorevinu, koja je u prvom redu pokušala da se prilagodi potrebama one grane čovekove delatnosti, za koju je stvorena, a sa prvenstvenim uvažavanjem medicine, i to ne samo sa tlocrtnom dispozicijom, redosledom prostorija, sklopom samih redosleda, već i sa svima detaljima najjednostavnijih oblika — preko boje, pa sve do određivanja kvaliteta materijala, što konačno nije sprečavalo, da pojedini delovi ove arhitekturne tvorevine ne bi mogli harmonično živeti.

Građevinski koncept našeg stana za narod 12
Pavel Göstl

Iz mase problema, u vezi sa gradnjom kuća za jednu porodicu, avtor je izabrao problem koncepta tlocrta kuće, kojeg analizira i kritikuje na osnovi pregleda 320 uloženih nacrta za kuće za jednu porodicu u Ljubljani. Među ovima je samo 15 zaista individualnih rešenja, svi ostali nacrti zasnovani su manje više na jedan te isti kalup. Uzorak tlocrta i rešenja naše kuće od jednog stana treba tražiti u stanu namenjenom za izdavanje. Takve kućice nisu intimni individualni stanovi, već su sasvim nelične prema ukućanima i bezizrazne prema okolini. Šablonsko situiranje i razmeštanje prostorija, te nedovoljno proučavanje funkcija pojedinih soba i međusobne veze, jesu opšti nedostaci ovih projekata, koje su u velikoj većini — osim 16, koje su obradili arhitekti — zasnovali stručnjaci nižih kvalifikacija, ili čak sami sopstvenici.

Avtor konstatuje da ove kuće pretstavljaju potpuno udaljavanje od slovenačke tradicionalne kuće, koja bi svojim arhitekturnim, a naročito urbanističkim kvalitetima, mogla mnogo da doprinese rešavanju postavljenog problema.

Dve kolonije kuća za jednu porodicu u Ljubljani 15
Edvard Ravnikar

Uverenje, da produkcija stanova ne može više da bude sasvim prepuštena privatnoj inicijativi, ako ne želimo, da pri tom zajednica trpi sve veću štetu, još nije prodrlo u našu građevinsku praksu. Posleratna naselja kuća za jednu porodicu u predgrađima Ljubljane Dravlje i Stožice pretstavljaju tipične primere gradnje koja je u okviru određene parcelacije prepuštena snalažljivosti i inicijativi sopstvenika — kako u pogledu nabavke samog nacrta, tako i u pogledu izvođenja same gradnje. Neekonomičnost mreže komunikacija, slabo iskorišćenje parcela, neuređenost instalacija, mali urbanistički komfor, međusobno smetanje stanovnika, kao i drugi nedostaci, mogli bi da se uklone jedinstvenim urbanističkim i arhitektonskim rešavanjem ovog problema. U analizama i crtežima prikazano je na komparativan način današnje stanje naselja uz studije drugog uređenja koje se zasniva na principu jedinstvenog rešavanja i izvođenja, uzimajući u obzir sve faktore, potrebe i uslove.

Gradnja stanova za narod u Holandiji 22
R. C. Hekker

Članak opisuje razvoj holandskog stana za narod počev od sredine 19. veka pa do današnjih dana. Pored samostalne kuće za jednu porodicu, pojavio se krajem prošlog veka i etažni stan, ali ipak ne u obliku stanbenih kasarni kao u drugim zemljama, već su to bile uske i visoke etažne zgrade sa dva stana u svakom spratu. Gradnja stanova rasla je sve do drugog svetskog rata, tako da je g. 1940 Holandija — zajedno sa Engleskom — bila na prvom mestu u Evropi. Na porodicu od 4 člana dolazile su 4 ½ sobe. Taj razvoj presekao je g. 1940 početak rata, u kome je od 2 milijona stanova potpuno uništeno 80.000, teško oštećeno 40.000, a lakše oštećeno 400.000 stanova. Obnova stanova u Holandiji posle rata pretstavlja jednu široku i plansku akciju. Pored tradicionalnih gradnji, jako se uvažavaju i montažne zgrade, od kojih je do ove godine sagrađeno već 29.561.

I. izložba pokućstva u Ljubljani — dobra škola za proizvođaće i oblikovatelje 28
France Ivanšek

I. izložba pokućstva u Ljubljani otkrila je sve nedostatke današnje slovenačke proizvodnje pokućstva, koji su prirodna posledica zastarelog odnosa između proizvođača i kupca. Nastojanje proizvođaća pokućstva ne ide za tim da zadovolji funkcionalne potrebe potrošača za savremenim elastičnim, jevtinim i praktičnim pokućstvom, a i prodavaocu nije stalo do toga da zadovolji kupca praktičnošću i stvarnom lepotom, već jedan i drugi osvajaju kupca bizarnim i neosnovanim formama, sjajnom politurom, mehaničnom imitacijom egzotičnog drveta, intarzijama svih vrsta itd. Arhitekt nije do sada u proizvodnji pokućstva skoro nikako dolazio do reči, zato ova proizvodnja i ne poznaje novih praktičnih zamisli i ideja te joj je stoga nepoznat onaj solidan, dobar oblik, koji kod ove vrste predmeta odlučuje o njegovoj upotrebljivosti.

Pojedini primeri pokućstva na izložbi, izrađeni na osnovi nacrta arhitekta, pokazuju razvoj u drugom, naprednijem pravcu proučavanja potreba čoveka, prilagođavanja minimalnom stanbenom tlocrtu, upotrebe novih materijala i novih proizvođačkih metoda. Ovo uliva nade, da će u buduće slovenačka industrija pokućstva, uz veću stručnu pomoć arhitekata — potreba, koju uviđaju sve više i sami proizvođaći — moći bolje da ispuni svoje zadatke. S tehničkog gledišta naše zanatstvo i industrija dorasli su rešavanju svih problema proizvodnje savremenog pokućstva. Naš je zadatak da proizvodnju uskladimo sa savremenim potrebama potrošača kako u pogledu funkcije tako i u pogledu forme.

Anketa o narodnoj umetnosti, primenjenoj umetnosti i oblikovanju proizvoda 33

Uredništvo je raspisalo anketu sa dva pitanja: 1. — Kako razlikujete narodnu umetnost, primenjenu umetnost i oblikovanje proizvoda? Kakve su njihove funkcije u današnjem životu i kakvi su njihovi međusobni odnosi? 2. — Kakve treba da budu škole za primenjenu umetnost, kakav da bude njihov cilj i kakve mogućnosti bi trebali da imaju apsolventi tih škola? Dali treba nastavni program da se osloni na arhitekturu, na slikarstvo ili na vajarstvo, ili pak treba tražiti nove metode?

Odgovori bi mogli da se podele u dve grupe: Autori prve grupe smatraju da ima primenjena umetnost još velike mogućnosti razvoja i da primenjenu umetnost treba odlučno podupreti, dok međutim pojedinci vide o oblikovanju proizvoda samo proizvode mode, a neki opet samo tehnički savršene proizvode bez umetničke vrednosti. Sa današnjom metodikom rada na školama za primenjenu umetnost zadovoljni su te ne traže nikaktvih promena, ali naglašavaju potrebu izdašne materijalne pomoći.

Druga grupa pripisuje oblikovanju proizvoda u modernom životu daleko važniju socijalnu funkciju kakvu može danas još da ima primenjena umetnost. Škole za primenjenu umetnost zastarele su. Postavlja se pitanje njihove reorganizacije i postavljanja na nove principe, ili čak otvaranja novih škola za oblikovanje sa novim pedagoškim pogledima.

Ornament i zločin 40
Adolf Loos

Čuveni Loosov članak iz g. 1908, u kome je pisac nagovestio neumoljivu borbu ornamentu u modernom životu, danas je isto onako aktuelan kao prilikom prvog publikovanja. Reći, stare skoro pola veka, zvuče danas kao odgovor na ponovo aktuelna pitanja veštačkog oživljavanja ornamenta.

Vidici 43

Odjeci: *B. Gerlanc* daje u svom članku »Arhitekt Ivan Jager i slovenačka knjiga« znatan doprinos istoriji opreme slovenačke knjige.

Građevinska kronika: *F. K.* opisuje u »Pismu iz belog Celja« rad i probleme arhitekturne obnove grada Celje.

Iz celog sveta: Američki arhitekt *Kidder Smith*, autor poznatih dela o švedskoj, švajcarskoj i brazilijanskoj arhitekturi, izneo je na jednom predavanju u Londonu kritiku o kvalitetima i nedostacima savremene italijanske arhitekture. Ovo predavanje sažeto je u našem članku »Savremena italijanska arhitektura«.

Odgoj arhitekata: Iz materijala VII. Kongresa CIAM (meseca jula 1951 u Hodesdonu) donosimo izveštaj 3. komisije o odgoju arhitekata.

SUMMARIES

Settlements in Slovene Istria 1
by Gizela Šuklje

Choosing from the material collected by the team of the Ethnographic Museum in Ljubljana who, in 1949 and 1950, carried out a systematic study of that part of Slovene Istria lying south-east of Trieste, the author has selected a few drawings and photographs showing the principles according to which settlements were built in this area.

This kind of building is characterized by an absolute subordination of the architecture to local climate and geography as well as to material means. The design of the house has been decisevely influenced by the configuration of the terrain — its orientation by the direction of the strongest winds, — and its general markedly horizontal character by the use stone of slate-like split in horizontal layers. Settlements merge into natural greenery which softens the hard rectitude and arrangement of stone masses by introducing contours of fig-trees and greenstriped espaliers.

The Hospital at Jesenice 5
by Miro Kos and Jože Platner

This article discusses the hospital at Jesenice as a medical institution built according to the block system of the basic "T" shape with communications represented by mutually occupied corridors in terms of space and with direct frontal and indirect lateral lighting which makes possible a practical arrangement of divided nursing units and therapeutical-operational units based on medical requirements concerning the asepsis and sepsis as well as economic units concerning the working of the hospital itself. As regards its position, the hospital is laid out round a horizontal and vertical junction represented by the central hall and a staircase which leans on to it.

The author deals further with the realisation of medical cleanness which assumes different degrees in arrangement of individual functional suborganisms, functional units, selection of surface materials quantitative dosage and qualitative treatment of space whereby not only passive results but positive successes in medicine are achieved. Every consideration should be paid to medical cleanness in spite of the fact that we are living in the era of antibiotics which have already shown a different, less pleasant aspect, of their nature.

At the conclusion the author characterizes an architectural creation as a creation trying, first of all, to adapt itself to the requirements of that particular branch of man's activity for which it was meant with special regard to medicine not only by its ground plan disposition, arrangement of rooms and complexity of arrangements but also by every detail, beginning from the most simple forms and colours up to the selection of the right quality of material which, after all, did not prevent parts of the architectural creation in question from being born to a harmonious life of their own.

The Building Concept of Our Popular Flat 12
by Pavel Göstl

From the tangle of problems concerning the erection of detached houses the author has chosen to treat the ground plan of a house that is being here analysed and critically examined taking as a basis 320 plans of detached houses in Ljubljana entered by various contributors. Only 15 plans can be said to be individual solutions, while all the rest — to a greater or lesser extent — follow the same pattern. The rented flat should provide the key to the solution of the problem of how to get the ground plan for our detached houses. These small houses cannot be termed individual or intimate homes, but rather impersonal affairs with no attraction for the residents or relation to the environment. Unoriginal disposition of houses, unsatisfactory outlay of rooms as well as ignorance of their functions and communications — these are, by and large, the weaknesses of plans. With the exception of 16 plans entered by architects, — all the rest have been drawn by semi-skilled experts and even by the owners.

The author believes that these houses are farther from the Slovene traditional

house than ever, notwithstanding the fact that its architectural as well as its urban features could have largely contributed towards a better solution of this problem.

Two Colonies of Detached Houses in Ljubljana 15

by Edvard Ravnikar

The realisation that the erection of flats cannot be further left to unguided private initiative, if an ever greater damage to the community is to be avoided, has not yet dawned on those who are engaged in building practice. Two colonies of detached houses at Dravlje and Stožice in Ljubljana, erected after the end of the war, are characteristic of the kind of building that — carried out on the allotted land — was left to private ingenuity and initiative of the owner both as regards planning and execution. Bad economy in the road system, unsatisfactory use of plots, messed up installations, lack of urban comfort, troubled coexistence of the inhabitants as well as other drawbacks could be made good if there were a single treatment of this problem in terms of town planning and architecture. By analyses and drawings a comparative picture could be gained between the present state of the two colonies and studies of a different arrangement, based on the principle of a single treatment and execution with due consideration being taken of all factors, needs, and existing conditions.

Erection of Popular Flats in Holland 22

by R. C. Hekker

The author discusses the development of the popular Dutch flat from the middle of the last century up to the present time. In addition to detached houses there appeared at the end of the last century storeyed flats which, however, did not bear any resemblance to the barracks to let as in other countries. They were narrow and high storeyed buildings with two flats on each floor. The author stresses further the part played by Constructivists during the period between two world wars. The number of buildings was growing until the very outbreak of World War Two and in 1940 Holland shared with England the distinction to be the first in Europe, since, on the average, a four-member family occupied four and a half rooms. This development came to an abrupt halt by the outbreak of World War Two during which 80,000 out of two million flats were completely destroyed, 40,000 severely hit, while 400,000 suffered lesser damage. Since the end of the war the reconstruction of flats in Holland has been carried out on a broad basis according to a plan. Prefabricated houses, whose number, up to this year, has reached 29,561, are taking an increasingly important place alongside the traditional kind of building.

The First Furniture Show in Ljubljana — A Good School for Furniture Makers and Designers

by France Ivanšek 28

The first furniture show in Ljubljana has clearly revealed all the weaknesses of the present furniture making in Slovenia which understandably arise from insufficient expert help given by the architects to the makers as well as from antiquated relations existing between the latter and the buyer. Furniture makers do not strive towards meeting the functional needs of buyers for modern, elastic, cheap and practical furniture, while the seller himself does not feel the need to satisfy the buyer with convenient and really beautiful furniture. On the contrary, both are trying to win the customer with bizarre, unjustified design, brilliant polishing, mechanical imitation of exotic woods, all kinds of inlaid work, etc. So far the architect has had almost no say in furniture making so that the industry does not possess any practical new ideas while ignoring the solid and good design which assumes a great importance in deciding the usefulness of every object to be later employed.

Individual pieces of furniture on show, which were made according to the plans of architects, point to a different, more progressive development which is taking into account the human needs, the adaptation to the minimum flooring space, the use of new materials and new production processes. They justify the hope that the furniture making in Slovenia with a greater expert advice of the architect, whose cooperation is increasingly being sought by furniture makers, will be able in the future to carry out all its tasks. On the technical side, our crafts and industries are quite equal to the production of modern furniture, and the problem now is to adapt it also to modern needs of the buyer both as regards its function and design.

Opinion Poll Taken on Folk Handicrafts, Applied Arts and Industrial Design 33

The Editor has sounded the opinion of a wide number of experts on Folk Handicrafts, Applied Arts and Industrial Design asking them two questions: first, what do you think is the difference between Folk Handicrafts, Applied Arts and Industrial Design? What are their functions and relationships in our present life? And secondly, how should the schools teaching Applied Arts be organized, what is to be their aim and what chances should be given to their graduates? Should the curriculum depend on architecture or should it rely on painting and sculpture?

Replies sent in can be divided into two groups:

The first group believes that there are vast possibilities of development open to the Applied Arts and that they should be given vigorous support. While some are of the opinion that the Industrial Design is only a means to turn out fashionable articles, others think such articles to be merely technically perfect products without any artistic value. They agree with the present methods used at the schools for Industrial Design without demanding any reforms, yet clamouring for a considerable increase in material help.

The second group attributes a much more important social function to the Industrial Design in modern life than Applied Arts can assume at present. Schools for Applied Arts are behind times and the problem which is now worthy of careful consideration is whether reforms should be introduced and modern principles laid down on which these schools may rest, or whether completely new schools for Industrial Design using new pedagogical methods shoulds be founded.

Ornament And Crime 40

by Adolf Loos

The famous article written by Loos in 1908, in which he declared an open war without end on ornament in modern life, has lost nothing of its actuality. Words spoken almost half a century ago still sound as a fresh answer to questions of artistic revival of ornament which have now become burning again.

Round-up 43

Echoes: *B. Gerlanc* in his article entitled "Architect Ivan Jager and the Slovene Book" makes a contribution to the history of the Slovene book design.

Building Chronicle: *F. K.* in his letter "From the White Town of Celje" describes the work and problems regarding the architectural reconstruction of Celje.

From All Over The World: The American architect *Kidder Smith,* author of well-known books on Swedish, Swiss and Brasilian architecture, at his lecture delivered in London made a critical survey of the strong points and weaknesses of contemporary Italian architecture that the Editor has now summed up in an article entitled "Contemporary Italian Architecture".

Education of Architects: From the material of the VIII Congres of CIAM (July 1951, at Hoddesdon) we publish here the report of the third commission bearing on the education of architects.

RESUMES

Sites en Istrie Slovène 1

par Gizela Šuklje

Utilisant la documentation rapportée par les équipes du Musée d'Ethnographie à Ljubljana qui, en 1949 et 1950, ont exploré systématiquement la contrée de l'Istrie Slovène au Sud-Est de Trieste, l'auteur a choisi quelques dessins et photographies dans le but de démontrer les principes observés par la construction des sites dans ce pays.

Cette construction est caractérisée par une subordination absolue aux conditions climatiques, géographiques et matérielles locales. La formation du terrain a décidé de la forme de la maison, sa situation s'est orientée après la direction des vents les plus forts et le caractère, en général, très horizontal des sites est dû à l'emploi des pierres schisteuzes fracturées en couches horizontales. Les sites s'harmonisent bien avec la verdure naturelle qui adoucit avec les silhouettes des figuiers et des mûriers et les lattes vertes des treillages les lignes régularaires et l'ordre rigide des masses pierreuses.

L'Hôpital à Jesenice 5

par Miro Kos et Jože Platner

L'article donne une description de l'hôpital à Jesenice du point de vue d'une formation sanitaire. Le bâtiment est conçu à l'égard spatial comme bloc en forme de «T», dans lequel les corridors, occupés le long des deux côtés, servent de voies de circulation; l'éclairage y est frontal et direct, ainsi que latéral et indirect. Cette conception a donné la possibilité d'une disposition étudiée des unités de soins et des unités thérapeuto-opératives, tout en y tenant compte des éxigeances médicales posées par l'aseptie et la septie, ainsi que des unités de service de l'organisation administrative et économique. Toutes ces unités sont disposées autour du centre vertical et horizontal, formé par le hall central et l'escalier qui y est adossé.

Ensuite, l'auteur expose le problème de l'hygiène qui se manifeste avec une intensité différente dans l'échelle des sousorganismes et des unités fonctionnelles, dans le choix du matériel de revêtement, dans la mesure des dimensions et la qualité des travaux d'aménagement. Les dispositions prises ne donnent pas seulement de résultats indirects, mais contribuent aussi à obtenir des résultats médicaux directs. Il faut attirer l'attention aussi sur le rôle tenu par l'hygiène, malgré l'actualité des antibiotiques, qui commencent à donner, par un revers, un aspect moins favorable.

L'article caractérise la création architecturale comme une création qui, en premier lieu, tend à répondre aux exigeances de la branche de l'activité humaine pour laquelle elle a été réalisée, donc, tout particulièrement aux besoins médicaux, pas seulement par la disposition du plan, le groupement des pièces, l'accord réciproque de ces groupements, mais aussi par tous les détails, commencé par les formes les plus simples, passant par les couleurs jusqu'à la qualité du matériel employé ce qui, dans son ensemble, n'a nullement nui à l'accord harmonieux de l'unité.

L'idée portante de la construction des habitations populaires 12

par Pavel Göstl

Du grand nombre de problèmes communs à la construction des maisons familiales, l'auteur a choisi le problème posé par le plan de la maison. Il en donne une analyse et exprime sa critique après avoir examiné 320 projets pour maisons familiales à Ljubljana. Quinze projets, seulement, ont trouvé une solution individuelle. Tous les autres sont conçus plus ou moins d'après le même schema, et il faut chercher le modèle d'après lequel le plan de notre maison-familiale-type est projeté, dans l'aménagement de notre habitation de location. Ces maisonnettes ne sont pas des foyers individuels et intimes; elles sont, au contraire, impersonnelles dans leur relation envers les habitants et anodines dans le cadre de leur entourage. L'emplacement du bâtiment et la distribution des pièces, les deux conçus d'après des règles établis, l'ignorance des fonctions des différentes pièces et de leur communication, sont, en général, les principaux défauts de ces projets qui, en leur plus grande partie — sauf seize —, ont été projetés par des spécialistes de moindre qualification ou même, par les propriétaires eux-mêmes.

L'auteur relève que ces maisons rompent avec la tradition de la maison slovène qui, par ses valeurs architecturales, notamment urbanistiques, pourrait contribuer à une meilleure solution du problème.

Deux groupes de maisons familiales à Ljubljana 15

par Edvard Ravnikar

La nécessité qui s'impose, si on veut empêcher que l'ensemble n'en souffre davantage, de ne plus laisser la solution de tous les problèmes, posés par la construction des habitations, à l'initiative privée et non dirigée, n'est pas encore reconnue par notre pratique. Les groupes des maisons familiales, créés à Dravlje et à Stožice près de Ljubljana après la guerre, représentent deux exemples typiques d'un aménagement qui — bien que dans le cadre d'un lotissement reglé des terrains, remet à l'initiative et à l'invention du propriétaire toutes les questions concernant, soit le projet même, soit l'exécution de la construction. Le réseau des voies publiques peu économique, les terrains mal utilisés, les installations mal aménagées, le confort urbanistique minime, les dérangements réciproques des habitants, ainsi que d'autres défauts auraient été évités, si tous ces problèmes avaient été traités sous un point de vue commun et comme une unité urbanistique et architectonique. Dans les analyses et les tableaux, une comparaison est faite entre l'état actuel de ces deux cités et des projets proposant d'autres solutions, basées sur le principe d'un traitement uniforme et d'une exécution des travaux qui tiendraient compte de tous les facteures, de tous les besoins et des conditions locales.

Construction des habitations populaires en Hollande 22

par R. C. Hekker

L'auteur décrit le chemin parcouru de la deuxième moitié du XIXe siècle jusqu'à présent par le développement de l'habitation populaire en Hollande. Vers la fin du siècle, des habitations d'étage apparaissent à côté des maisons familiales individuelles, mais ce ne sont pas des maisons de rapport ressemblantes à des casernes comme dans les autres pays, ce sont, au contraire, des bâtiments étroits et hauts à deux habitations à chaque étage. L'auteur dégage tout particulièrement, le rôle tenu par les constructeurs entre les deux guerres. L'activité, déployée dans la construction d'habitations, accroissait jusqu'à la seconde guerre mondiale et en 1940, ensemble avec l'Angleterre, la Hollande était au premier rang en Europe et où, en moyenne, quatre chambres et demie correspondaient à une famille de quatre membres. Cette évolution fut interrompue en 1940 par la guerre pendant laquelle de deux millions d'habitations, 80.000 furent dévastées, 40.000 ont subirent d'importants dommages et 400.000 furent légèrement endommagées. Après la guerre, la reconstruction des habitations en Hollande est conçue à une vaste échelle et elle s'opère d'après le plan prévu. En dehors des constructions qui observent la tradition, la construction des bâtiments préfabriqués se fait valoir et dont 29.561 ont été élevés au cours de cette année.

Ire Exposition de meubles à Ljubljana — Une bonne école pour les producteurs et les dessinateurs 28

par France Ivanšek

La Ire Exposition de meubles à Ljubljana a fait ressortir d'une façon éclatante tous les défauts de l'actuelle production slovène de meubles qui, d'ailleurs, ne sont que le résultat naturel d'une collaboration peu serrée des architectes avec les producteurs, ainsi que des relations, devenues surannées, entre les producteurs et les acheteurs. Les efforts des producteurs de meubles ne tendent pas à satisfaire les besoins fonctionnels éprouvés par le consommateur, d'avoir un mobilier élastique, bon marché et pratique; le vendeur de son côté ne fait, non plus, rien pour offrir à l'acheteur de beaux meubles et qui soient pratiques dans l'usage. Tous les deux, cependant, cherchent à impressionner l'acheteur par des formes bizarres et recherchées, par un vernis éblouissant, une imitation mécanique des bois exotiques et de la marquéterie de toute sorte, etc. Jusqu'à présent, l'architecte n'exerçait aucune influence sur la production de meubles, et par conséquence, cette industrie ne connut aucune idée nouvelle ou formule pratique; la bonne forme qui décide, dans la plus large mesure de l'utilité de l'objet, n'existe pas.

Les quelques pièces, se trouvant à cette exposition, exécutées d'après des dessins faits par des architectes, font preuve d'un développement dans un autre sens plus avancé; les meubles exposés témoignent d'une connaissance des besoins humains, de l'adaptation au plan minimum des habitations, de l'emploi des matériaux et des procédés nouveaux et éveillent l'espoir que l'industrie slovène de meubles pourra — se prévalant de la collaboration des architectes-spécialistes — remplir mieux son devoir. Cette circonstance devient de plus en plus claire aussi aux producteurs. Au point de vue technique, nos fabriques et nos atéliers sont à la hauteur voulue pour résoudre les problèmes posés par la production moderne; mais, la question comment conformer la production des meubles à l'égard de leurs fonctions et de leurs formes au goût et aux exigeances du consommateur, reste toujours encore à trancher.

Enquête sur l'art populaire, l'art appliqué et la forme des produits industriels 33

La rédaction a ouvert une enquête au sujet de deux questions. 1. Quelle est, à votre avis, la différence entre l'art populaire, l'art appliqué et la forme des produits industriels? Quelles sont leurs fonctions dans la vie actuelle et quelles sont leurs relations réciproques? 2. Quelles devraient être les écoles des arts et métiers, quel devrait être leur but et quelles devraient être les possibilités de travail pour ses anciens élèves? Est-ce que le programme d'enseignement devrait s'appuyer sur l'architecture ou sur la peinture et la sculpture ou faudrait-il, plutôt, chercher des méthodes nouvelles?

Nous pourrions classer les réponses en deux groupes: le premier considère qu'un vaste champs d'action est encore réservé à l'art appliqué et qu'il faut lui prêter tout l'appui. La forme des produits industriels, cependant, est considérée par quelquesuns comme étant des produits de mode, tandis que d'autres l'estiment comme produit d'une perfection technique mais sans valeur artistique. Ils sont contents de la méthode actuelle de l'enseignement adoptée aux écoles des arts et métiers et ils ne réclament aucun changement. Ils demandent seulement de larges subventions.

Le second groupe attribue des fonctions sociales à la forme des produits industriels dans la vie moderne et qui sont, à leur avis, même plus importantes de celles de l'art appliqué contemporain. Les écoles des arts et métiers sont classées surannées et la question se pose de les réorganiser à la base des principes nouveaux. On aborde même la question de créer des écoles nouvelles de la forme des produits industriels et où l'enseignement se passerait selon de nouveaux principes pédagogiques.

Ornement et crime 40

par Adolf Loos

L'article connu que A. Loos a publié en 1908 et dans lequel il a déclaré une lutte sans trêve à l'ornement dans la vie moderne, a gardé jusqu'à nos jours la même actualité comme à son parution. Les pensées exposées il y a presqu'un demi-siècle, donnent aujourd'hui même, la réponse aux questions redevenues actuelles, sur la renaissance artificielle de l'ornement.

Tours d'horizon 43

Echos: Dans son article «L'Architecte Ivan Jager et le livre slovène» *B. Gerlanc* contribue une étude sur l'histoire de la présentation du livre slovène.

Chronique de travaux publics: *F. K.* donne dans «Lettre de la ville blanche de Celje» un compte-rendu des travaux et des problèmes de la reconstruction architecturale de la ville.

Du monde entier: L'architecte américain *Kidder Smith,* auteur des ouvrages connus sur les architectures suisse, suédoise et brésilienne alors d'un conférence à Londres, exposé des pensées critiques sur les qualités et les défauts de l'architecture italienne contemporaine et dont nous publions un résumé intitulé: «L'Architecture contemporaine en Italie».

Formation des architectes: Du matériel du VIIIe Congrès du CIAM qui avait lieu au mois de juillet 1951 à Hoddesdon, nous publions le rapport donné par la 3e Commission sur la formation des architectes.

AUSZÜGE

Siedlungen in Slowenisch Istrien 1

von Gizela Šuklje

Aus dem gesammelten Material der Equipen des Ethnographischen Museums in Ljubljana, die in den Jahren 1949 und 1950 systematisch das Gebiet von Slowenisch Istrien, südöstlich von Triest, durchforschten, hat die Autorin einige Skizzen und Lichtbilder ausgewählt, die die Bauprinzipien der Siedlungen auf diesem Gebiet darstellen sollen.

Diese Bauweise wird durch die absolute Unterordnung unter die örtlichen klimatischen, geographischen und materiellen Bedingungen charakterisiert. Für die Bauart der Häuser ist die Bodengestaltung, für deren Orientierung die Richtung, aus der die heftigsten Winde wehen, für den allgemein stark betonten horizontalen Charakter der Siedlungen die Verwendung von horizontal geschichteten Schieferbruchsteinen maßgebend. Die Siedlungen fügen sich anmutig in das sie umgebende Grün ein, welches die strenge Regelmäßigkeit und Gliederung der Steinmassen mit seinen Feigen- und Maulbeerbäumen und Rebengeländern mildert.

Das Krankenhaus in Jesenice 5

von Miro Kos und Jože Platner

Der Artikel bringt eine Beschreibung des Krankenhauses in Jesenice als Sanitätsanstalt, welche im Blocksystem »T«-förmig erbaut ist und beiderseits besetzte Gänge als Verbindungswege mit direkter Frontal- und indirekter Seitenbeleuchtung besitzt. Daraus ergibt sich, entsprechend den medizinischen Anforderungen hinsichtlich Sepsis und Asepsis, die Möglichkeit einer zweckmäßigen Einrichtung getrennter Pflegeeinheiten, therapeutischer und Operationseinheiten sowie wirtschaftlicher Betriebseinheiten, die sich um die Mittelhalle und das anschließende Stiegenhaus als horizontalen und vertikalen Verkehrsknotenpunkt gliedern.

Ferner behandeln die Autoren die Beobachtung der medizinischen Reinheit, die bei den einzelnen Abteilungen, funktionellen Einheiten, in verschiedenem Grade beobachtet werden muß und daher bei der Auswahl des Verschalungsmaterials, der Größenbestimmung und des qualitativen Ausbaues der Räumlichkeiten zu berücksichtigen ist, wodurch nicht nur mittelbare, sondern auch unmittelbare medizinische Resultate erzielt werden. Es muß erwähnt werden, daß auf die medizinische Reinheit trotz des Umstandes, daß wir in der Ära der Antibiotika leben, zu achten ist, da jene heute auch schon weniger günstige Begleiterscheinigungen zeitigen.

Schließlich charakterisiert der Artikel die Baulichkeit als Gebilde, welches seinem Zwecke dient, d. i. in erster Linie den Anforderungen der Medizin entspricht und das nicht nur durch die Disposition des Grundrißes, die Reihung der Räume, den Komplex der Aneinanderreihungen, sondern auch durch alle Details von den einfachen Formen über die Farbe bis zur Bestimmung der Qualität des Materials, ohne jedoch die harmonische Übereinstimmung der einzelnen Teile des besprochenen architektonischen Gebildes zu stören.

Das Baukonzept unserer Volkswohnung 12

von Pavel Göstl

Unter der Menge von Problemen, die mit dem Bau von Einfamilienwohnhäusern verbunden sind, hat der Autor auf Grund einer Übersicht von 320 eingesandten Plänen für Einfamilienwohnhäuser in Ljubljana das Problem des Hausgrundrisses zum Gegenstand seiner Analyse und Kritik genommen. Nur 15 dieser Pläne bilden wirklich eine individuelle Lösung, während die übrigen mehr oder weniger nach demselben Muster entworfen sind. Das Muster für die Grundrißlösung unseres typischen Einfamilienwohnhauses ist in der Mietwohnung zu suchen. Diese Häuschen stellen nicht intime individuelle Behausungen dar, sondern sind ohne persönliche Beziehung zu den Bewohnern und ausdruckslos im Verhältnis zu ihrer Umgebung. Die allgemeine Schwäche dieser Projekte liegt im schablonenhaften Situieren und der Reihung der Räume, im Nichtdurchdenken der Funktionen der einzelnen Zimmer und der Verbindungsmittel. Sie stammen der Hauptsache nach — ausgenommen sind 16 von Architekten entworfene Pläne — von minderqualifizierten Fachleuten oder sogar von den Hauseigentümern selbst.

Der Autor macht die Feststellung, daß diese Häuser ein vollkommenes Abrücken vom traditionellen slowenischen Haus bedeuten, das mit seinen architektonischen, besonders aber urbanistischen Vorzügen viel zur besseren Lösung des aufgestellten Problems beitragen könnte.

Zwei Kolonien von Einfamilienhäusern in Ljubljana 15

von Edvard Ravnikar

Die Erkenntnis, daß die Wohnungsproduktion nicht mehr der ungeordneten Privatinitiative überlassen werden kann, wenn man vermeiden will, daß die Gesamtheit einen immer größeren Schaden erleidet, ist noch nicht in unsere Baupraxis gedrungen. Die nach dem Krieg entstandenen Einfamilienwohnhauskolonien in Dravlje und Stožice bei Ljubljana sind typische Beispiele einer Bauweise, die im Rahmen der festgelegten Parzellierung sowohl hinsichtlich der Bauplanbeschaffung als auch der Bauführung dem Erfindungsgeist und der Initiative des Bauherrn überlassen ist. Die Unwirtschaftlichkeit des Straßennetzes, die schlechte Parzellenausnützung, die mangelhafte Ordnung der Installationen, der geringe urbanistische Komfort, die gegenseitig störenden Einwirkungen der Bewohner und noch andere Mängel könnten durch eine einheitliche Behandlung des urbanistischen und architektonischen Plans beseitigt werden. In den Analysen und Skizzen wird der jetzige Siedlungstand mit anderweitigen Regulierungsmöglichkeiten, die auf dem Prinzip der einheitlichen Behandlung und Durchführung bei Berücksichtigung aller Bedürfnisse und Bedingungen beruhen, vergleichsweise dargestellt.

Der Bau von Volkswohnungen in Holland 22

von R. C. Hekker

Der Verfasser bringt eine Beschreibung der Entwicklungsgeschichte der holländischen Volkswohnung von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis auf den heutigen Tag. Nebst dem selbständigen Einfamilienhaus tritt am Ende des vorigen Jahrhunderts auch noch die Etagenwohnung, also nicht die Mietskaserne wie in anderen Ländern, auf, sondern enge hohe Etagenbauten mit je zwei Wohnungen in jedem Stockwerk. Der Autor hebt besonders die Rolle der Konstruktivisten in der Zeit zwischen beiden Kriegen hervor. Der Wohnungsbau hat in Holland bis zum zweiten Weltkrieg einen großen Aufschwung genommen, sodaß dieses Land im Jahre 1940 gleichzeitig mit England in Europa an die erste Stelle aufrückte, denn es entfallen auf eine Familie von 4 Personen durchschnittlich 4½ Zimmer. Diese Entwicklung wurde im Jahre 1940 durch den Ausbruch des Krieges unterbunden, in dem von 2 Millionen Wohnungen 80.000 vollkommen zerstört, 40.000 schwer und 400.000 leicht beschädigt wurden. Nach dem Kriege hat in Holland ein großzügiger und planmäßiger Wiederaufbau der Wohnungen eingesetzt. Nebst der traditionellen Bauart kommen auch die Montagenbauten sehr zur Geltung, von denen bis heuer bereits 29.561 errichtet wurden.

Die Möbelausstellung in Ljubljana, eine gute Schule für Produzenten und Gestalter 28

von France Ivanšek

Die I. Möbelausstellung in Ljubljana hat deutlich alle Mängel der heutigen slowenischen Möbelproduktion aufgezeigt, die die natürliche Folge der mangelhaften Mitwirkung der Architekten in der Produktion sowie die Folge des veralteten Verhältnisses zwischen Produzenten und Käufer ist. Das Bestreben der Möbelproduzenten geht nicht dahin, den funktionellen Bedürfnissen der Verbraucher nach einem zeitgemäßen, elastischen, billigen und praktischen Möbel nachzukommen und auch dem Verkäufer ist nicht daran gelegen, dem Käufer handliche und sachlich schöne Möbel zu bieten; beide werben im Gegenteil um den Käufer mit bizarren, unbegründeten Formen, mit glänzender Politur, mechanischer Imitation exotischer Holzarten, mit Intarsien aller Art usw. Der Architekt hatte bislang in der Möbelproduktion fast kein Mitspracherecht. Deshalb kennt dieser Produktionszweig keine neuen praktischen Ideen und Einfälle und deshalb ist auch jene solide, gute Form, die bei Gebrauchsgegenständen weitgehend für ihre Verwendbarkeit maßgebend ist, unbekannt.

Einzelne Möbelstücke in dieser Ausstellung, die von Architekten entworfen wurden, zeigen eine fortschrittlichere Richtung des Studiums menschlicher Bedürfnisse, der Anpassung an minimale Wohnungsgrundrisse, der Verwendung neuen Materials und neuerer Produktionsmethoden und geben der Hoffnung Raum, daß die slowenische Möbelindustrie bei größerer fachmännischer Hilfe der Architekten, deren Notwendigkeit auch den Produzenten täglich immer klarer vor Augen tritt, ihre Aufgabe in Hinkunft besser erfüllen wird. In technischer Hinsicht ist unser Gewerbe und unsere Industrie der Lösung der Produktionsprobleme des neuzeitlichen Möbelbaues gewachsen, es verbleibt jedoch die Aufgabe, die Produktion den modernen Bedürfnissen des Verbrauchers hinsichtlich der Funktion und Form anzupassen.

Enquete über Volkskunst, Kunstgewerbe und Erzeugnisgestaltung 33

Unsere Schriftleitung hat eine Enquete über zwei Fragen ausgeschrieben: 1. Worin liegt der Unterschied zwischen Volkskunst, Kunstgewerbe und Erzeugnisgestaltung? Welche Funktionen kommen ihnen heutzutage zu und wie gestalten sich ihre gegenseitigen Beziehungen? 2. Wie soll die Kunstgewerbeschule beschaffen sein, was soll ihr Ziel sein und welche Lebensmöglichkeiten sollen ihre Absolventen haben? Soll sich der Lehrplan an die Architektur oder an die Malerei und Bildhauerei anlehnen oder sollen neue Methoden gesucht werden?

Die eingelaufenen Antworten können in zwei Gruppen geteilt werden: Die in die erste Gruppe fallenden Autoren sind der Meinung, daß das Kunstgewerbe noch große Entwicklungsmöglichkeiten hat und entschiedener Unterstützung bedarf, während einige in der Erzeugnisgestaltung nur Modeerzeugnisse, andere aber höchstens technisch vollkommene Erzeugnisse ohne künstlerischen Wert erblicken. Mit der heutigen Erziehungsmethodik der Kunstgewerbeschule sind sie zufrieden und fordern keine Änderungen, wohl aber ausgiebige materielle Unterstützung.

Die zweite Gruppe schreibt der Erzeugnisgestaltung im modernen Leben eine weitaus wichtigere soziale Funktion zu als sie die Kunstgewerbeschule heute noch besitzt. Die Kunstgewerbeschulen sind veraltet und es wird die Frage ihrer Reorganisation und Aufstellung neuer Grundsätze oder überhaupt der Errichtung neuer Gestaltungsschulen mit neuen pädagogischen Prinzipien aufgeworfen.

Ornament und Verbrechen 40

von Adolf Loos

Der vortreffliche Artikel von A. Loos aus dem Jahre 1908, in dem er dem Ornament im modernen Leben einen unerbittlichen Kampf angesagt hat, besitzt heute noch dieselbe Bedeutsamkeit wie zur Zeit seiner ersten Veröffentlichung. Die beinahe ein halbes Jahrhundert alten Ausführungen geben auch heute noch Antwort auf die neuerdings aktuell gewordene Frage über die Wiederbelebung des Ornamentes.

Rundschau 43

Echo: *B. Gerlanc* bringt im Artikel »Architekt Ivan Jager und das slowenische Buch« einen Beitrag zur Geschichte der slowenischen Buchausstattung.

Bauchronik: Im »Brief aus dem weißen Celje« von *F. K.* wird die Durchführung und Problematik des architektonischen Wiederaufbaus der Stadt Celje beschrieben.

Aus aller Welt: Der amerikanische Architekt *Kidder Smith,* Verfasser bekannter Werke über schwedische, schweizerische und brasilianische Architektur, äußerte in einem Vortrag in London kritische Gedanken über die Vorzüge und Nachteile der modernen italienischen Architektur. Ein diesbezügliches Résumé bringen wir im Artikel »Moderne italienische Architektur«.

Architektenausbildung: Aus dem Material des VIII. Kongresses CIAM (abgehalten im Juli 1951 in Hoddesdon) veröffentlichen wir den Bericht der 3. Kommission über Architektenschulung.

Članek »Naselja v slovenski Istri« obsega nekaj bežnih skic in opomb, kako si je slovenski Istran postavljal svojo hišo, kako jo je vključil v naselje in kako je oblikoval naselja. Je rezultat opazovanj iz dobe tretje in četrte ekipe slovenskega Etnografskega muzeja, ki sta bili v slovenski Istri v septembru in oktobru 1949 in juliju 1950. Ves ilustrativni material je dal na razpolago Etnografski muzej v Ljubljani. *G. Š.*

Osp varno gnezdi v odvetrnem zavetju pod visokimi skalami nad rodovitno dolinico / Village Osp is safely sheltered under the high rocks, above the fertile valley

NASELJA V SLOVENSKI ISTRI

Gizela Šuklje

Istrsko naselje gradi pisana vrsta hišnih oblik od enoceličnih pritličnih do večceličnih nadstropnih. Včasih stoje stavbe svobodno kot preprosta kubična gmota, oživljena s stopnišči, polkrožnimi ali kvadratnimi ognjiščnimi izzidki in zabavno slikovitimi arhitekturami kaminov. Včasih se skrijejo za visok zid iz zloženih kamnov, ki mu pa Istran arhitektonsko oblikuje vhodna vrata. Pogost pojav v istrskem vaškem naselju je strnjeni sistem hiš, kot ga srečamo malokje drugje. V tem primeru oblikujejo preprosti kamniti kubusi hiš slikovite kompozicije, celotnemu naselju pa dajejo značaj potegnjenosti.

Običajno je istrska hiša povezana z gospodarskimi poslopji. A »dóma« ne tvori samo hiša s hlevom, »vôdrom«, svinjaki itd. Poleg svoje hiše zgradi oče hiše sinovom. Vsi uporabljajo skupna gospodarska poslopja, oziroma ima vsak svoje gospodarsko poslopje v skupnem dvorišču. Ker je teh malo, prevladujejo v celotnem domu stanovanjski objekti. Vse stavbe stoje v ograjenem dvorišču, kjer se vzpenja latnik in zore murve. Prevladuje

Drug primer tipične istrske vasi: Pomjan / Another example of a typical Istrian village: Pomjan

Enocelična hiša v Škrljevcu / One room house at Škrljevc

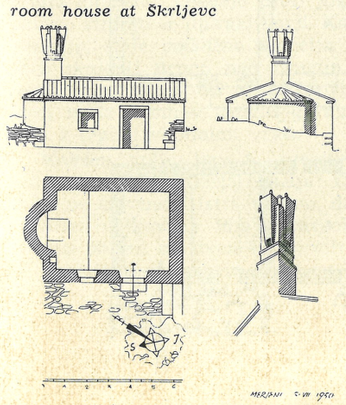

Vrstne hiše v Gorenjcih: pogled z dvoriščne strani in tlorisi /

Row houses at Gorenjci: a view of the courtside and plan

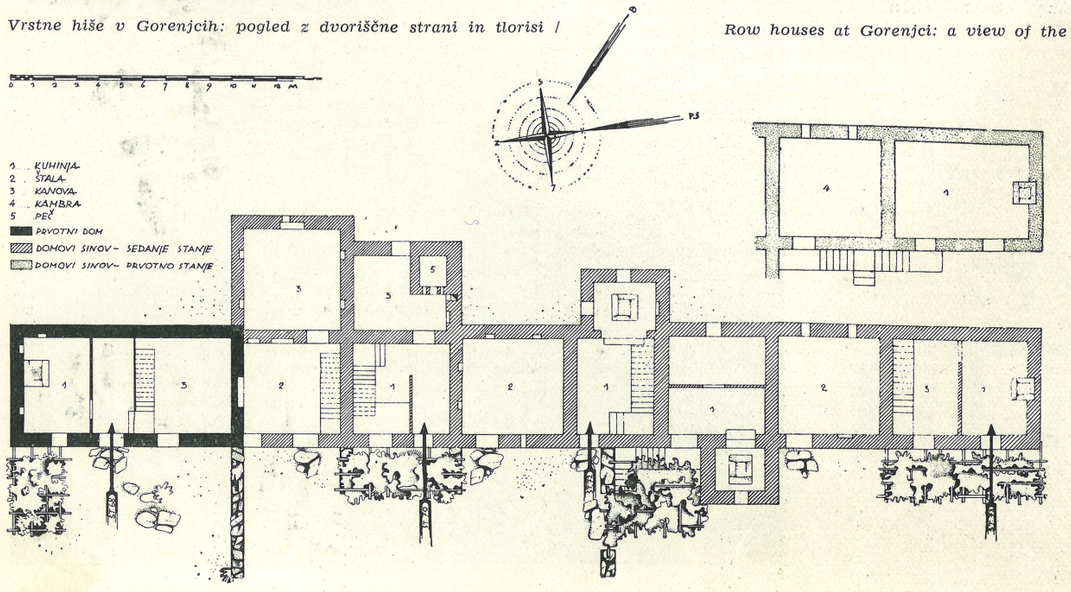

pravilni dvoriščni tip doma: stanovanjski in glavni gospodarski objekti stoje v stegnjeni vrsti. Če konfiguracija terena tega ne dopušča, dobimo dom v oglu. Svinjaki, kurniki, gnojišča, kopišče itd. se vrste ob ograjnih zidovih. Neka trda pravilnost in urejenost diha iz kamnitih gmot. Mehkejše obrise daje skromno zelenilo trte, murve, smokve in živobarvne vrste cvetličnih lončkov.

V istrskem naselju bi mogli ločiti dva samostojna organizma: cesto, prometno sredstvo in pa stavbe, domovanja ljudi. Istran si postavlja svojo hišo svobodno, širokogrudno, a premišljeno. Cesta mu ni edino vodilo, močnejši činitelj pri gradnji so podnebne razmere. Če pregledame priložene skice, moremo ugotoviti: hiše niso enakovredno obrnjene proti cesti. Za njih obliko je odločilno oblikovanje terena, za njih orientacijo pa smer najburnejših vetrov. Najmočnejša in najbolja pogosta vetrova sta burja in podsončnik, ki pihata od severovzhoda ozir. od vzhoda. Zato Istran nikdar ne obrne lica svoje hiše v ti dve nebesni smeri. Istrska hiša je orientirana od jugovzhoda proti severovzhodu, najraje pač proti severovzhodu, proti morju in Trstu, odkoder pripihlja vsak dan osvežujoči morski veter — mornik ali morjak. Zato kaže istrska vaška cesta svoje značilnosti, ki jih srečamo redkokje drugje. Oglejmo si jih!

Ceste, ki teko s severa proti jugu oziroma s severozahoda proti jugovzhodu, imajo svojo desno stran drugače oblikovano kot levo. Na vzhodni ozir. severovzhodni strani so hiše z vsem krepkim bogastvom svojih fasad obrnjene proti cesti. Včasih teko hišne fasade ob cesti, a največkrat stoje stavbe v dvorišču. Ob cesti se tedaj razteza ograjni zid z zanimivo kamnito in leseno arhitekturo vhodnih vrat. Cesta zadiha. Za ograjnim zidom se razbohoti kontura smokve ali murve, zazeleni oproga latnika. Od daleč se riše vodoravna črta kamnitega hišnega žleba, nad njim pa valoviti zaključek strehe iz korcev. Ograjna strešica, oproga latnika, kamniti žleb, nizka, podolgovata streha so močni vodoravni motivi, ki dajejo naselju poseben značaj. Njih učinkovitost stopnjuje še barvna menjava mas: sivkastorjavi skriljasti kamen, zelenilo trte, sivkastordeča opečna streha.

Na jugozahodni oziroma zahodni strani se pogled izpremeni. Pred hišami ne stoje ograjena dvorišča, zidove malokdaj oživljajo okenske odprtine. Zaključuje jih strogi motiv kamnitega žleba, ki ga malokdaj obsije sonce. Zato se pa na nebu tem lepše odražajo dekorativne arhitekture kaminov, polne poezije. V mrki kamniti masi se včasih na široko odpre obokani prehod, ki nas vodi s ceste na dvorišče. Tu se smejoče, živahno hišno lice, ožarjeno od sonca, povezuje z življenjem v hiši in na dvorišču.

Drugače se vključuje v naselje in prirodo cesta, ki teče od jugozahoda proti severovzhodu. Hiše stoje v iztegnjeni liniji v ograjenih dvoriščih pravokotno na cesto. Gledajo proti jugozahodu, z dolgo hrbtno stranjo se upirajo burji. Kadar se taka cesta vzpenja, stoje podolžna pročelja hiš in gospodarskih poslopij drugo nad drugim, ob cesti pa se vrste čelni zidovi hiš z nizkim trikotnim zaključkom in iz kamnov zloženi ograjni zidovi, obogateni z lepimi vhodnimi vrati.

Kakšen vpliv ima to svojstveno postavljanje hiš na značaj istrskega naselja? Če opazujemo naselja po slovenski Istri, vidimo, da so tlorisno zelo različno oblikovana. Ena so razpotegnjena kot dolga vas ob eni ali dveh križajočih se cestah, druga se gnetejo v omejenem prostoru okroglaste oblike

Nekaj primerov domov v slovenski Istri / Examples of dwellings in Slovenian Istria

Strnjeni sistem hiš (blok Bembičev v Gorenjcih); obrnjene so proti jugozapadu / Row housing

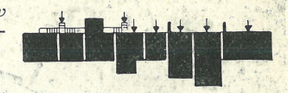

Stegnjeni dom v ograjenem dvorišču. Stoji pravokotno na cesto. Vhodna vrata v kamnitem ograjnem zidu so arhitektonsko oblikovana / Low house with court enclosed by a stone wall, standing at right angle to the road. The gate in the wall is architecturally designed

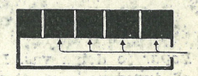

Stegnjeni dom v ograjenem dvorišču. Stoji vzporedno s cesto. Del ograjnega zidu tvorijo iz kamna zidani, s skriljem pokriti svinjaki / Low house with court enclosed by stone wall, standing alongside the road. Masonry slate covered pigsties form part of wall

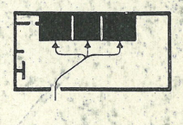

Dom na ogel v ograjenem dvorišču. Vhod z dvorišča je arhitektonsko oblikovan. Hišni vhodi so z dvorišča. Stavba kaže cesti hrbtno lice / Corner house in enclosed court. Main engrance architecturally designed. Main approach from court. Back side of house facing the road

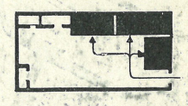

Motivi urbanističnih rešitev glede na orientacijo ceste / A few of the urbanistic solutions in regard to the orientation of the road

Dekani. Glavna cesta ima smer severozapad-jugovzhod. Leži na ravnem. Stavbe na severovzhodni strani imajo vhode s ceste, t. j. z jugozapada oziroma severozapada. Stavbe na jugozapadni strani imajo vhode z dvoriščne strani, t. j. zopet z zapada. Dvorišče je dostopno skozi obokani prehod v pritličju stavbe, ki ga nazivajo »ulica« / *Dekani:* The main road runs in the direction northwest-southwest, on level ground. Main approach to the buildings located on the northeast side is from the street, that is from suthwest and northwest respectively. The buildings on the southwest side of the street are entered from the yard, that is again from the west. You come into the yard through a vaulted passage on the groundfloor of the building which is called "ulica" (alley)

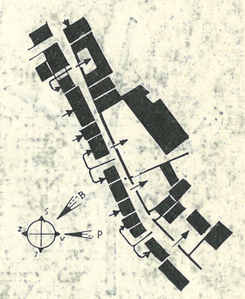

Boršt. Cesta se vzpenja od severa proti jugu. Leve fasade, ki leže na vzhodni strani, so obrnjene proti cesti. Hišni vhodi so z zapadne, to je z dvoriščne strani / *Borst:* The street rising from nord to south. Left elevations lying on the east side are facing the street. Entry doors from the west that is from the side of the court

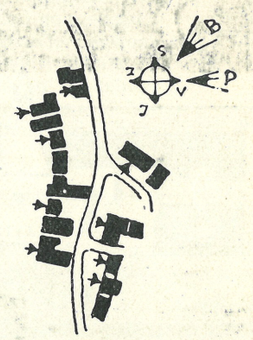

Lopar. Cesta se vzpenja od jugozapada proti severovzhodu. Stavbe leže kot stegnjeni domovi v ograjenih dvoriščih pravokotno na cesto. Skoraj vsi vhodi so z jugozapada / *Lopar:* Street rising from southwest northeast. The buildings are low houses in walled courts at the right angle to the street. Most entrances from southwest

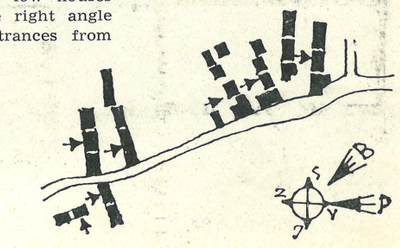

Nekaj primerov raznovrstnih tipov naselij / A few examples of various types of settlements

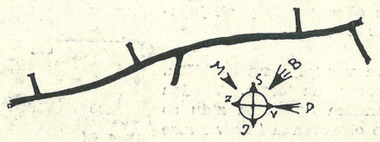

Lopar je dolga vas. Leži ob cesti, ki se vzpenja po grebenu hriba od jugozapada proti severovzhodu / *Lopar:* Lopar is a village extending lenghtwise and located along the road running uphill from southwest to northeast

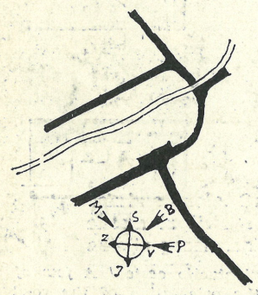

Dekani so kombinacija dolge vasi ob križajočih se cestah in gručastega naselja. Ob levem in desnem bregu potoka se vzpenjata vzporedni cesti. Pravokotno se priključuje glavna dekanska cesta s smerjo severozapad-jugovzhod / *Dekani* with crossing combines a long village with group settlements. There are also two parallel roads running on either bank of the river. It is connected with the highway in the direction northwest-southeast

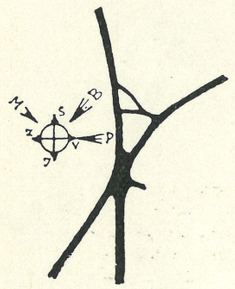

Boršt je dolga vas ob dveh križajočih se cestah. Glavna cesta se vzpenja od severa proti jugu / *Boršt* is a village extending lenghtwise along two crossing roads. The principal road is running from north to south

kot gručasta vas. Tudi njih lega je različna. Leže po pobočjih ali vrhu hriba. Lopar se je razpotegnil po vzpenjajočem se grebenu hriba, Osp varno gnezdi v odvetrnem zavetju pod visokimi skalami nad rodovitno dolinico. Toda naj je tloris raztegnjen ali stisnjen, naj teko ceste tako ali drugače preko naselja, zunanji pogled je vsem naseljem nekako soroden. Paralelnost domov, raztegnjenost, enotna orientacija so važni činitelji. Nizanje teh motivov po dvigajočem se terenu daje vsem naseljem precej enoten obraz.

Kadar je naselje zelo stisnjeno, tedaj se našteti motivi prepletajo in ustvarjajo slikovito, živahno naselje kot je Labor, kjer se hiše stiskajo druga k drugi in druga za drugo in se življenje dvorišč preko obokanih vôrtov prenaša na cesto.

Istrska krajina je bogata kamna skriljastega loma. V okolici Dekanov je v kamnolomih sive barve, a na zraku dobi rjavkaste odtenke. Drugi kraji imajo kamen svetlejše barve. Za okenske okvirje uporabljajo beli kamen iz Buj. V marežganskih krajih se kamen lomi v romboidnih ploščah, ki jih uporabljajo za prekrivanje streh in za tlak. Vsepovsod pa zaradi skriljastega loma kamna dobivajo nizke, podolgovate kvadre. Iz njih zidani zidovi imajo nizke, precej enakomerne sloje z ravnimi ležišči, ki dajejo hišnemu in ograjnemu zidovju svojski značaj. Zidani so na suho ali pa so vezani z malto iz peska in blata. Le novejši zidovi imajo za vezilo malto iz peska in apna. Rjavkastosivo neometano kamnito zidovje hiše in rdečkastosiva korčasta streha ponavljata v velikem proporcijo kvadra — enote, iz katere je hiša zidana. Motiv na suho položenega kamnitnega kvadra se ponavlja v celotnem naselju, ki je grajeno kot kamnitni zid. Hiša se vrsti nad hišo, naj teče cesta med njimi ali ob njih. Z istim ritmom se vrste naselja po pobočjih hribov, ki jih vidimo iz Kopra. Od daleč se zde kot podolgasti kvadri, posejani po zelenem pobočju. Pobočja, kjer leže selišča, so vedno zelena. Od burje obrite puste severovzhodne predele uporablja Istran za občinske pašnike — kamenelo.

Enonadstropna hiša v Laborju / One story house at Labor

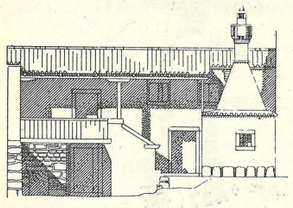

POGLED Z JUGA - VHODNA STRAN

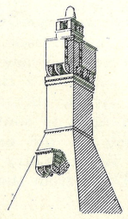

PRITLIČJE

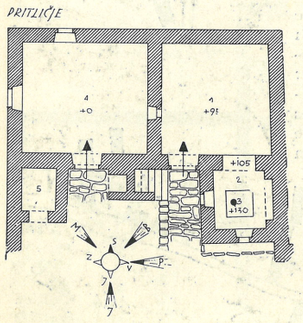

NADSTROPJE

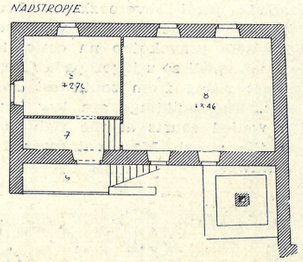

1 HIŠA 2 KUHINJA 3 OGNJIŠČE 4 ŠTALA 5 STALETA 6 KAMBRA 7 PORTEH 8 PÓL 9 BALADUR

Gradnja iz kamna skriljastega loma daje vsemu zidovju svojski značaj / The walls, being built of limestone, have a specific character

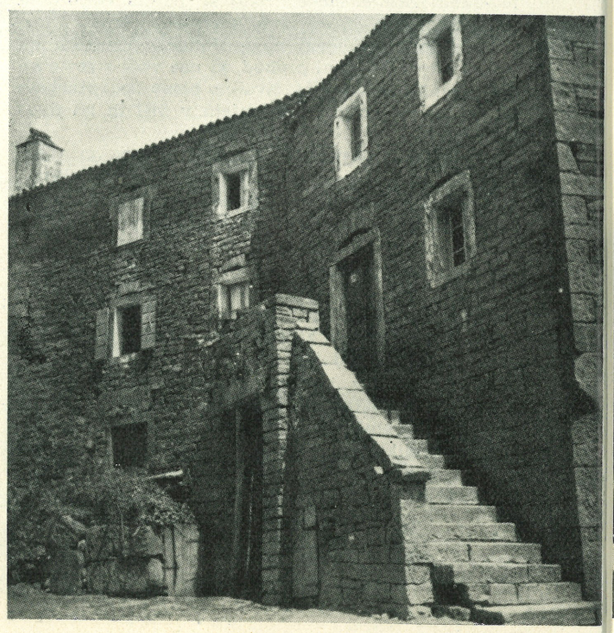

Pogled na jeseniško bolnico od dohodne strani / Jesenice Hospital: frontview Foto Janez Kališnik

BOLNICA NA JESENICAH

Projektanta ing. arch. Miro Kos in ing. arch. Jože Platner

Za prikazano bolnico na Jesenicah je bila na javnem natečaju prva nagrada prisojena arh. Kosu. Prvotni gradbeni program se je zaradi medicinskih organizacijskih zahtev in novih potreb ter velikosti bolnice kasneje spremenil. Izvršne načrte sta izvršila ter dela vodila do realizacije arhitekta Kos in Platner ob pomoči tehnika Klopčarja.

Bolnica na Jesenicah pripada v tipskem pogledu blokovnemu sistemu osnovne »T« oblike s komunikacijami v obliki obojestransko zasedenih hodnikov v prostorskem smislu in z neposredno čelno ter posredno stransko svetlobo. Nujna zahteva orientacije bolniških sob na čisti jug ter operacijskih na sever, nadalje ločitev oskrbnih in terapevtskooperacijskih enot v zaključene gradbeno-organizacijske enote, ki pa morajo biti medsebojno povezane tako horizontalno kakor vertikalno, nam ustvarja T-obliko tlorisa, ki je značilna za bolnice blokovnega sistema določenega medicinskoorganizacijskega značaja. S tem je dana porazdelitev funkcionalnih enot, to je dveh oskrbnih ter ene terapevtskooperacijske enote v etaži. Vse tri enote se stikajo okoli hale z dvigali, ležalnico ter z ob kraju situiranim stopniščem, ki predstavlja horizontalno kakor vertikalno povezavo.

Ta način osnovne tlorisne dispozicije omogoča nemoteno izvajanje terapije, pri kateri bolnik ni izpostavljen raznim superinfekcijam, in pa delitev bolnikov glede na aseptični in septični značaj bolezni v primerno velike, popolnoma zaključene

Glavni vhod / The main entrance

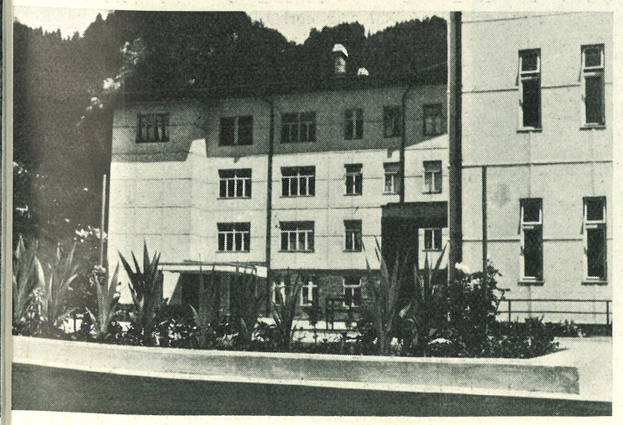

Pogled iz novega parka pred bolnico / A view from the new garden in front of the hospital

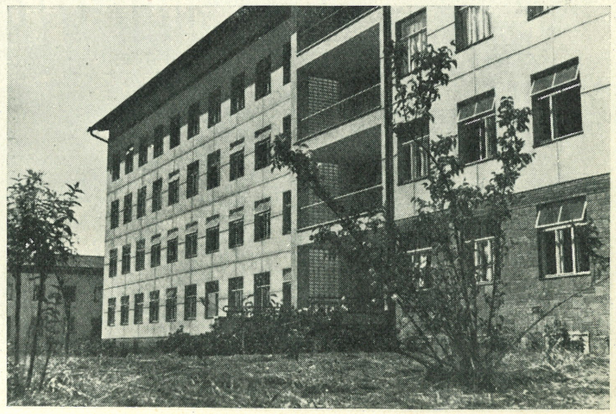

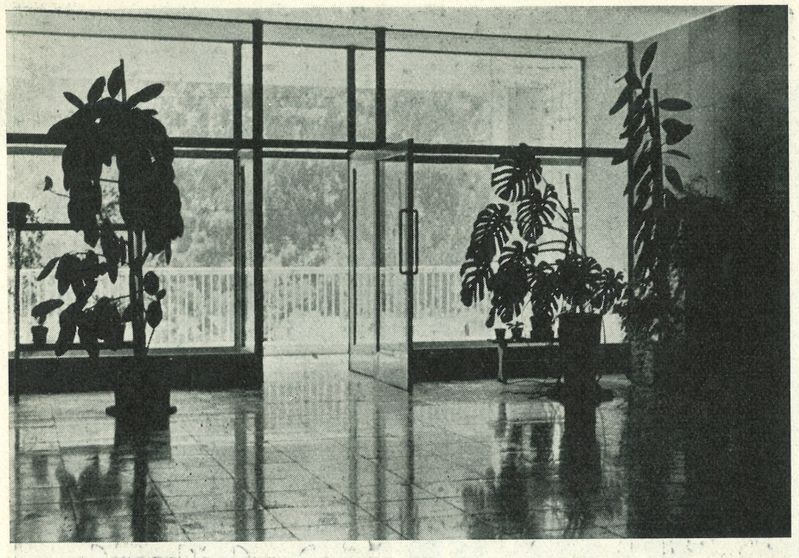

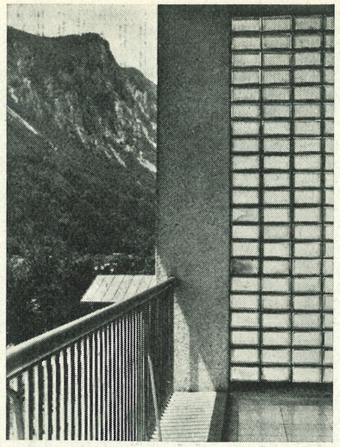

Terasa / The terrace

Hala s teraso v I. nadstropju / The hall and the terrace on the first floor

oskrbne enote. Omeniti bi bilo, da nastane opisani sistem iz čistega paviljonskega sistema po načinu adicije posameznih paviljonov v strnjen monolitni arhitekturni organizem. V tej osnovni tlorisni dispoziciji, ki odgovarja tako zahtevam funkcionalnega značaja mehanične narave kakor medicinskim kavtelam, je ravno osnova rešitve obravnavane stavbe.

Tloris pritličja prikazuje bolnikovo pot od vratarja in sprejemnega urada preko higienske obdelave in sprejemne ordinacije do osrednjega prometnega vozla, to je hale in stopnišča. Bolnik se na tej poti od mesta do mesta higienizira ter končno doseže ono stopnjo, ki jo bolnišnica zahteva. Tako izpopolnjuje stavba ne le zahteve mehanične funkcionalne narave, temveč tudi zahtevo po medicinski čistoti, katere višina se stopnjuje od vratarja dalje do aseptične operacijske sobe, to je okrog 10 % do 90 % (v sterilni operaciji se doseže 100 %).

V vertikalni smeri je bolnica deljena po sredini do tretjega nadstropja v internistično in kirurško skupino, medtem ko celo tretje nadstropje zavzemata porodništvo in ginekologija. Tudi ta razdelitev je nastala zaradi dosledne težnje po zadostitvi medicinskim zahtevam v pogledu medicinske čistote, ki se javlja v tem, da se stopnjuje septika do aseptike v smeri navzgor.

Medicinska čistota ni odločala samo v tem, kako so nanizani posamezni funkcionalni podorganizmi, temveč se odraža tudi v njih samih. V oskrbni enoti, ki v pogledu kvantitete prostorov ustreza gospodarskim ter hospitalnoorganizacijskim principom, je medicinska čistota dosežena s tem, da je za vsako delo, ki se opravlja v enoti, določen poseben prostor, v katerem vlada določena višina medicinske čistote. Tako na primer imamo stranišča ločena od prostorov s fekalnimi izlivi, čisto perilo od nečistega, umivalnice od kopalnic itd. Torej se v vsakem prostoru opravlja le določeno delo, ki zahteva določeno višino medicinske čistote, pri čemer pa ni dosežena samo zaželena višina čistote, temveč se na ta način delo osebja avtomatizira, ker je sproščeno v pogledu pažnje na čistoto. S tem da je umivanje izločeno iz bolniških sob ter koncentrirano v posebnih umivalnicah, dosežemo zaželeno višino medicinske čistote v bolniški sobi, poleg tega pa še enostransko uporabo bolniške sobe same, kar je tudi znak čistote v največji meri.

Medicinska čistota je odločala tudi pri izbiri lupinskega materiala prostorov. Tako je za prostore, ki so izpostavljeni vodi in ki jih čistijo z desinfekcijskimi lužili, na tleh dosledno uporabljan keramitni tlak, na stenah pa keramična obloga, za prostore, ki zahtevajo suhi način snaženja, pa linolej in stenski barvni oplesk. Kar se tiče dosledne pažnje na medicinsko čistoto, ki se zrcali predvsem v tlorisni dispoziciji, kvantitetni dozaciji in kvalitetni obdelavi prostorov, kar je stvar arhitekta, tudi v dobi antibiotikov, naj je omenjeno, da je povsem umestna, ker se danes javljajo okvare na bolnikih in rezistenca bacilov proti antibiotikom. Iz tega sledi, da je ravno medicinski čistoti posvečati veliko pažnjo ter jo upoštevati v največji meri pri koncipiranju sanitetnih zgradb.

Tako kakor se je pazilo na pravilno višino medicinske čistote, se je pri razvrščanju prostorov v posameznih funkcionalnih enotah zelo pazilo tudi na funkcionalno rešitev, ki naj ugodno vpliva na sam potek terapije. Če pogledamo rešitev aseptične kirurgije ter spremljamo bolnika po njegovi poti, vidimo, da bolnik pride ali ga pripeljejo v operacijski trakt v prostor za pripravo bolnika, kjer se vrši desinfekcija okolja operativnega mesta. Medtem si operater z asistenco umiva roke v

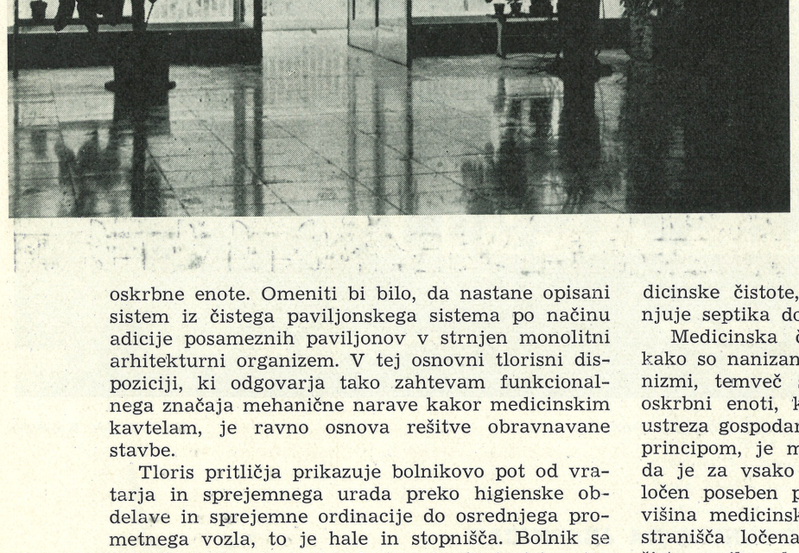

Stopnišče / The stairway

Hodnik / The corridor

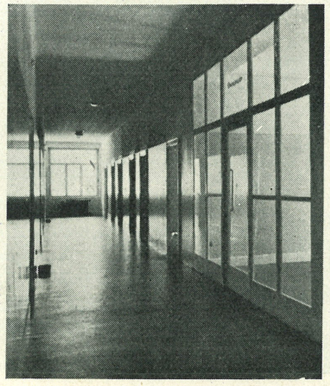

Kopalnica za dojenčke / The nursery bathroom

Pogled s hodnika v sobo za dojenčke / A view from the corridor into the nursery

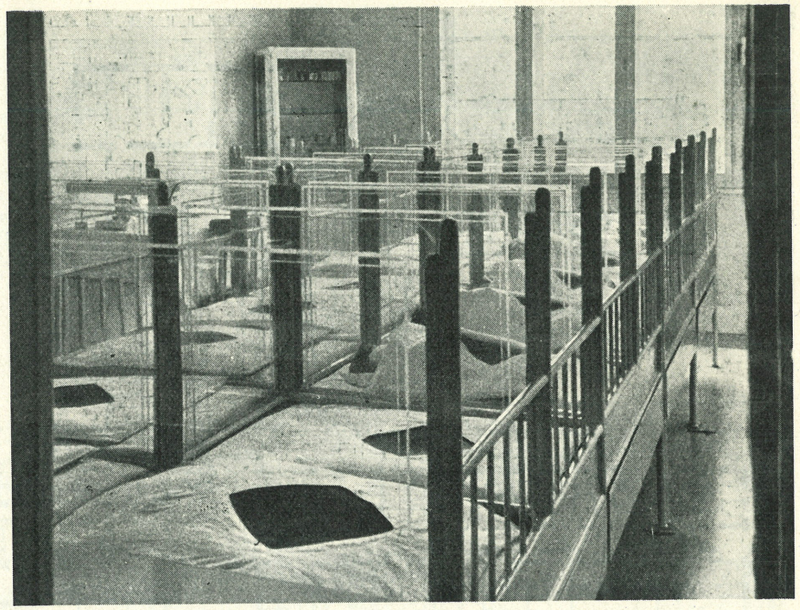

Tloris kleti 1:500 / Cellar plan 1:500

1 klet za zimsko zelenjavo
2 kurivo
3 kurjač
4 kotlarna
5 hladilnice
6 čiščenje
7 kuhinja
8 priprema
9 pomivalnica
10 shramba
11 jedilnica osebja
12 vino in sadje
13 secirnica
14 kopalnica osebja
15 elektrocentrala
16 rov v zaklonišče
17 veliki desinfektor
18 mali desinfektor
19 umazano perilo
20 pralnica
21 sušilnica
22 likalnica
23 shramba perila
24 skladišče

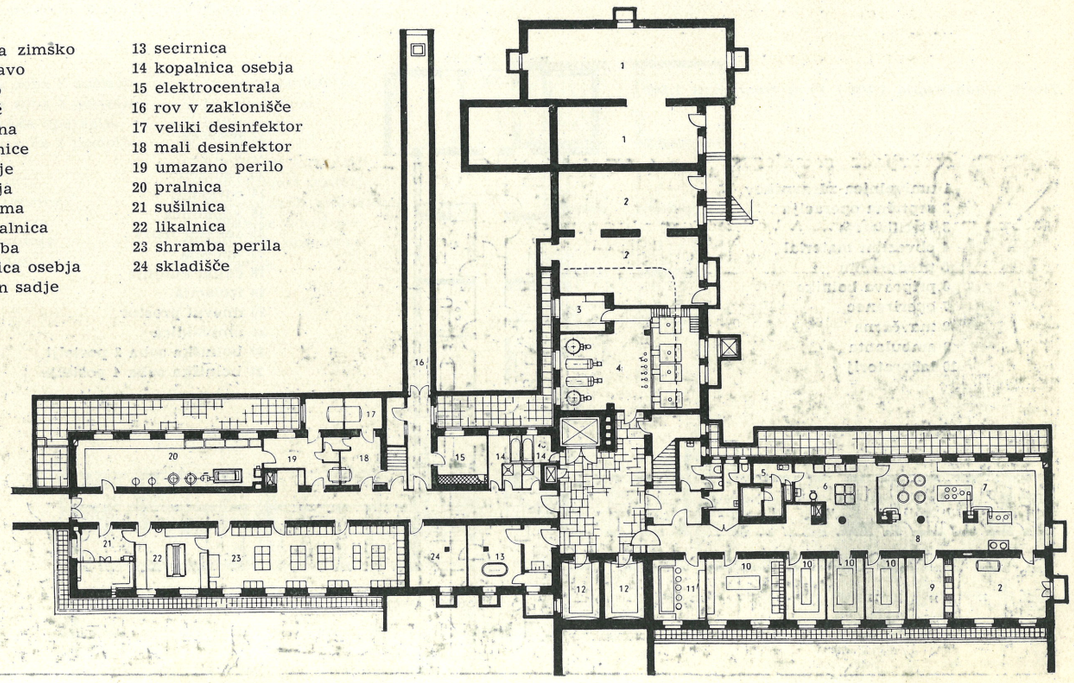

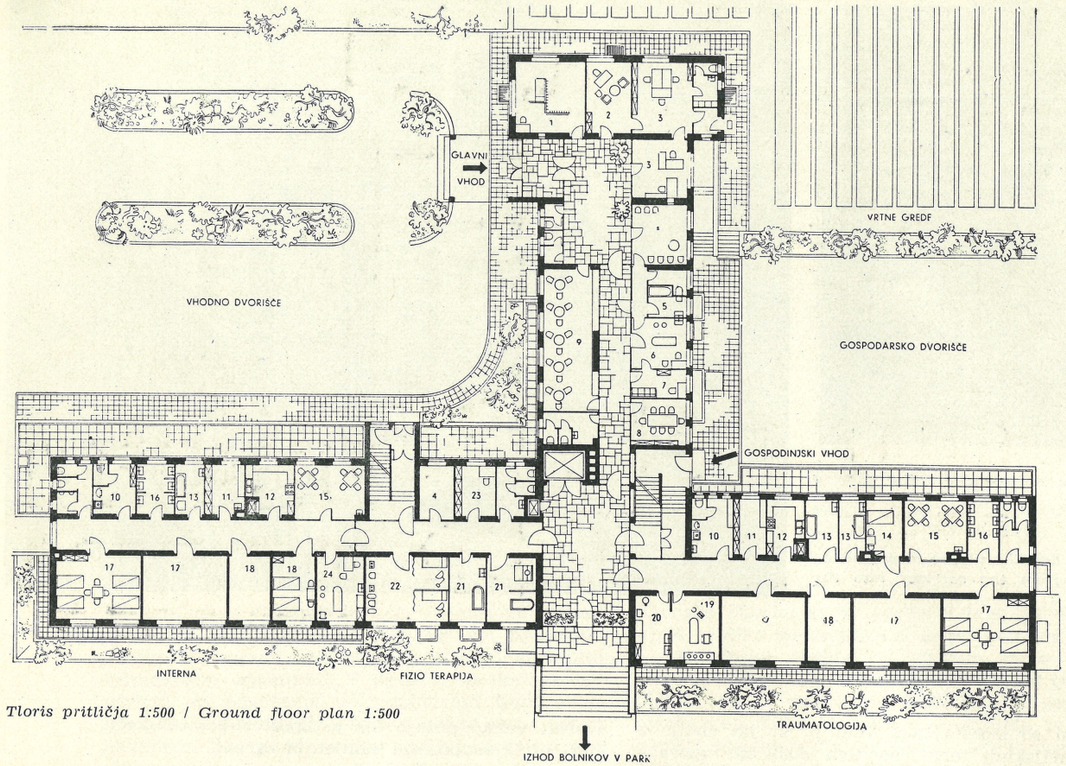

Tloris pritličja 1:500 / Ground floor plan 1:500

1 vratar in garderoba
2 upravitelj
3 upravna pisarna
4 čakalnica
5 sprejemna kopel
6 sprejemna ordinacija
7 dežurni zdravnik
8 konzilij in knjižnica
9 govorilnica
10 fekalni izlivi
11 oprema
12 čajna kuhinja
13 kopel
14 izolacija
15 dnevni prostor
16 umivalnica
17 bolniška soba 4 postelje
18 bolniška soba 2 postelji
19 mala operacija
20 umivalnica in sterilizacija
21 medicinska kopel
22 obsevanje
23 oprema
24 internistična ambulanta

posebni umivalnici, iz katere ima razgled v operacijsko sobo in preko te v sterilizacijo ter pogled na bolnika, ki pa ne vidi operaterja niti operacijske sobe, kar gotovo bolje vpliva, kakor pa če bi bilo obratno. Bolnik dobi prednarkozo, nakar ga peljejo v operacijsko sobo in položijo na operacijsko mizo. Po izvršeni operaciji ga ne položijo na nosila, temveč na posteljo, s čemer se prepreči natezanje šivov, ki lahko nastane pri prekladanju z nosil na posteljo, ter peljejo v sobo za operirance, kjer preživi najkritičnejšo dobo prvih 24 ur. Pozneje ga iz te sobe premestijo v sobo z eno po-

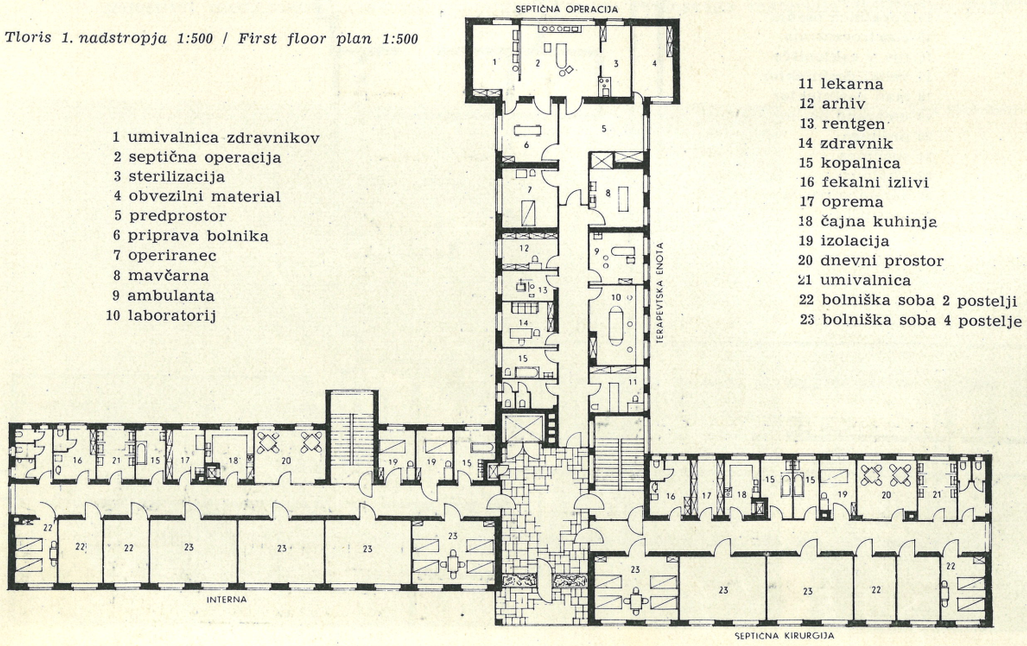

Tloris 1. nadstropja 1:500 / First floor plan 1:500

1 umivalnica zdravnikov
2 septična operacija
3 sterilizacija
4 obvezilni material
5 predprostor
6 priprava bolnika
7 operiranec
8 mavčarna
9 ambulanta
10 laboratorij
11 lekarna
12 arhiv
13 rentgen
14 zdravnik
15 kopalnica
16 fekalni izlivi
17 oprema
18 čajna kuhinja
19 izolacija
20 dnevni prostor
21 umivalnica
22 bolniška soba 2 postelji
23 bolniška soba 4 postelje

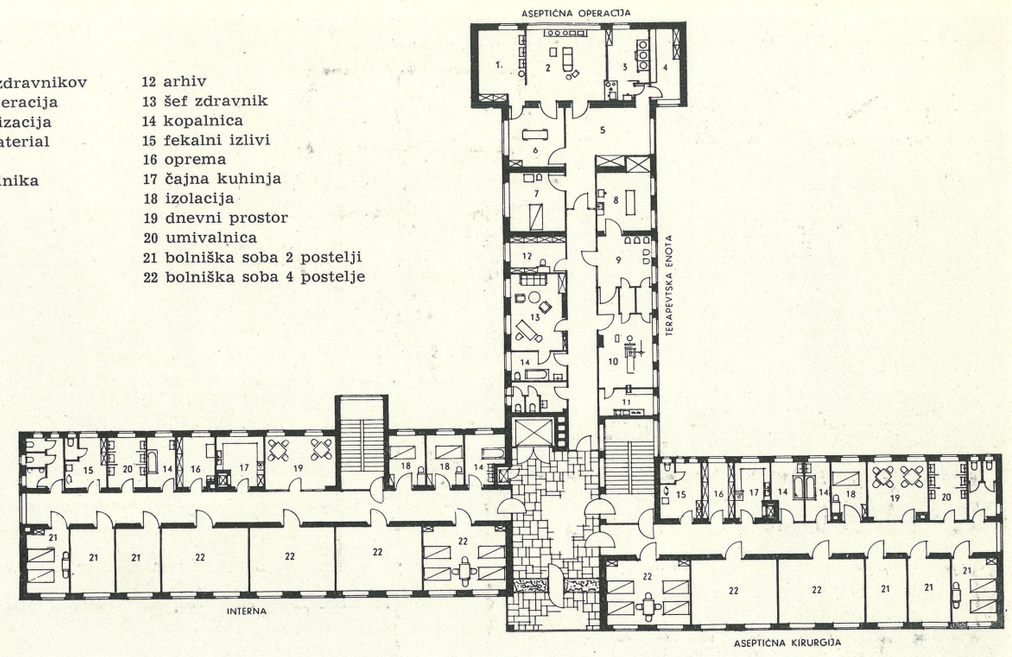

Tloris 2. nadstropja 1:500 / Second floor plan 1:500

1 umivalnica zdravnikov
2 aseptična operacija
3 velika sterilizacija
4 obvezilni material
5 predprostor
6 priprava bolnika
7 operiranec
8 mavčarna
9 čakalnica
10 rentgen
11 temnica
12 arhiv
13 šef zdravnik
14 kopalnica
15 fekalni izlivi
16 oprema
17 čajna kuhinja
18 izolacija
19 dnevni prostor
20 umivalnica
21 bolniška soba 2 postelji
22 bolniška soba 4 postelje

steljo, kar je ugodno glede na njegovo v fiziološkem pogledu izredno stanje, ter po določeni dobi v sobo z dvema in končno v sobo s štirimi posteljami. V tem načinu premeščanja bolnika ter razmestitvi prostorov se vidi, da se bolniku daje vedno ono okolje, oni prostor, kakor ga zahteva njegovo bolezensko stanje, to je od narkotičnega stanja postopno v stanje, ki nakazuje dehospitalizacijo. Tak način razvrstitve prostorov ter opravljanja transporta more pozitivno vplivati na sam potek zdravljenja. Pri tem ni dosežen samo določen funkcionalni potencial v mehaničnem pogledu, to se pravi, da se bolnika vodi skozi prostore po najkrajši poti od operacijske mize do izhoda iz oskrbne enote, temveč se doseže brez dvoma ugodne rezultate v sami terapiji, kar je bila naša izhodiščna zahteva.

Kletna etaža je namenjena gospodarski ali bolje rečeno energetski enoti bolnišnice. Iz te etaže se oskrbuje bolnišnica s kalorijami v raznih oblikah,

Tloris 3. nadstropja 1:500 / Third floor plan 1:500

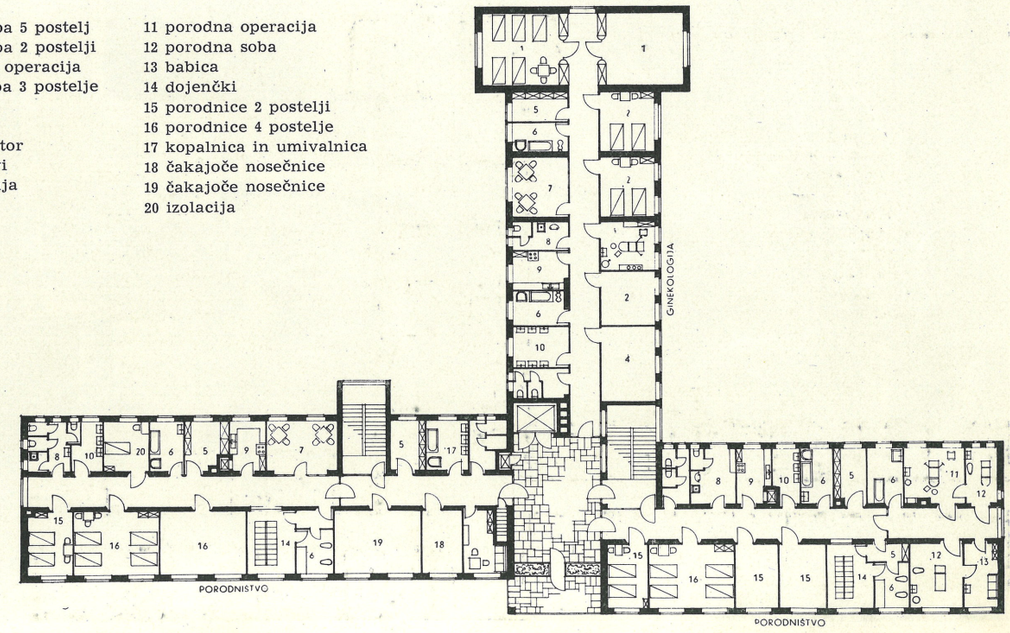

1 bolniška soba 5 postelj
2 bolniška soba 2 postelji
3 ginekološka operacija
4 bolniška soba 3 postelje
5 oprema
6 kopel
7 dnevni prostor
8 fekalni izlivi
9 čajna kuhinja
10 umivalnica
11 porodna operacija
12 porodna soba
13 babica
14 dojenčki
15 porodnice 2 postelji
16 porodnice 4 postelje
17 kopalnica in umivalnica
18 čakajoče nosečnice
19 čakajoče nosečnice
20 izolacija

Pogled iz umivalnice zdravnikov v operacijsko dvorano / A view from the doctors' washroom into the operating theatre

Pogled iz sterilizacije v operacijsko dvorano / A view from the sterilising room into the operating theatre

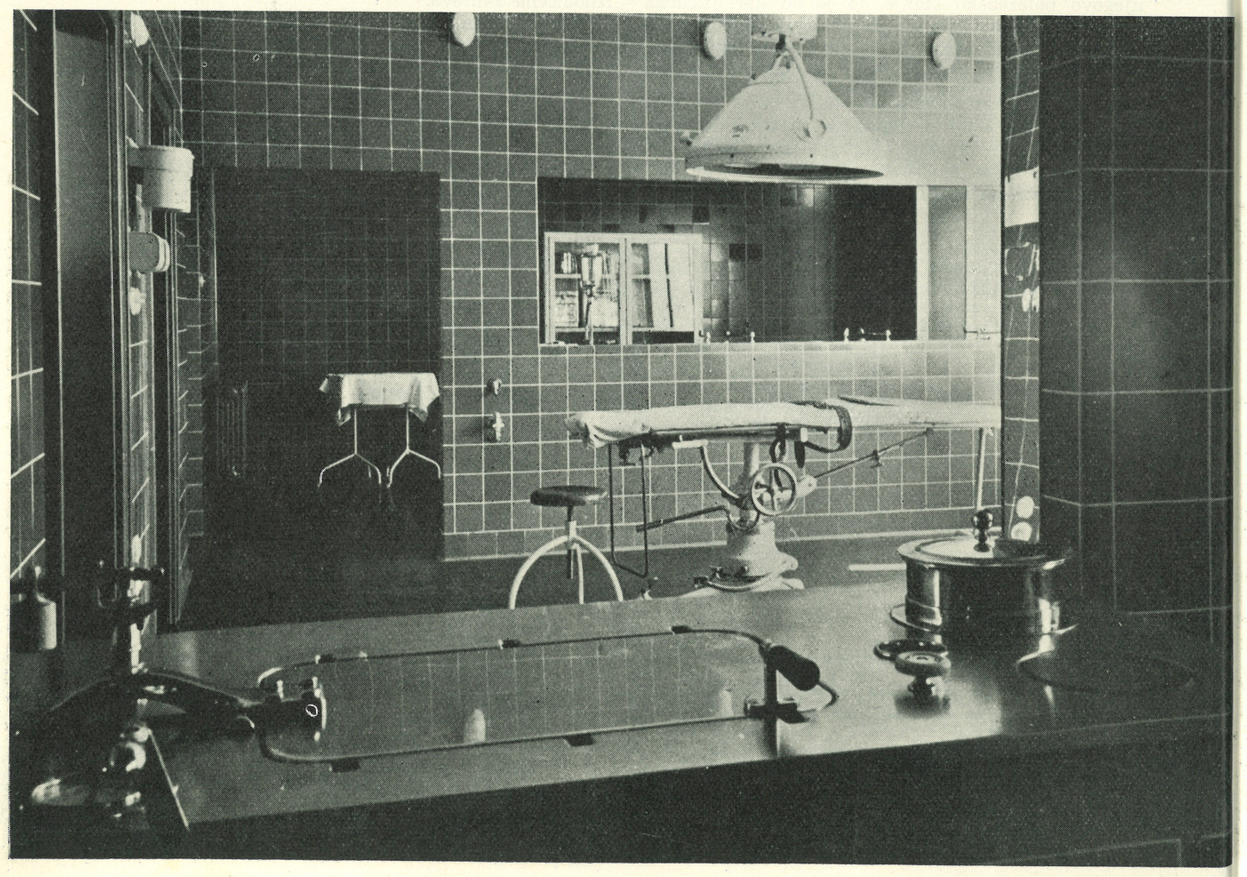

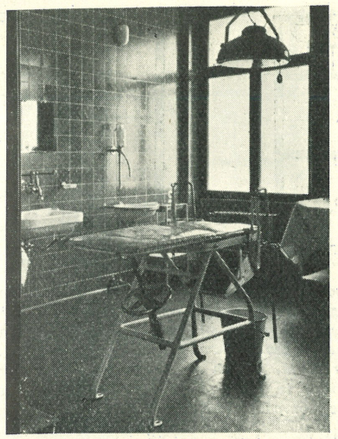

Ginekološka operacijska soba / The gynecological operating room

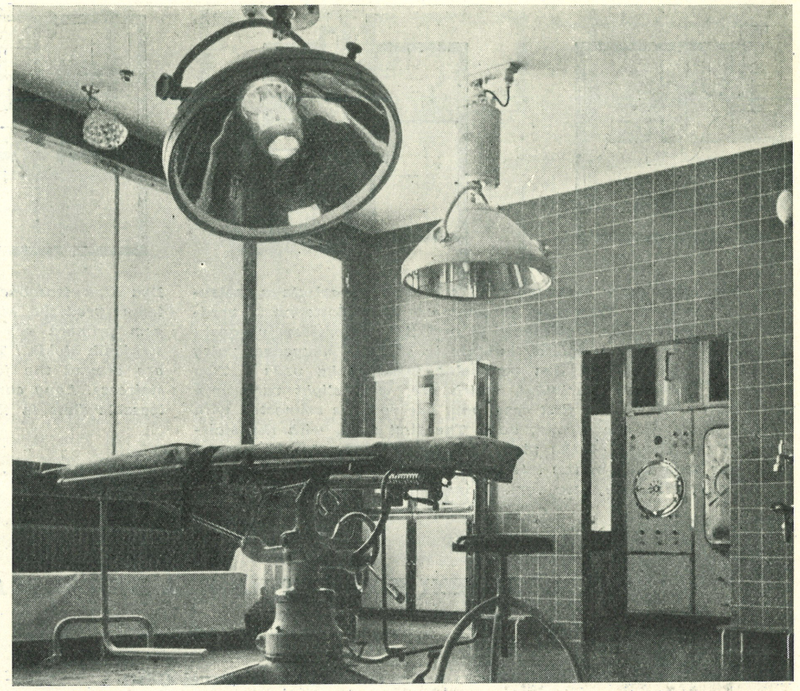

Operacijska dvorana, na desni vhod v sterilizacijo / The operating theatre, with the entrance into the sterilizing room to the right

t. j. v obliki mrzle in tople vode, prostorskega ogrevanja, hrane in pranja. Tlorisna dispozicija je tudi v tej etaži izvedena po do sedaj obravnavanih principih. Kuhinja se že po svojem zunanjem videzu kaže kot prostor, ki ima vse pogoje za izvajanje dela v največji čistoti. Vse, kar je možno opravljati s strojem, od lupljenja krompirja, preko avtomatičnega kuhanja na paro do kuhanja na elektriko, se opravi s stroji in aparati. Hrana se prenaša v posebnih termostatih do dvigal, ki nosijo hrano naravnost v čajne kuhinje oskrbnih enot. Da ne pride posodje, ki je bilo v dotiku z bolnikom, v kuhinjo, služi čajna kuhinja kot razdelilnica hrane na porcije, kar se vrši pod nadzorstvom medicinskega osebja in se zaradi tega odraža v terapiji sami. Iz tega je razvidno, da kuhinja ne pride z ničemer v stik z bolniki, niti posredno niti neposredno, kar nam zopet narekuje medicinska čistota, ki se, kakor vidimo, pojavlja tudi v nemedicinskem delu organizma bolnice. Sličen primer odnosno sistem lahko zasledimo v pralnici. Omenjeno naj je, da razvlažilne in klima naprave eliminirajo vlago in značilni duh v kuhinji in pralnici.

Kletna etaža je v tehničnem in oblikovnem pogledu obravnavana kakor zgornje etaže, kar se ne kaže samo v izdelavi lupine, v dimenziji in razsvetljavi posameznih prostorov, temveč tudi v tem, da se je vsa instalacija pogreznila v posebne lahko dostopne horizontalne instalacijske jaške. Hodnik kletne etaže vodi podzemno v stanovanjsko poslopje, ki je namenjeno bolniškemu osebju.

Tako vidimo, da se je obravnavana stavba skušala v prvi vrsti prilagoditi potrebam one panoge človekove dejavnosti, za katero je bila ustvarjena. Ne samo tlorisna dispozicija, ne samo naniz prostorov, sklop nanizov, temveč vsi detajli, od najpreprostejših oblik do barve in kvalitete so se prilagodili v prvi vrsti medicinskemu gledanju, a ne samo pasivno, temveč se je povsod skušalo doseči pozitivne rezultate v medicini, kar pomeni, da se je skušalo doseči čim manjšo razdaljo od absolutne zadostitve smotra. Na drugi strani pa opazimo, da posamezne enote z detajli kljub temu, da so postavljeni strogo smotrno, vendar medsebojno živijo neko harmonično življenje, kar je prispevek k polnovredni arhitekturni tvorbi, kar naj bi bila vsaka stavba, ki je namenjena medicini.

Del kuhinje / A part of the kitchen

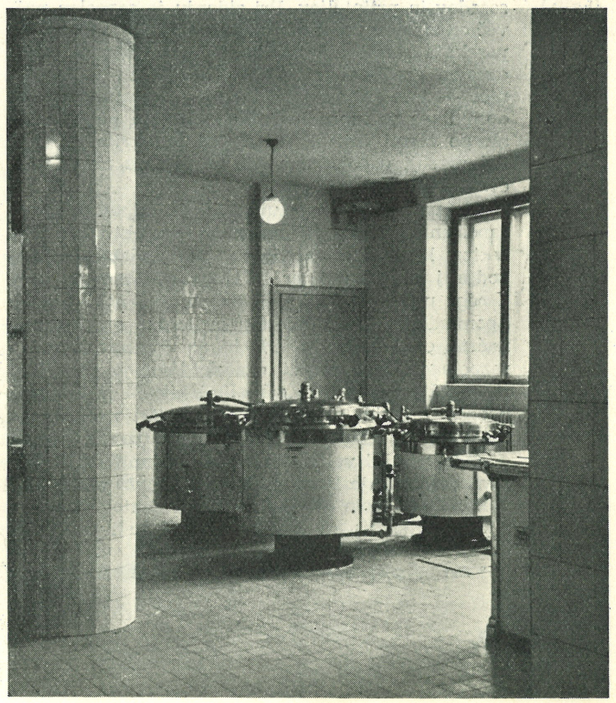

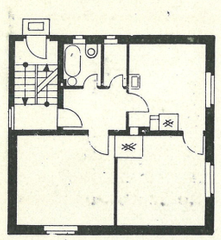

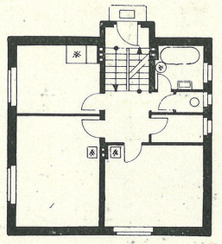

Dva tipa dvosobnega stanovanja, ki se stalno ponavljata v malenkostnih različicah. Pri prvem je samo ena soba dostopna iz predsobe, pri drugem obe. Običajnejši je prvi tip s stopniščem v vogalu tlorisa. Pri drugem je ločitev kuhinje in shrambe neugodna, poleg tega sta potrebna tudi dva vertikalna instalacijska voda / Two types of two-room apartment, which are, with slight variations, seen very often. In the first case, only one room is connected with the foreroom, in the second, both. The first type, with the staircase in the corner of the plan, is more common. In the second case, the separation of the kitchen and the larder is very inconvenient, and, moreover, two vertical installation ducts are necessary

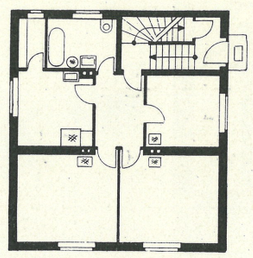

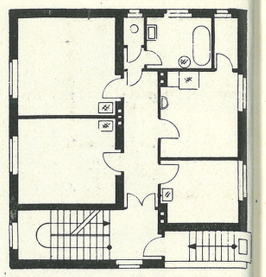

Dva tipa trosobnega stanovanja. Vsi prostori so nanizani okrog temne predsobe, ki se zrači le preko stopnišča. Dolgi hodnik v drugem primeru nas spominja na predvojna najemna stanovanja v strnjenih blokih / Two types of three-room apartment. All the rooms are around the foreroom, which is ventilated only through the staircase. Long corridor in the second case reminds us of prewar leasable flats in the compact dwelling blocks

GRADBENI KONCEPT NAŠEGA LJUDSKEGA STANOVANJA

(Analiza načrtov za enodružinske hiše v l. 1950/51)

Pavel Göstl

Po osvoboditvi je bila zasebna gradbena dejavnost pretežno omejena na obnovo porušenih in poškodovanih hiš in naselij in še ta je bila pravzaprav v rokah obnovitvenih zadrug, tehničnih baz in drugih državnih organov.

Z akcijo zidanja lastnih stanovanjskih hiš v l. 1950 pa privatna gradnja spet oživi. Interesentom za lastni dom nudijo ljudski odbori zemljišča za gradnjo, investicijske banke brezobrestno posojilo do višine 80% gradbenega proračuna, gradbeni material — do sedaj na razpolago le za planske objekte — pa morejo dobiti nakazan po vezanih cenah. Gradbena podjetja in strokovna delovna sila so sicer angažirani pri državnih in zadružnih gradnjah, zato pa se polotijo delavci in nameščenci zidanja z lastnimi rokami, ob pomoči sorodnikov, sosedov in prijateljev. Pri zidanju je zaposlen največ en zidar v večernem nadurnem delu, za ostrešje posekajo starši ali sorodniki les v domači hosti, osnovni gradbeni material je nabavljen na nakaznice — torej ni posebne izbire; pri instalacijah in opremi pa se mora lastnik omejiti na najnujnejše ali po lastni iniciativi izslediti še skrite rezerve. Pri presoji uspeha moramo ta dejstva imeti pred očmi.

Državna tehnična služba, ki je od osvoboditve zaposlena z velikimi nalogami projektiranja objektov kapitalne izgradnje, stanovanjskih kolonij podjetij in ustanov ter objektov družbenega standarda, prispeva svoj del tudi k tej novi nalogi. Spomladi leta 1950 izdelajo projektne organizacije načrte enodružinskih hiš, ki so interesentom na razpolago. Urbanistični organi določajo zemljišča za množično zazidavo z malimi hišami in izdelajo podrobne zazidalne načrte. Organizacijo akcije pa so večinoma prevzela stanovanjska poverjeništva.

Odziv je bil velik. Samo v Ljubljani* se je prijavilo za zidanje lastnega doma v l. 1950 preko 400, v l. 1951 pa celo okrog 1000 interesentov. S sprostitvijo trgovine in porastom cen gradivu in delovni sili se je gradnja enodružinskih hiš v l. 1952 zelo omejila. Ker so bili brezobrestni krediti že nekako oktobra 1951 začasno ustavljeni in vsi prijavljenci niso začeli zidati, moremo računati, da je bilo v teh dveh letih dograjenih oziroma usposobljenih za vselitev le okoli 500 hiš.

V zvezi s to množično akcijo graditve lastnih domov se je pojavilo živahno razpravljanje med laiki in strokovnjaki. Različna so bila mnenja o urbanističnih, zemljiških, lastninskih, finančnih in gradbeno tehničnih vprašanjih, tako v pogledu projektov kot operative, razpoložljivega gradiva in delovne sile, individualnega ali množičnega dela na gradbiščih, vzajemne pomoči po načinu gradbenih zadrug, organizacije, tipiziranja elementov surove stavbe in notranje opreme — le malo pa je bilo govora o konceptu naloge projekta lastnega doma. Nas arhitekte mora v množici problemov zanimati prav ta zadnji, ne da bi bili pri tem indiferentni do vseh drugih, saj so med seboj tesno povezani.

Arhitekti v državnih in mestnih projektirnicah so izdelali okrog 35 načrtov za razne velikosti enodružinske hiše. Tipi so bili prirejeni v okviru tedaj veljavnih stanovanjskih normativov; po številu ležišč za 4, 5, 6 in veččlansko družino. Če izvzamemo nekatere pomanjkljivosti, ki so bile plod prevelike podrejenosti normativnim predpisom, bomo našli v njih dosti zanimivih misli in rešitev. Vendar interesenti niso posegali po teh načrtih. V Ljubljani je bilo gradbeni oblasti predloženo le 11 tipskih projektov.

Večina graditeljev je svoj dom zidala po lastni zamisli in po svojih željah, nujno potrebne in od oblasti predpisane načrte pa so risali zidarski podjetniki, tehniki, pa tudi arhitekti in inženirji. Od 320 vloženih načrtov je 142 načrtov očividno delo nižje kvalificiranih strokovnjakov, 67 načrtom se pozna, da so zasnovani od strokovnjaka-projektanta, čeprav ta ni podpisan ali pa je navedel le nečitljivo parafo, in le 65 načrtov je delo strokovnjakov, ki so svoj projekt odgovorno podpisali. Med temi se trije projekti pojavljajo kot tipe za skupno

* Žal ne razpolagam s podatki za vso LRS. *P. G.*

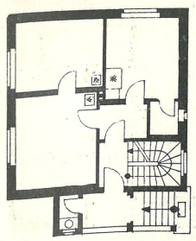

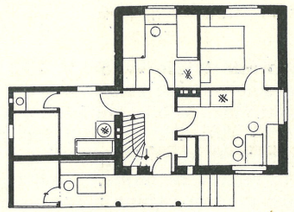

V okolici mest in na deželi, kjer ni kanalizacije in vodovoda, srečamo često levi tip delavskega stanovanja, ki suho stranišče nameša ob vzhodnem pristrešku, kar gotovo ni preveč srečna rešitev. Mnogo ugodneje ga je namestil projektant male hišice iz l. 1947 (arch. France Tomažič), ki v prizidku pritlične hiše združuje pralnico, shrambo za pridelke (ali stajo za kozo odnosno prašiča), suho stranišče in drvarnico / In the city environements and in the country, where there is no sewage system, we often meet the type of the workers' appartment, seen on the left; the dry closet is placed by the entrance shed, which surely is not the best solution. The designer of a small house built in 1947 (arch. France Tomažič), placed it much more conveniently in a small shed, together with the laundry, storageroom (or room for a goat or a pig), and room for firewood

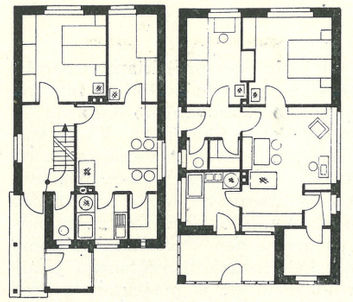

Projektanti »Slovenija-projekta« so v projektih iz l. 1950 podrobno obravnavali rešitev gospodinjskega delovnega mesta. Prvi predlog ima prebivalno kuhinjo s posebno pralnico in pomivalnico ob štedilniku. Drugi prikazuje lepo prostorsko rešitev: delovno mesto gospodinje je v prostorni niši, iz katere sta dostopni shramba s kletjo na eni, pomivalnica in pralnica z izhodom na prosto skozi pristrešek na drugi strani. Tretji predlog kaže rešitev z izrazito kuhinjsko nišo v dnevni sobi / In 1950, the designers of "Slovenija-projekt" discussed in detail the working place of the housewife. The first plan proposed a kitchenette with a separate laundry and a washing basin next to the kitchen stove. The second plan shows a good solution of the space problem: the work place of the housewife is situated in a roomy corner, from which doors lead into the pantry and cellar, and through the wash room and laundry into the courtyard. The third solves the problem with a kitchenette in the living room

38 hiš. Zadnjih 65 načrtov pa so projektirali: 36 načrtov diplomirani tehniki, 13 gradbeni inženirji in 16 arhitekti.

Volja lastnika pa je bila očividno tako močna, da je tudi projektant-strokovnjak v večini primerov vdano sledil navodilom za projekt. Seveda je projektant več ali manj vedno odvisen od gradbenega programa. Ker je to osnova pri vsakem projektiranju, se pomudimo najprej pri njem. Pri stanovanjski hiši je odvisen od poklica in dela prebivalcev, števila družine, življenjskih navad posameznika in celote, razpoložljivih sredstev za gradnjo, od dosegljivih gradiv, velikosti in oblike zemljišča, krajevnih gradbenih prilik in običajev, zakonskih predpisov in splošnega življenjskega standarda.

Ko govorimo o »individualni« gradnji, bi bilo razumljivo, da so potrebe posameznikov res zelo različne, toda pregled načrtov nam prikaže le okoli 15 res individualnih rešitev, vse druge hišice pa so zasnovane več ali manj po istem kalupu.

V malenkostnih različicah se pojavlja vedno isti koncept: skoro kvadratičen tloris v merah od 7×8 m do 11×12 m. Visokopritlična stavba obsega 2 do 3 sobe, kuhinjo, shrambo, kopalnico s skupnim ali ločenim straniščem, predsobo in stopnišče. Stopnišče je skoro dosledno v lastnem ločenem prostoru, sega do kleti in podstrešja ter posreduje običajno direktno, včasih pa preko vetrolova, glavni — navadno edini dohod v stavbo. Vsa zazidana površina je podkletena, mansarda pa pripravljena za kasnejšo izzidavo v 1, 2 ali več sobic. Konstruktivno imamo v vseh rešitvah opraviti z masivnim obodnim zidovjem in večinoma tudi s srednjim nosilnim zidom. Kletno zidovje je betonsko, strop železobetonska plošča, nad ostalimi etažami pa leseni tramovni stropovi. Seveda so v notranjosti vse stene in stropi ometani. Skratka — tradicionalni način »mokrega« zidanja. Streha je skoro vedno dvokapnica, izjemoma šotorasta streha. Prisek stene na pol čopa pa se bolj in bolj opušča. Okenske odprtine se gibljejo v okviru predpisane $^1/_{10}$ tlorisa, prevladujejo pa tridelna okna približne velikosti 150×135 cm. Razen z enakim tlorisnim konceptom imamo tedaj skoro vedno opraviti tudi z istim prostorskim in zunanjim oblikovanjem.

Ako primerjamo te enodružinske hiše z našo tradicionalno kmečko hišo, vidimo, da je naš človek s tradicijo popolnoma prelomil. Toda ali se je odločil za boljšo rešitev? Ob tem vprašanju se bodo eni takoj domislili vlažnih čumnat, mrzle kuhinje, malih oken, vodnjaka na dvorišču in stranišča na prostem, drugi pa bodo pričakovali, da bom zagovarjal odprte mostovže, lesene ograje s srčki, polknice ter nageljčke na oknih. V mislih imam le urbanistične in arhitektonske vrednote naših vaških naselij: enotno oblikovane hiše odličnih proporcev in mer sredi zelenja sadovnjakov in cvetličnega vrtca, veliko prostorno »hišo« — dnevni prostor, ki mu enakega ne najdemo v konceptih sodobnih lastnih domov, delovni prostor gospodinje koncentriran (ognjišče, peč in kotel, dosegljiv iz enega delovnega mesta) in povezan z gospodarskim dvoriščem. Le korak pred vrata, pa opravlja gospodinja v toplih mesecih del svojega opravila v prijetnem hladu drevja ali brajde ob hiši. Pa koncept sodobnega stanovanja? Iz neznanega vzroka se je »pritličje« (že ime pove, kam spada!) odmaknilo na višino 1—1,5 m nad terenom. Ta ukrep je bil potreben pri obcestni zazidavi sredi mesta. S tem smo odpravili jaške v hodnikih za pešce in zavarovali pritlično stanovanjsko etažo pred radovednostjo mimoidočih. Odveč pa je pri prosto stoječi hišici sredi vrta. Pri »visokem« pritličju nam je povezava stanovanjskih in delovnih prostorov z vrtom popolnoma onemogočena. Klet, ki gleda poldrug meter iz zemlje, pa poleti ni hladna in pozimi ni topla — pogoj, ki je nujno potreben za shranjevanje pridelkov.

Važnemu vprašanju gospodinjskega delovnega prostora ni nikjer posvečena posebna pažnja. Oprema kuhinje je prikazana največkrat le z vrisanim štedilnikom (često na neprikladnem mestu) in z vodovodno školjko oziroma pomivalnim koritom. V mnogih primerih nam še neizbežni »kot« pojasnjuje, da gre za prostor, v katerem se tudi obeduje in kjer se bo odvijalo glavno dnevno življenje družine.

V stanovanjskih blokih so projektanti uporabljali tri znane oblike sodobne kuhinje: majhno delovno kuhinjo, veliko stanovanjsko kuhinjo in stanovanjsko sobo s kuhinjsko nišo. V tlorisih lastnih stanovanj našega delavca in nameščenca pa iščemo zaman kakega napredka v tem pogledu. Nasprotno, v 90% primerov najdemo prostor, ki je za zgolj delovno kuhinjo prevelik, za stanovanjsko kuhinjo pa premajhen. Prav tako ne bomo zasledili v kuhinji kakršnegakoli vzidanega pohištva, kar bi nam dokazalo, da je projektant o procesu dela v kuhinji — pripravi hrane, kuhi, postrežbi in pospravljanju posode — kaj premišljeval. Ali pa so mu naročniki načrta dali razumeti, da se ne nameravajo ločiti od prelepe pleskane kredence z brušenimi stekli? Vzidano pohištvo, ki je po vsem svetu danes sestavni del ne le lastnih domov, temveč tudi najemninskih stanovanj, ni predvideno niti v nobenem drugem prostoru. In vendar je to najcenejša in najčistejša garderobna omara.

Kjer sta v etaži dve sobi, sta skoro vedno enako veliki. Kako bosta opremljeni in čemu bosta služili, v načrtih običajno ni označeno. Njih velikost niha med 16 do največ 22 m². Obe bosta po navadi spalnici, saj smo že ugotovili, da bo dnevno prebivanje v kuhinji. Na račun prostora, kjer živimo in delamo ves dan, lahko spalnice zmanjšamo. Ni se nam treba bati zatohlosti, saj hišo krog in krog obdaja zelenje in najbolj zdravo je gotovo spati pri odprtem oknu.

Prostor za kopalnico imajo predvidene skoro vse hišice. Vemo, da bo trenutno le malo teh prostorov opremljenih, ker je pomanjkanje sanitarnih naprav še občutno. Zato se moramo vprašati ali je prav predvidevati posebno kopalnico, če vemo, da moramo biti prav v teh stvareh skromni. Voda za kopanje se more segreti tudi v pralnem kotlu. Če je v istem prostoru tudi kopalna kad, nam bo ta ureditev lahko nadomestila razkošno kopalnico. Seveda pa taka pralnica ne sme biti v kleti, kot je to pri vseh obravnavanih domovih. Tipski tlorisi nekaterih projektantov so priključili tak kombiniran prostor kuhinji ter v njem namestili še pomivalno korito. Mnogo gospodinj bi tako rešitev z veseljem pozdravilo. Pralnice v kleteh se danes rade izogibajo in perejo tudi veliko žehto v kuhinji ali kopalnici. Niti v enem tlorisu tudi nisem zasledil rešitve vprašanja sušenja perila, ki ga več kot pol leta ne moremo sušiti na prostem.

Vprašanje ločenega stranišča ali stranišča, združenega s kopalnico, je bilo že često obravnavano. Svoječasni gradbeni pravilnik je dopuščal združene sanitarije le pri enosobnem stanovanju. Kjer so spalnice v zgornji etaži, sta dve straniščni školjki že sploh nujno potrebni. Pri stanovanju v eni etaži pa sta pri veččlanski družini ta dva prostora boljša ločena kot združena.

Na stopnišče odpade pri naših tlorisih 15—20% uporabne tlorisne površine. To dejstvo izvira iz gradbenih predpisov, ki določajo minimalne etažne višine in strmino stopnic. Ker se ogibljemo prestrmih stopnic, zidamo manj ekonomično kot drugi narodi. Tudi pri etažni višini smo razvajeni. 2,60 m visoki prostori se nam zdijo nizki. Šele v zadnjem času jih oblast tolerira, preje pa so morale biti sobe v pritličju vsaj 3,0 m, v etaži pa 2,80 m visoke (svetle višine brez konstrukcije — za premostitev s stopnicami se ta višina poveča še za 30—55 cm). Tudi tu bi se morali včasih vprašati, če niso kmečke sobe ravno zato očesu tako prijetne, ker so nizke.

Popolnoma ločeno stopnišče ima svoj izvor v najemni hiši, kar se je preneslo tudi na tako imenovano prostostoječo »vilo«. V dobi med obema vojnama smo namreč zidali dvo- in tridružinske vile. V vsaki etaži je bilo kompletno najemniško stanovanje — stopnice so tedaj logično morale voditi nemoteno od kleti do podstrešja. Pri enodružinski hiši ta rešitev ni nujna, jo pa lastnik seveda želi, ker pri gradnji računa z vsemi eventualnimi možnostmi v bodočnosti — tudi s tem, da bo v mansardi napravil samostojno stanovanje za stranko. Tako stopnišče seveda ne more nuditi organske povezave stranskih prostorov s stanovanjsko etažo, še manj z vrtom.

Omenil sem že prenizko vkopanost kleti — razen seveda na barjanskih tleh, kjer je klet sploh pritlična. Ob izredno visokih cenah zidanja se mi zdi domala luksus podkletiti celoten tloris. 100 m² stranskih prostorov v kleti našo investicijo gotovo po nepotrebnem obremenjuje. Pač po pogrešam v višini tal prostor, ki bi ga vsaka enodružinska hiša nujno potrebovala: malo garažo za kolesa, ročne in otroške vozičke, vrtno orodje in podobno. Ta prevozna sredstva, ki jih ima vsaka družina v hišici na periferiji, ni prikladno nositi skozi mnogo vrat in po stopnicah. V mnogih primerih — posebno pred vojno — je prevelika podkletitev povzročila tudi situiranje avtomobilske garaže v klet, kamor gotovo ne spada. Z malo spretnosti je možno tak prostor ugodno priključiti glavni stavbi, kar nudi tudi priliko za bolj razgibano oblikovanje stavbne mase.

Nekateri tipski projekti — pa tudi rešitve drugih projektantov — prikazujejo reševanje stanovanjske etaže v dveh višinah z vmesnimi izmenjalnimi stopnicami. Kuhinja in dnevni prostori z vhodom so v višini terena, spalni prostori so dvignjeni za pol etaže, pod njimi pa so kletne shrambe, zopet samo pol etaže nižje od glavnih dnevnih in delovnih prostorov. Ta tip je gotovo zelo ekonomičen in odpravlja pomanjkljivost bivanja v nadstropju, ker so dnevni prostori v isti višini z obdajajočim vrtom. V Ljubljani pa ni našel dosti pristašev.

V glavnem nam pregled vložnih načrtov prikazuje, da je vzorec današnji enodružinski hiši treba iskati v najemnem stanovanju, t. j. stanovanju, ki ni vezano niti na naravo, ki stavbo obdaja, niti na človeka, ki v njem prebiva. Domovi, ki smo si jih postavili, niso intimni lastni dom, s katerim je tesno povezano ne le naše življenje, temveč naj nudi tudi našim otrokom ne samo zavetje, ampak tudi vrsto doživetij, ki jih bodo v prijetnem spominu spremljala na njihovi življenjski poti. Ta lastna hiša nas ne more z ničimer prikleniti nase, z ničimer vzbuditi prijetne zavesti domačnosti. To stanovanje v visokem pritličju bi prav tako lahko bilo v prvem, drugem ali desetem nadstropju katerega koli stanovanjskega bloka — tloris bi ostal isti. Brezosebno je do nas in brezizrazno do okolice, v katero smo ga postavili.

Tudi situacija, ki bi morala biti pri enodružinski hišici tenkočutna, je postala šablona. Gradbeni pravilniki in geometri so nam razrezali zemljišča na parcele. Zakoniti odmiki od ceste in sosedov in naša želja, da mora biti hiša za vsako ceno »prostostoječa«, nam narekujejo večkrat edini razpoložljivi prostor na parceli.

Drugod po svetu so uvideli, da pri skromni, našim sredstvom odgovarjajoči velikosti parcele, ne kaže postavljati hiše v sredino, temveč se je treba nasloniti na soseda. Na ta način ne razrežemo vrta na štiri ozke zelene pasove, temveč to zelenje vsaj na dveh straneh združujemo v večje ploskve. Tako so nastali dvojčki in razni sistemi

vrstnih hiš. Tak način gradnje ima velike ekonomske prednosti, z malo znanja pri arhitektonskem oblikovanju pa je kljub temu možno doseči večjo izoliranost, kot jo nudijo naše prostostoječe hiše. Urbanistični koncept je tedaj posebno odločujoč pri tlorisnem in prostorskem oblikovanju enodružinske hiše.

Razmotrivanje o raznih zazidalnih sistemih pa je dovolj obširna tema za samostojno študijo. Prav tako bi v posebni razpravi mogli prikazati na domačih in tujih primerih, da skromna gradiva in preprost način zidanja nista opravičilo za slabo arhitektonsko oblikovanje. V sodelovanju bi morali arhitekti in operativni graditelji ob izmenjavi svojih strokovnih izkušenj posvetiti problemu male gradnje več pozornosti. K izboljšanju današnjega stanja bo gotovo pripomogla tudi Uredba o projektiranju. V državnih organizacijah mora projektant svoje delo podpisati. Ta obveznost velja tudi za zunanje sodelavce. Anonimnost projektiranja je bila eden glavnih vzrokov, da so bili načrti napravljeni »kar mimogrede«, saj ni njegov avtor pred nikomer odgovarjal za svoje delo. Zadostiti gradbenim predpisom pa je šele osnovna stran projektiranja. Umetnost pravega oblikovalca mora seči preko tega še globlje v problem projekta enodružinskega doma našega delavca in nameščenca.

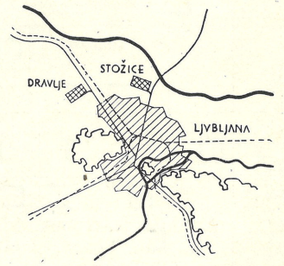

DVE KOLONIJI ENODRUŽINSKIH HIŠ V LJUBLJANI

Edvard Ravnikar

Pri nas še ni prodrlo spoznanje, da produkcija stanovanj ne more več biti prepuščena neurejeni zasebni pobudi, če nočemo, da bi skupnost trpela vedno večjo škodo. Kmetu bi mogoče še lahko dovoljevali, da dela po svojem, saj razpolaga z lastnim gradivom na lastnem svetu, delavsko-nameščenska hiša pa že rabi vsestransko strokovno podporo in močno organizacijsko vodstvo, ki edina lahko zagotovi kvaliteto načrta in izvedbe. Najboljši tloris z najracionalnejšo gradnjo in dobro urbanistično ureditvijo obenem se da doseči samo s širokim prijemom. Naj bo investitor delavec oziroma nameščenec sam ali pa podjetje, opraviti imamo z dragocenimi finančnimi sredstvi, ki jih je treba odgovorno uporabljati.

Še več pa zahtevamo, če se to dogaja v mestu, posebno v Ljubljani, ki je v strokovnem oziru vzor in norma za vso Slovenijo. Razen tega pa so tu obsežne ploskve že tako nesmotrno in estetsko neugodno izrabljene, da moramo s tega, za naše mesto tako odločilno tehtnega stališča, še bolj kritično obravnavati vsak večji nov poseg v celotni mestni ustroj.

Verjetno je ravno oblika individualne stanovanjske gradnje in njena izoliranost v vseh ozirih glavni vzrok za neharmonični razvoj Ljubljane. Zato skuša ta članek opozoriti na druge možnosti, ki bi tradicionalno željo po lastni hiši zadovoljile v celoti, obenem pa v večji meri kot doslej upoštevale skupne interese, ne da bi predlagal kake nesprejemljive novotarije. Iskati moramo oblike stanovanjske gradnje, ki bi nudila toliko zaželeno sproščenost samostojne hišice, obenem pa z največjo ekonomičnostjo in urbanističnim skladom. Sestavek je namenjen predvsem neposrednemu interesentu in ljudskim odborom, medtem ko strokovnjaku ne more povedati bistveno novega. Vsa razmotrivanja in načrtovanja so, kot vedno bolj vidimo, brez prave vrednosti in bodo taka ostala, vse dokler jih ne osvoji široki sloj koristnikov in se ne nauči napredneje misliti.

Če hočemo vedeti, zakaj novi stanovanjski koloniji v Dravljah in Stožicah nista uspeli v nobenem oziru, niti ekonomskem niti arhitektonskem in urbanističnem, je treba to akcijo pregledati še z urbanističnega stališča, potem ko smo že napravili potrebno analizo tlorisov. Saj gre za področji Ljubljane, ki sta v celotni mestni sliki zelo opazni, in za zemljišča, ki so v vsakem oziru dragocena, pokrajinsko lepa, na zdravih tleh in blizu prometnih zvez.

Točnejši pregled bo pokazal, da je bila strokovna priprava teh zidav preskromna, da se je tam končala, kjer bi se morala šele začeti, in da je to glavni vzrok, da se kolonij v Dravljah in Stožicah drži občutek diletantskega obravnavanja. Ko so bile priprave končane, interesenti zbrani, zemljišča razdeljena, bi moral zadevo prevzeti močan odbor, namesto tega pa je bilo od tu dalje vse prepuščeno bodočim stanovalcem, da vsak skrbi zase kot ve in zna. Zemljišča so razmeščena po strokovnem zazidalnem načrtu, ki se v načelu naslanja na obliko stavbišč skoraj vse ljubljanske parcelacije, s pravokotnimi, približno 600 m² velikimi parcelami. Cestna mreža med parcelami je racionalnejša, kot je bila navadno pred vojno. Parcele so ob cesti razporejene v globino v treh vrstah, od katerih se druga in tretja vežeta s cesto s slepimi ulicami, ki imajo na koncu še obratišče.

Projektanti hiš so bili brez izjeme niže kvalificirani strokovnjaki, če so sploh sodelovali, v mnogih primerih pa so projektirali sami stanovalci. Načrti so v obeh primerih, v Dravljah in Stožicah, zelo dragi po gospodarski škodi, ki nastane, kadar se gradi brez dobre strokovne pomoči. Lahko bi rekli, da smo mnogo prerevni, da bi pri stanovanjskih hišah šušmarili. Naivno zadoščenje, da je načrt napravljen kar doma, je pač slaba odškodnina za nepopravljive namestitve prostorov, ki bodo oteževale življenje v njih, kajti tlorisi hiš imajo polno napak šolskih primerov. Nas

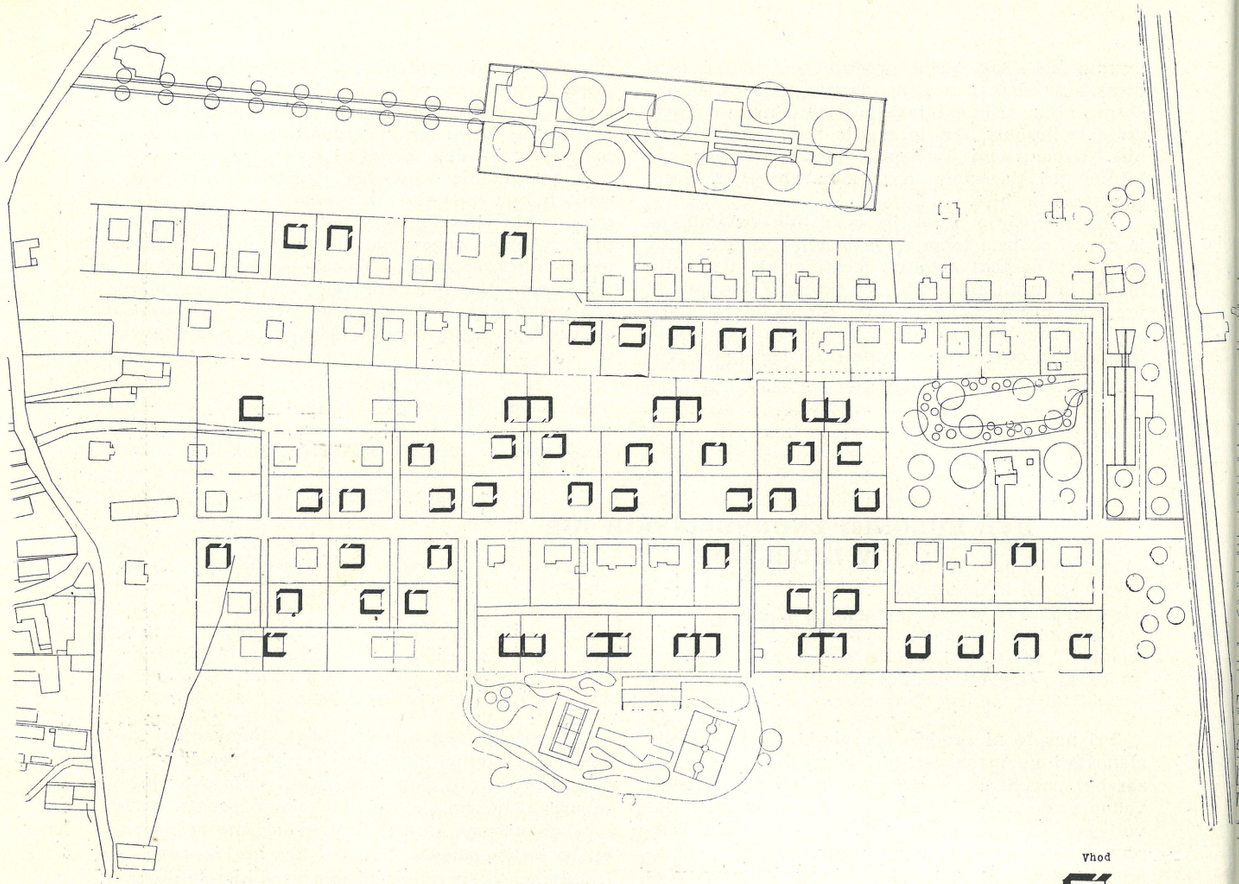

Obstoječa zazidava stanovanjskega naselja v Dravljah, 1:3000 / Site plan of the existing housing at Dravlje, 1:3000

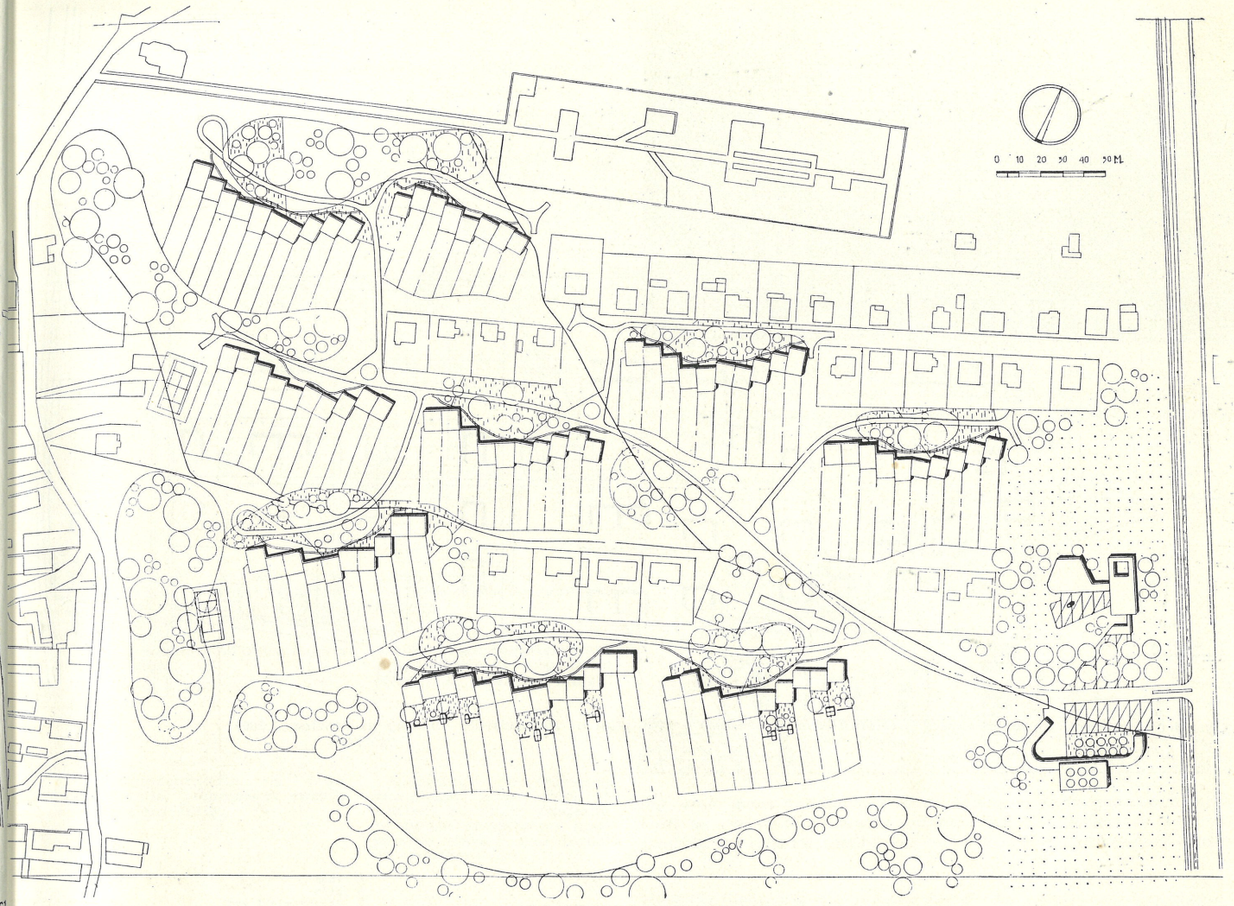

ing. arch. Edvard Ravnikar in abs arch. Stanko Kristl: Primerjalna alternativa s skupinsko zazidavo individualnih hiš v Dravljah, 1:3000 / Comparing alternative with group housing of individual houses at Dravlje 1:3000

bodo v tem sestavku zanimale samo tiste, ki so povezane z urbanistično problematiko, kajti pokazati je treba, kakšno vlogo ima lahko urbanistična dispozicija na celotni efekt večje stanovanjske akcije. Tu se najbolje vidi, da mora popolna samoiniciativa, ali, bolje rečeno, prepuščenost samemu sebi, končati s polomom, in kako je dobro pripravljena koordinacija vseh naporov lahko učinkovita.

Stanovanja imajo v nekaterih primerih vse sobe na sever, a sanitarije in vhode na jug. Simetrični dvojčki imajo dnevne prostore na vzhod in zahod; jug, glavna in zelo dragocena nebesna stran pri ljubljanski klimi, pa je neizrabljen. V Dravljah ima samo 50 % hiš dnevne prostore na jug, v Stožicah pa 64 %. Jasno je, da lahko tem manj govorimo o kaki zavedni in smiselni povezavi hiše z naravo. Zazidalni načrt sam olajšuje nekatere take napake, nekaj so jih pa graditelji iz različnih razlogov še sami napravili. Stanovanja so po površini na splošno prevelika, zato tudi urbanistično nerodna, po uporabnosti pa še vedno premajhna. Razumljivo je, da je finančna pomoč zaradi takega razmetavanja s sredstvi manj učinkovita in nemogoče je, da bi moglo ostati še kaj denarja za ureditev tistega, kar ni ravno med štirimi hišnimi zidovi, pa vendar odločilno vpliva na stanovanjsko vrednost hiše.

Parcele same zavzemajo celotno površino strnjenega kolonijskega zemljišča, razen cest. Pri tako ogromnem številu parcel ne ostane nič travnate površine za igrišča in počivališča, nobena drevesna skupina, niti morebitne rezerve za bodoče potrebe. Gostota, ki se vrti samo okrog 100 oseb/ha, bi morala nuditi večjo diferenciacijo zemljišča kot celote.

Komunalne naprave so prepuščene negotovi bodočnosti. Kdo jih bo gradil in kdaj, ko je v Ljubljani že toliko mestnih površin, ki tega nimajo? Ceste bi se morale graditi deloma še pred gradnjo, posebno ker je gradivo na mestu v obeh primerih. Bilo bi jih lahko manj, če jih ne bi obravnavali ločeno kot posebno delo, namesto da bi jih kot važne elemente vključili v celotno akcijo. Nekaj investicij za ceste se izplača že takoj med gradnjo hiš, ki je z njihovo pomočjo lažja in cenejša. Vsaj prva etapa bi se zato lahko pripravila v tem smislu.

Vodovodne napeljave ni, čeprav je to osnovna higienska potreba in sanitarna zahteva. Enoten operativni plan bi vključil vsaj glavne cevi.

Kanalizacija prav tako ni pripravljena, zato vsaka hiša gradi svojo greznico s ponikovalnico. Ko bodo kanali položeni, bo ta izdatek odveč.

Odobrenje projektov za hiše je bilo obravnavano birokratsko formalno. Pravilno kolkovana vloga in najskromnejše higienske zahteve, ki jim mora načrt ustreči, sta edina kriterija. Upravna naloga bi morala biti mnogo širša, presoditi bi bilo treba življenjsko sposobnost celote in iskati harmonijo med interesi posameznika in skupnostjo. S stališča skupnosti je načrt za hišo še drugače dober ali slab, kot ga gledamo ločenega.

Izvedba gradnje je bila zdrobljena. Zidarski mojster ali posamezni najeti delavci z režijskimi obračuni razmečejo izposojeni znesek, ne da bi se interesent mogel kakor koli prepričati o vrednosti storitve. Denarja zmanjka in hiše ostajajo napol dograjene ali pa šušmarsko dodelane. Prodani klavir, radio, motor, kolo in pretirana lastna muka ne morejo uravnovesiti porušene ekonomike gradnje. Stanovalec si na ta način koncem koncev občutno zmanjša standard, namesto da bi bilo narobe.

Primerjava današnjih kolonij v Dravljah in Stožicah z namišljeno, širše obravnavano koncepcijo.

Nedostatki in prednosti so primerjalno razporejeni. Material je s pomočjo merjenj in opazovanj pripravljen na terenu, pa tudi izjave in pritožbe prizadetih so upoštevane. V levi koloni so podatki za obstoječe stanje, v desni za racionalnejšo in splošno bolj ugodno koncepcijo.

Ekonomičnost cest

Dravlje:	cestišča	10.470 m²	5.820 m²	(širina cestišča 3 m, pešpoti 1 m)
	pešpota	1.680 m²	680 m²	
	skupaj	12.150 m²	6.500 m²	
	t. j.	100 %	t. j. 47 % manj	
Stožice:	cestišča	9.582 m²	3.975 m²	(širina cestišča 2,5 m, pešpoti 1 m)
	pešpoti	1.950 m²	270 m²	
	skupaj	11.532 m²	4.245 m²	
	t. j.	100 %	t. j. 64 % manj	

Ceste so prehodne, zato nevarne. Dajejo priliko za bližnjice tranzitnemu prometu, motoristom in kolesarjem, pa tudi avtomobilista srečamo pogosto.

Ceste so zvezane v sklop, ki se samo na enem mestu veže na glavno cesto. Ceste so redko frekventirane in služijo samo lokalni oskrbi, zato so mirne, varne in brez prahu.

Dolžina cest

V prvem primeru (Dravlje) bi nam zadostovalo polovico manj cestne površine, v drugem (Stožice) pa skoro dve tretjini manj.

Izraba parcel

Zemljišče okrog hiše je razdrobljeno na štiri pasove, od katerih je eden popolnoma neuporaben (kri-

Zemljišče je smotrno ločeno na posamezne vrtne površine, ki so zaporedno razvrščene in med seboj lo-

Obstoječa zazidava stanovanjskega naselja v Stožicah, 1:3000 / Site plan of the existing housing at Stožice, 1:3000

žano črtan). Vrtne površine, ki so določene za posamezne namene, se mešajo med seboj.

čene z drevjem, če je treba. Čisto na koncu je ločen zelenjadni vrt, ki ga je mogoče spomladi skupno preorati. Predvrt se vizuelno veže s skupinami drevja pred hišami, hiša sama tako stoji ob koščku proste narave.

Ing. arch. Edvard Ravnikar in abs. arch. Miloš Lapajne: Primerjalna alternativa s skupinsko zazidavo hiš v Stožicah, 1:3000 / Comparatin alternative with group housing of individual houses at Stožice, 1:3000

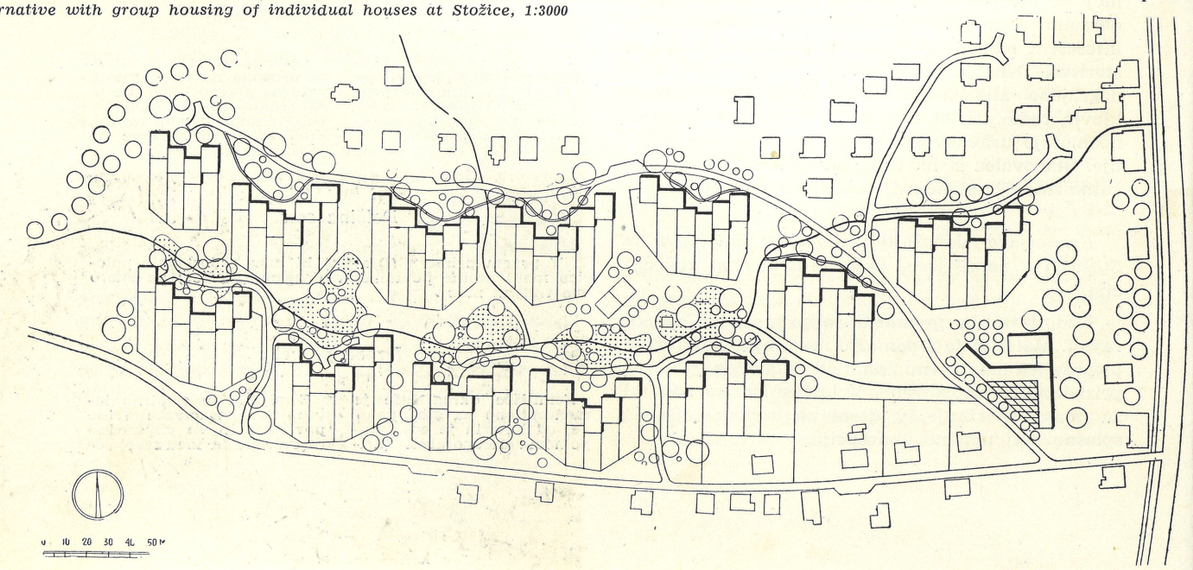

Vpliv zazidanega sistema na ekonomijo gradnje

Ločene gradbene operacije za vsako hišo posebej.
Večja režija.
Vsi zidovi so mrzli.

Enotna gradbena operacija vsaj za 10—12 hiš skupaj.
Manjša režija.
Ohlajevanje površine od 35—50 % manjše.

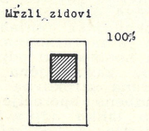

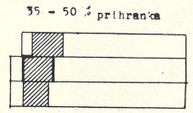

Celotna površina ometana.

25 % manj nosilnega zidovja in manj finalnih ploskev.

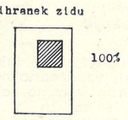

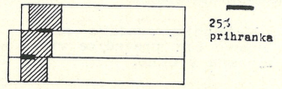

Napušči na vseh štirih straneh stavbe zahtevajo večjo neizrabljeno površino podstrešja. Velika dolžina žlebov.
Tradicionalna individualna gradnja.

Podstrešje bolje izrabljivo. 55 % manj napuščev in žlebov.

Možnost polmontažne gradnje, s katero bi se zazidalni stroški še znatno pocenili.

Igrišča

Koncentracija na robu naselja, pomešanost raznih stopenj igrišč.

Dispozicija po celotnem kompleksu, lahko ločena po starosti in spolu. Olajšano je boljše neposredno nadzorstvo staršev nad otroci na prostem.

Ograje

Dolžina zunanje ograje 20 m, pri vogalni parceli celo 50 m. Ograje so neenotne in drage.

Zunanja ograja ok. 10 m (50 % prihranka). Enotna izvedba je cenejša in arhitektonsko boljša.

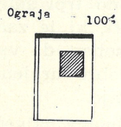

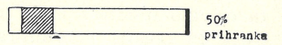

Instalacije

Vsaka hiša ima svoje ločene vode za elektriko, vodo, kanalizacijo.
Ločene greznice.

Individualno kurjenje.

Skupni vodi za večjo skupino hiš, krajši priključki.

Ena greznica za skupino hiš, dokler se ne zgradi kanalizacija.
Poznejša možnost skupnega kurjenja.

Parcelacija vrtnih ploskev

Na celotnem kompleksu 100 % hiš.
Parcele po 580 m².

Kljub velikim parcelam ni prostora za drevesne skupine, trate in počivališča. Parcela sama je nerodno razdrobljena. Zaradi urbanistične rešitve je skoraj vsaka druga hiša na južni strani parcele (zasenčen del parcele je manj uporaben). Dnevni vrt pred dnevno sobo je lahko globok samo 3 m.

Na istem kompleksu je predvidenih za 20 % hiš več.
Parcele po 450—600 m² (povprečje 520 m²).
K parceli 520 m² lahko zraven štejemo zelenje pred hišo, ki je javno (pogozden pas), tako da virtuelno dosežemo isto velikost parcele kot v izvršenem projektu.

Stožice: Različne oblike, nakloni in kritine streh povzročajo vtis običajne neurejene predmestne zazidave / Stožice: Various shapes, slopes and types of roofing give an impression of jumbled suburban housing

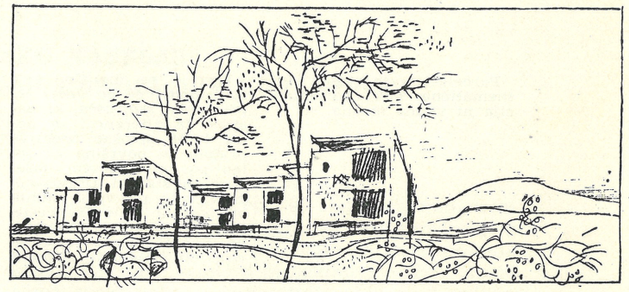

Ing. arch. Edvard Ravnikar: Skica zazidave, ki kaže estetske možnosti in vrednosti skupinske zazidave hiš / A skeach of housing, showing the esthetic possibilities and worthiness of group-built houses

Dravlje: Vsaka hiša je grajena zase brez ozira na sosednje, zato so si druga drugi v napoto. Celota ne izraža ureditve, ki bi vsaki hiši zagotovila potreben prostor, celoti pa harmoničen videz / Dravlje: Each house is built regardless of the neighbouring buildings thus creating obstruction. The homes are lacking space, and the whole shows lack of harmony

Dravlje: Slaba razmestitev in premajhne razdalje med posameznimi hišami povzročajo neljube medsebojne motnje: iz enega stanovanja se vidi v drugo / Dravlje: Badly placed houses, at too small intervals, create many inconveniences; there is no privacy

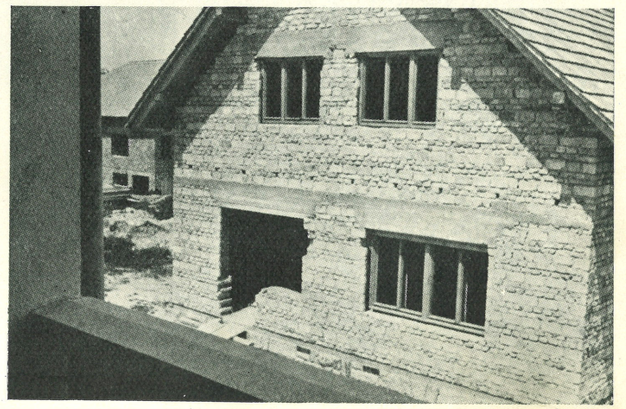

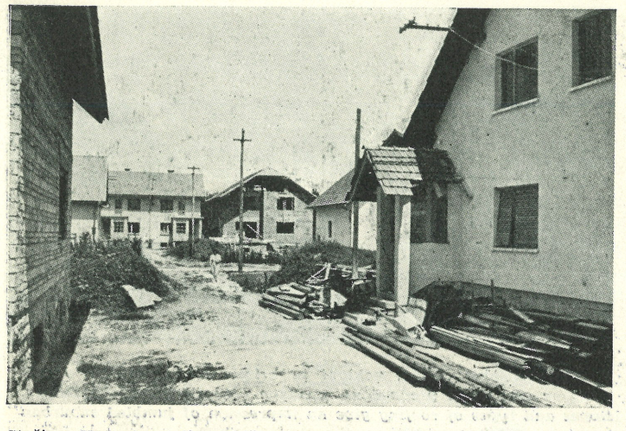

Stožice: Neenotnost tipov hiš daje celotnemu naselju kaotično sliko / Stožice: The settlement expresses chaos due to different types of houses

Parcelacija je tesna in shematična, dobra orientacija ni vedno možna.

Parcele so manjše, njih uporabnost pa je večja. Iz prihranka zemljišča, ki nastane iz diference, se poleg lepše splošne ureditve pridobi še površina za zelen pas med novim naseljem in starimi Dravljami, prav tako pa večji odmik od izpadne Celovške ceste, ki je urbanistično zelo važna. Enotna ugodna orientacija po nebesnih straneh.

Urbanistični komfort

Enoten, okoren cestni profil brez cestnega in ostalega dodatnega zelenja. Predel popolnoma izgubi značaj proste narave, namesto tega enolična zazidava, ki učinkuje kot pusto in žalostno predmestje.

Pešpoti ločene od voznih cest, mnogo je zelenja vseh oblik in raznih igrišč. Ostane še prostor za bodoče garaže, trgovine in obrtno oskrbo v nevsiljenih oblikah. Ohranjen je stik s prosto naravo. Drevesne skupine ščitijo vrtove in hiše pred vetrom, poleti pa dajejo hlad.

Ing. arch. Edvard Ravnikar: Aksonometrični pogled na skupino hiš, iz katerega je razvidna elementarna plastika, ki jo poznamo na primer pri starih primorskih mestih / Axonometric view of group of houses resembling old seaside towns, showing the elementary plastic design

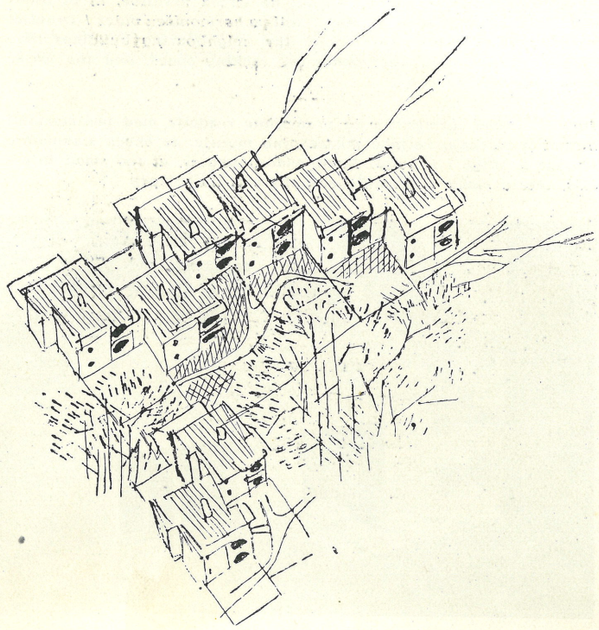

Strokovna pomoč

Hišni lastnik projektira in gradi v lastni režiji. S prevelikimi žrtvami dosega minimalne uspehe. Neuspehi jemljejo vero v možnost, da bi si delovni človek mogel zgraditi lastni dom.

Skupina hiš ima lahko stalnega arhitekta, ki opravi vse posle od začetka do zadnjih komunalnih zadev. V tem obsegu je naloga za arhitekta vabljiva, za investitorja pa najem dobrega strokovnjaka rentabilen. S tem je za razmeroma majhen honorar, ki odpade na hišo, zagotovljena kvalificirana strokovna pomoč. Gradbene operacije pravtako lahko odpravi večje podjetje, z večjimi materialnimi in personalnimi sredstvi in z racionalnejšimi metodami.

Medsebojne motnje

Najmanjša razdalja med hišamo 7 m, preveč se vidi iz okna v okno.

Grupacija hiš taka, da se sosedi vzporedno ne motijo. Iz okna v okno je v Dravljah 60 m in v Stožicah 30 m, kar motnje skoro izključuje.

Razlika v velikostih in tipih hiš ter estetika

Razne velikosti, obdelave in strešni nakloni ustvarjajo videz kaosa. Enotnost bi se dosegla samo z uniformnostjo, ki pa bi bila monotona.

Ni pogojev za urbanistično estetsko obravnavo, ker ves kompleks sestoji samo iz cest in parcel.

Enotna in skladno učinkujoča grupa dovoljuje pri posameznih hišah velike razlike v globino in višino, ne da bi nastala zmeda.

Drevesne skupine, zelene površine in svobodne cestne trase obenem s plastično grupacijo hiš dajejo vse možnosti za dobro estetsko obravnavo. Ves kompleks je bogato diferenciran in oblikovan.

Prednosti enotnega urbanističnega in arhitektonskega obravnavanja so po vsem tem očitne; lahko bi celo rekli, da možnosti za dobro reševanje rastejo takorekoč v kvadratnem razmerju s številom vprašanj, ki jih vključimo v sočasni postopek.

Analiza jasno kaže, kako škodo trpi skupnost, če take naloge ne rešuje arhitekt, ki je zadolžen za celotno ureditev in ki je sposoben, da vse potrebe in pogoje koordinira v dobro urejeno zasnovo ter skrbi za njeno realizacijo.

Da je do tega prišlo, je brez dvoma največ kriv ljubljanski MLO, ki bi lahko nastopil kot dorasel urejevalec te tako važne mestne zadeve. (Spomnimo se dalekosežnih posegov frankfurtske občine pred Hitlerjevim nastopom!) Če za staro, predvojno občino lahko rečemo, da je bila v urbanističnih zadevah igrača v rokah zemljiških posestnikov, ima današnja čisto drug položaj. Ustavna in zakonska določila ji dajejo v roke moč, da uveljavi svojo popolno avtoriteto v največjo korist skupnosti.

Seveda bi morala najti obliko in skoraj neverjetno se sliši, da še ne mislimo na stanovanjske zadruge, ne glede na nekatere slabe predvojne izkušnje. Švedska s pomočjo zadrug v velikem obsegu in zelo uspešno rešuje taka vprašanja (HSB). Pobuda je vredna pomisleka, mogoče bi se za naše razmere našle kake drugačne oblike. Gotovo pa je, da v tem precepu ne moremo ostati. Ali moramo priznati neuspeh in ne nadaljevati, ali pa iz izkušenj črpati nauk za bodoče in nadaljevati bolj energično in premišljeno. V arhitekturi in urbanizmu se izraža civilizacija družbe in naša dolžnost je, da tudi mi pokažemo svojo.

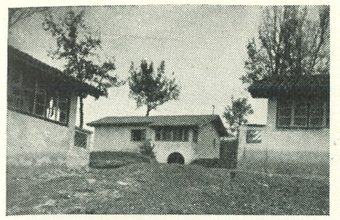

Pogled na del naselja v Novi Gorici ob dograditvi / A partial view of the new settlement at Nova Gorica

STANOVANJSKO NASELJE TOVARNE POHIŠTVA »EDVARD KARDELJ« V NOVI GORICI

Projektant abs. arch. Marko Šlajmer

Tovarna pohištva »Edvard Kardelj« v Novi Gorici, ki je bila ustanovljena po vojni, je v letih 1948-49 za svoje delavce in nameščence zgradila stanovanjsko naselje 34 enodružinskih hiš. Načrti zanje so bili izdelani na osnovi vključitve bodočih lastnikov samih v gradbeno delo in uporabe lokalnega materiala, zato je način zidanja preprost.

Dnevni prostor je direktno zvezan s teraso, kjer v teh krajih preživijo velik del svojega časa. Terasa je delno zarasla z zelenjem, ki v vročih poletjih nudi senco. Glavni vhod v hišo je poleti preko terase, pozimi pa skozi vhod z vetrnikom ob kuhinjski niši. Dnevna soba se odpira v jedilno in kuhinjsko nišo, s čimer pridobi na prostornosti. Iz dnevne sobe je preko garderobe vhod v intimnejši del stanovanja, v dve spalnici in kopalnico z WC.

Jasen tlorisni koncept, ki skuša na minimalni površini nuditi kar največji občutek prostora, je bil pri gradnji vsled samovoljnega spreminjanja graditeljev brez vednosti projektanta uničen. Z eno samo spremembo, s postavitvijo zidu med jedilno nišo (oz. garderobo) in dnevno sobo, je bil koncept popolnoma spremenjen. Namesto dnevne sobe — predimenzionirana kuhinja z direktnim vhodom od zunaj, namesto jedilne niše in garderobe — dnevna soba z direktnim vhodom v WC in kopalnico. Razen večjih tehničnih pomanjkljivosti pa so graditelji iz bojazni pred »enoličnostjo« zamenjali tudi orientacijo pri nekaterih hišah, tako da so dnevno sobo obrnili proti severu, shrambo, kuhinjo in WC pa proti jugu.

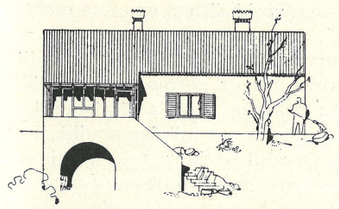

Vhodna fasada / The frontside

Tloris 1 : 200 / Plan 1 : 200

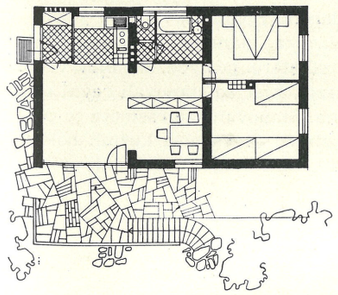

Situacija / Site plan

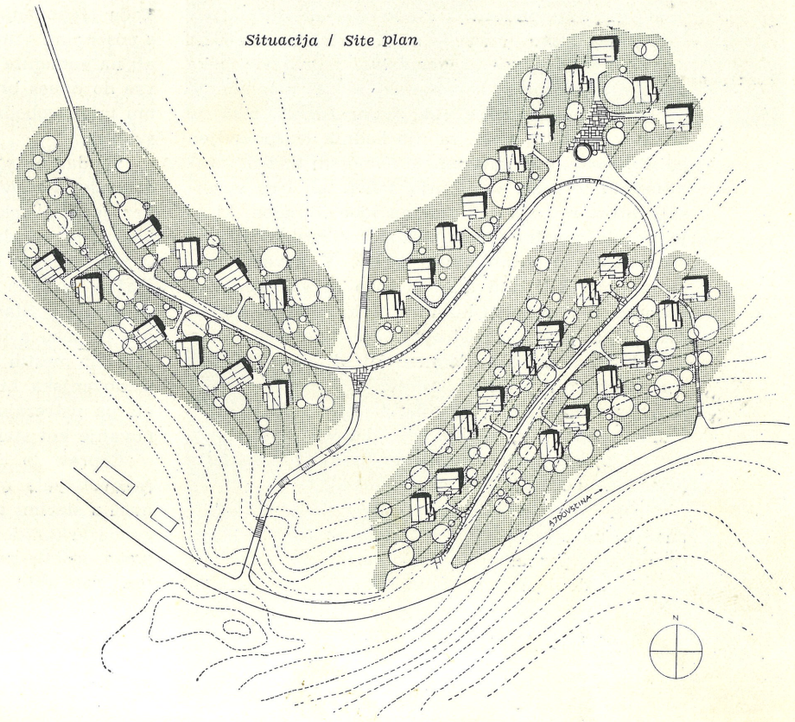

Vrtno naselje za delavce v Amsterdamu (predvojna doba) / A garden settlement for workers at Amsterdam (prewar period)

GRADNJA LJUDSKIH STANOVANJ V HOLANDIJI

R. C. Hekker

Ko si je Holandska po Napoleonovih vojnah počasi gospodarsko opomogla in je sredi 19. stoletja na novo vzcvetelo tudi gradbeništvo, je nastalo neke vrste meščansko stanovanje, ki se je obdržalo do druge svetovne vojne. Ta enodružinska hiša je imela v pritličju vežo, za njo hodnik (razpolovljen po stopnicah, pod katerimi so namestili klet in stranišče), ki je vodil v kuhinjo. Poleg teh treh stranskih prostorov sta bili dnevna soba in salon, ki so ju vezala smučna vrata, odtod francoska označba stanovanja te vrste »suite type«. V prvem nadstropju sta bili nad dnevno sobo in salonom dve spalnici, nad vežo in kuhinjo pa kabinet in kopalnica. Nad prvim nadstropjem je bilo podstrešje. Ta tip stanovanja se je manjšal ali večal pač po premoženjskih prilikah graditelja, brezpogojno pa so vzdrževali »suito«, t. j. obe pritlični sobi, zvezani s smučnimi vrati, ker je tudi delavec hotel imeti lep salon, čeprav je včasih meril samo 2,50 × 3,50 m in so ga uporabljali le za praznike.

Proti koncu prejšnjega stoletja se je poleg te enodružinske hiše pojavilo še etažno stanovanje, ki je nastalo v posnemanju starih gosposkih stanovanj, kjer je v dobi propadanja stanovalo po več družin. Toda stanovanja v prvem nadstropju so opremili s posebnimi vrati, ki so vodila neposredno na cesto ali na kamenite stopnice, kajti Holandec se namreč vse do danes brani skupnih stopnišč, ker meni, da mu ta nesvobodni inozemski sistem omejuje osebno svobodo.

Vendar pa so v velikih mestih le pričeli graditi delavske stanovanjske hiše z notranjimi stopnišči, ker je bila takšna gradnja cenejša. Najemniških kasarn po zgledu tujine pa niso nikdar gradili, tudi v Amsterdamu ne. Omejili so se na ozke in visoke etažne zgradbe z dvema stanovanjema v vsakem nadstropju. Stanovanje je obsegalo majhno kuhinjo in sobo s pregrado kot prenočišče (alcôve). V manjših mestih pa je tudi za delavca obveljala enostanovanjska hiša s sobo in stanovanjsko kuhinjo ali pa ustrezajoče na dve etaži porazdeljeno stanovanje kot standardno bivališče.

Čeprav ta delavska stanovanja nikakor niso zadovoljevala marsikatere potrebe, so bila v primeri s starimi gnezdi, kjer so stanovali revni sloji, vendarle kar idealna. Stanovanjske razmere so polagoma postale nevzdržne (nevarnost kužnih bolezni, nemorala itd.), da so na dolgotrajne zahteve libe-

ralcev leta 1901 končno sprejeli stanovanjski zakon. Odslej so morale biti tudi najcenejše hiše zgrajene tako, da se je delavsko stanovanje razlikovalo od stanovanja premožnih ljudi samo še po izdelavi in velikosti.

Statistični podatki kažejo, kako naglo so se izboljšale stanovanjske razmere. Leta 1899 je še 80% nepremožnih ljudi prebivalo v stanovanjih z eno sobo ali največ z dvema sobama; leta 1930 se je to število znižalo na 25%; enosobna stanovanja, ki so 1899. leta predstavljala še 25% stanovanj, so v letu 1930 zdrknila na 4%.

Ko je stanovanjski zakon začel veljati, so oblasti na desettisoče kolib proglasile kot neprimerne za stanovanjske namene. Občine in posebna društva za gradnjo stanovanj pa so zgradile več kot dve sto tisoč stanovanj brez dobičkaželjnosti. Leta 1940 je Holandska obenem z Anglijo bila na prvem mestu v Evropi, saj je prišlo na štiričlansko rodbino povprečno 4½ sob.

Seveda je temu napredku v stanovanjski preskrbi poleg izboljšanja higienskih razmer sledila tudi velika emancipacija delavcev. Delavec je svoje stanovanje vzljubil, pričel ga je gojiti in iz revolucionarja je postal »meščan«.

Po prvi svetovni vojni 1914—18 se je med premožnimi meščani po angleškem zgledu hitro udomačil »Flat«*. Prišlo je do paradoksa, da so delavci želeli decentralizirana stanovanja (z lastno vežo itd.), medtem ko so se premožni ljudje naseljevali kolektivno. Vedno manj služinčadi je bil eden od glavnih vzrokov, da so izginila stara gosposka stanovanja in da se je angleški »Flat« hitro udomačil.

Res velike spremembe v gradnji stanovanj za delavce in za srednje sloje pa so nastopile šele po letu 1933 po zaslugi propagande funkcionalistov, katerih geslo je bilo, da je treba graditi »od znotraj navzven«. Odslej so projektirali etažna stanovanja nad kletjo, kjer je za vsako rodbino prostor za kolesa (na Holandskem pride eno kolo skoraj na dve osebi!), dalje pa še pralnica in sušilnica, kar je pomenilo konec grdih kolib na vrtovih, dneva pranja v kuhinji in sušenja na balkonih. Hišo olepšuje skupen vrt, skupno kamenito stopnišče pa poleg praktičnih prednosti (varčevanje s prostorom, snažnost, varnost pri snegu in poledici) omogoča tudi dobro arhitektonsko rešitev. K temu pride kasneje še centralna kurjava in dovod tople vode v stanovanje. Če se uporabljajo smučna steklena vrata in zaklopne postelje, postane tudi razmeroma majhen prostor uporaben za različne namene. S posebno pažnjo so obravnavali tako imenovane vlažne elemente; izboljšali so kuhinjo ter namestili kar v njej tudi prho ali sedno kopalno kad, kjer gospodinja lahko opere »malo perilo«, če za to ni posebnega prostora. (Premožnejši ljudje so imeli seveda kopalnico ter so pošiljali perilo v pralnico.) Dobra orientacija in parcelacija je omogočala kar največje izkoriščanje dnevne svetlobe in zraka, diferenciacija po številnosti rodbine pa je pospeševala udobnost prebivanja v stanovanju.

Ta razvoj je leta 1940 nenadno presekal izbruh vojne. Ob koncu vojne leta 1945 je bilo od 2,000.000

* Nadstropje ali vrsta sob v enem nadstropju, uporabljeno kot stanovanje.

Stanovanjske hiše za poljedelske delavce v provinci Dreuthe / Apartment houses for agricultural workers in the Dreuthe province

Stanovanjske hiše za poljedelske delavce v provinci Dreuthe / Apartment houses for agricultural workers in the Dreuthe province

Stanovanjske hiše za srednji stan v Groningenu / Middle class apartment houses at Groningen

Stanovanjske hiše za delavce in srednji stan v Haagu / Apartment houses for workers and middle class at The Hague

Etažna stanovanja za srednji stan v Haagu / Several story apartment houses for the middle class at The Hague

stanovanj 80.000 popolnoma uničenih, 40.000 hudo poškodovanih in 400.000 laže poškodovanih. (Vem, da je Jugoslavija v tej vojni izgubila 600.000 stanovanj, toda hiša v Podgorici ali Leskovcu pomeni nekaj drugega kakor hiša v Ljubljani ali Rotterdamu.) Po opravljenem popravilu manj poškodovanih stanovanj je znašal primanjkljaj stanovanj še vedno 300.000, ker med vojno skoraj nihče ni gradil, število prebivalstva pa je vendarle naraščalo. Holandsko prebivalstvo namreč med evropskimi narodi najhitreje narašča (leta 1850 3 milijone prebivalcev, leta 1911 6 milijonov, leta 1942 9 milijonov, leta 1951 10,5 milijona). Holandska ima tudi največjo gostoto prebivalstva na kvadratni kilometer: 300!

Leta 1945 pa ni bilo vprašanje samo pomanjkanje stanovanj, temveč tudi pomanjkanje materiala, strokovnih delavcev, vozil in denarja, saj je vojna uničila 30% nacionalnega premoženja, cene pa so narastle do 350%. (Take težave so vam v Jugoslaviji znane.) K temu pridejo še težave v Indoneziji in pa to, da je Nemčija odpadla kot zaledje in najmočnejši kupec.

Kljub vsemu temu pa so se Holandci lotili dela z vso energijo. Ruševine so odstranili, kar se je lahko še uporabljalo, so popravili, prevelika stanovanja so razdelili na manjša in zgradili še 15.000 zasilnih stanovanj. Ljudi, ki so ostali brez strehe, so namestili pri ljudeh, ki so imeli preveč prostora. Leta 1946 so pričeli graditi stalne stanovanjske zgradbe in čeprav so jih v prvem letu izgotovili samo 2000, je število skončanih hiš v aprilu 1950 vendarle že doseglo 100.000. V preteklem letu so že 63.058 rodbin lahko namestili v nova stanovanja. Za vsako leto napravijo program gradenj, kajti število stanovanj letnega programa je odvisno od razpoložljivih deviz (les, železo in cement je treba uvažati). Pa tudi finansiranje gradenj je težak problem, kajti stroški gradnje so narasli tako visoko, da delavci in tudi srednji sloji ne zmorejo več plačila ustrezajočih najemnin. Da se prepreči inflacija, je vlada strogo regulirala cene in mezde. Glede najemnin je ureditev takšna, da so ostale nizke za stara stanovanja, medtem ko je cena po vojni zgrajenih stanovanj za 25 do 30% višja. Najemnina teh stanovanj bi morala biti pravzaprav za 300% višja, toda to razliko krije država. Seveda pa si prizadevajo, da bi v bodočnosti zopet ustvarili zdravo razmerje med gradbenimi stroški in zmogljivimi najemninami (to je ne več ko ena desetinka dohodka). Pri tem pa obstaja nevarnost, da se bo stanovanjska raven znižala in, žal, moram priznati, da so povojne hiše »primitivnejše« kakor tiste pred letom 1940.

Prefabricirane stanovanjske hiše za delavce v provinci Geiderland / Prefabricated apartment houses for workers in the Geiderland province

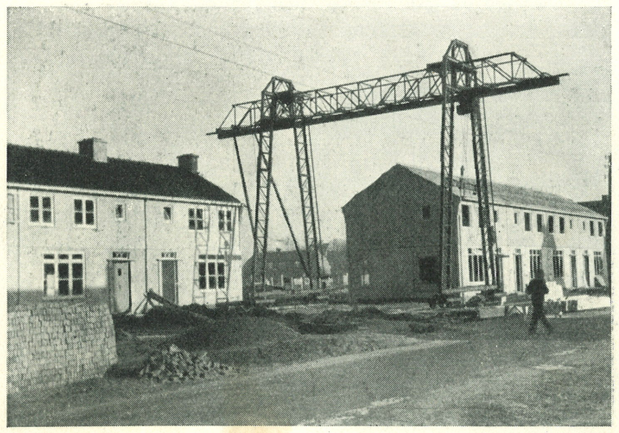

Prefabricirane stanovanjske hiše za delavce v Rotterdamu / Prefabricated apartment houses for workers at Rotterdam

Po letu 1945 zgrajena ljudska stanovanja se nam prikazujejo v različnih tipih. Razlikujejo se po tem, ali so namenjena delavcu ali srednjemu sloju, ali so enodružinske hiše ali pa hiše z etažnimi stanovanji, pa tudi po metodi gradnje, t. j., ali so zgrajene po starem običaju, ali pa so montažne zgradbe iz gotovih elementov. Ta poslednji sistem uporabljajo, ker primanjkuje materiala in strokovno izvežbanih delavcev. Ministrstvo za obnovo je odobrilo 30 takšnih tipov, po večini z uporabo betona. Do leta 1952 so zgradili že 27.561 montažnih zgradb. Vendar stanejo več kot normalne hiše, razen tega se pa pri njih pojavljajo tudi težavni estetski pa tudi urbanistični problemi. Vsekakor je treba takšna naselja drugače planirati in se izogibati vsem pravilnostim, torej nikake »šahovnice«, temveč krivulje in mnogo zelenja.

V naslednjem si bomo ogledali nekaj primerov ljudskih stanovanjskih gradenj iz povojne dobe in en primer iz predvojne dobe. Hiš imovitejših ljudi sem ne bomo pritegnili, dasi so z arhitektonskega stališča zanimivejše. Pri tem se bomo omejili na tloris teh tipov in se ne bomo pečali z zunanjo arhitekturo, ki ni vedno posrečena.

Enodružinska hiša za srednji sloj v mestu Haag (stran 25) se bistveno ne razlikuje od omenjenega »suite tipa« predvojne dobe. Pritličje obsega dnevno sobo in salon, ki sta zvezana s smučnimi vrati. Iz hodnika vodijo navzgor stopnice, pod katerimi namestijo klet in stranišče, kuhinja je projektirana na koncu hodnika. V prvem nadstropju sta dve veliki spalnici (od katerih eno po potrebi lahko spremenijo v študijsko sobo), kabinet in kopalnica, podstrešje pa obsega razen shrambe še eno dodatno spalnico. Okno v salonu ima zelo široko okensko desko, da na njej lahko namestimo cvetlice.

Danes gradijo ta tip kot dvostanovanjsko hišo, tako da v njej lahko stanujeta dve družini. Med hodnik in stopnice namreč postavijo tanko steno, ki seže ali do veže ali pa do vežnih vrat, tako da ima hiša ali ena hišna vrata in dvoje notranjih stanovanjskih vrat, ali pa dvoje hišnih vrat. V sedaj ločenem zgornjem stanovanju namestijo stranišče in kopalnico, kabinet pa uporabljajo začasno kot kuhinjo. Ko se bo stanovanjska stiska ublažila, bodo te dopolnitve odstranili, tako da bo potem zopet le ena sama rodbina zavzemala vso hišo.

Montažna enodružinska delavska hiša v mestu Vlissingen (str. 25 in 26) ustreza v pritličju poenostavljenemu stanovanju za srednji sloj. Razlika je le v tem, da je odpadla veža, salon pa je manjši, uporabljan kot delovna soba n. pr. za otroke, ki obiskujejo šolo, v prvem nadstropju pa prha nadomešča kopalnico. Zunanja arhitektura pač nima holandskega lica, ker so betonski elementi ometani. Vendar se bomo temu privadili, čeprav bo svetla barva v vlažni klimi kmalu postala zamazana.

Enodružinska hiša iz pokrajine Overüssel (stran 26) je namenjena poljskim delavcem. Zgrajena je po starem običaju iz opeke in lesa, pa tudi zunanja arhitektura je povsem domača. Ker ima holandska opeka lepo strukturo in barvo (od rumene preko sivorjave do svetlo- ali temnordeče), je zunanjost takih hišic, če so dobro proporcionirane, zares prav lična.

V priobčenem primeru sta projektirani dve veži, kajti na deželi imajo delavci tako navado, da vrat na cesto ne uporabljajo vsak dan.

Prefabricirane stanovanjske hiše za delavce v Rotterdamu / Prefabricated apartment houses for workers at Rotterdam

Enodružinske hiše za srednji stan v Haagu s tlorisi pritličja, 1. in 2. nadstropja 1 : 300 / Middleclass one-family houses at The Hague with plans for the ground floor, first floor and second floor 1 : 300

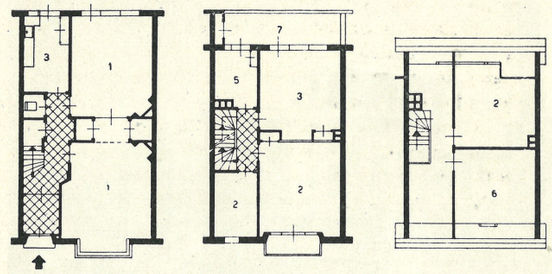

Primer notranje ureditve enodružinskih hiš za delavce v Vlissingenu / An sample interior of one-family houses for workers at Vlissingen

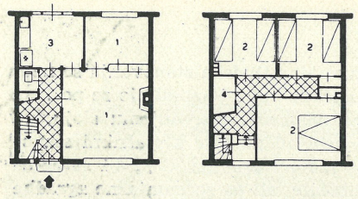

Tloris pritličja in nadstropja 1 : 300 / Ground floor and first floor plan 1 : 300

Prefabricirane enodružinske hiše za delavce v Vlissingenu / Prefabricated apartment houses for workers at Vlissingen

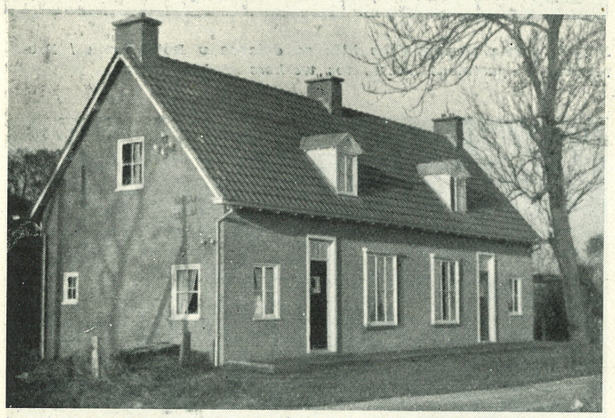

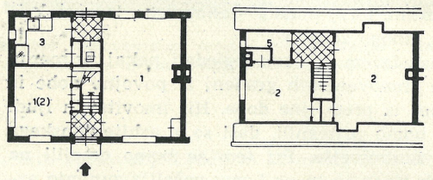

Tloris pritličja in podstrešja 1 : 300 / Ground floor and first floor plan 1 : 300

Stanovanjske hiše za poljedelske delavce v provinci Overüssel / Apartment houses for agricultural workers in the Overüssel province

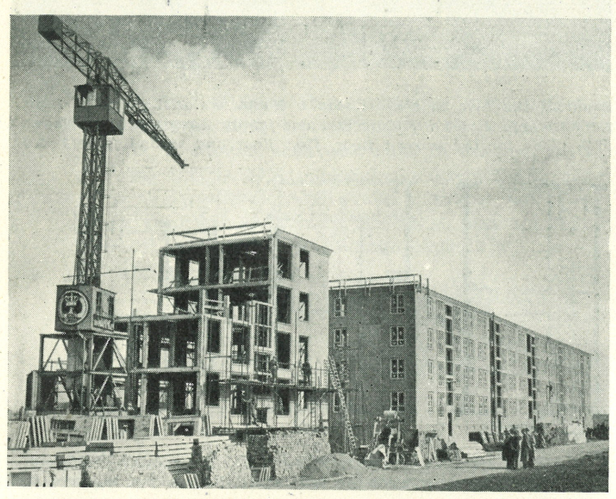

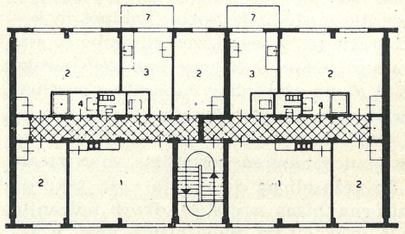

Tipično nadstropje 1 : 300 / Typical floor plan 1 : 300

Prefabricirane stanovanjske hiše za delavce v Rotterdamu / Prefabricated apartment houses for workers at Rotterdam

Spodaj:
Stanovanja za delavce in srednji stan v Rotterdamu / Apartments for workers and middle classes at Rotterdam

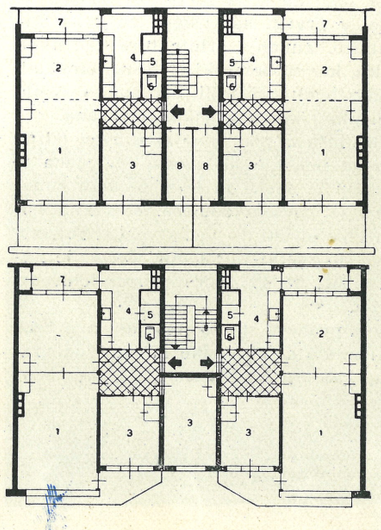

3. nadstropje 1 : 300

1. nadstropje 1 : 300

Arch. W. van Tijen in H. A. Maaskant: Stanovanjski blok za majhne družine in samce v Amsterdamu / Apartment building for small families and bachelors at Amsterdam

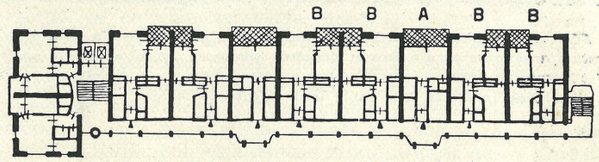

Tloris tipičnega nadstropja / Typical floor plan

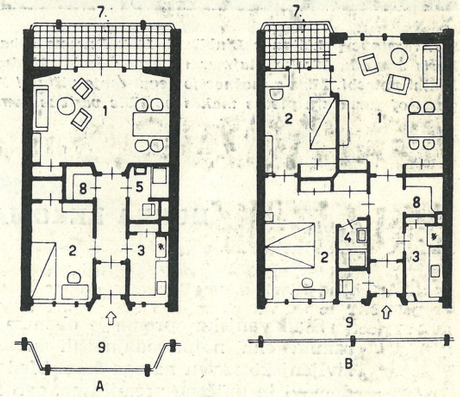

Tlorisa stanovanj tipa A in B / Apartment plan A and B

1 dnevna soba, 2 spalnica, 3 kuhinja, 4 prha, 5 kopalnica, 6 shramba, 7 balkon, 8 garderoba, 9 hodnik

(Ta legenda je veljavna za vse tlorise v tem članku)

Pri etažni stanovanjski hiši za delavce in srednje sloje iz predvojnega časa v Rotterdamu (stran 26) so uresničene nekatere zamisli funkcionalistov. Stanovanja so nad kletjo (kolesa, shrambe, pralnice). Stopnišče je skupno. Stanovanjski prostori so zbrani okrog majhne veže, vsi vlažni elementi (kuhinja, prha in stranišče) ležijo skupaj na enem koncu. Obe veliki sobi loči premakljiva stena. Iz kuhinje vodi izhod na balkon, na katerem sta nameščena zaboj za kurivo in omara za živila. Levo stanovanje ima še eno dodatno spalnico, ki leži nasproti stopnišču, kar imenujejo na Holandskem »bajonet-tip«. Okna so nenavadno široka in visoka, da se ustreže zahtevi funkcionalistov, da naj bo stanovanje kar najbolj svetlo. Zunanji arhitekturi pa to ni v prid, zlasti še, ko vsaka stranka uporablja drugačne zavese, ne glede na strahotno grde markize. Sploh pa taka »izložbena okna« niti ne ustrezajo holandski klimi, kjer je pogosto dež in mraz.

Temu »bajonetnemu tipu« pripada tudi montažna etažna stanovanjska hiša v Rotterdamu, prikazana na strani 26, projektirana za enake kategorije stanovalcev. Sobe so tukaj razporejene na obeh straneh hodnika glede na betonske stebre. Po holandskih gradbenih predpisih je namreč — drugače kakor v Jugoslaviji — predpisano, da mora imeti vsak stanovanjski prostor direkten izhod na hodnik, zato pa porabimo pri nas tudi dokajšen del stanovanjske površine za hodnike in veže.

Končno naj omenim še stanovanjsko hišo v Rotterdamu, prikazano na tej strani. Takšne stanovanjske hiše »Flat-tipa« so gradili v tem mestu že pred vojno za samce in manjše rodbine, a takrat so bile zgrajene iz jeklenega ogrodja, pokritega s tankimi železnimi ploščami, v tem primeru pa je uporabljeno betonsko ogrodje in stene iz opeke. Nad kletmi in pritličjem, kar se vse uporablja zgolj za shrambe, se dviga 12 nadstropij s stanovanji in podstrešje. Prostorno notranje skupno stopnišče vodi h galerijam, ob katerih je vhod v stanovanja. Stanovanja so dvovrstna: enosobna ali dvosobna. Čeprav stavba v arhitektonskem pogledu ni povsem uravnovešena, je pa tloris zelo posrečen in ekonomski.

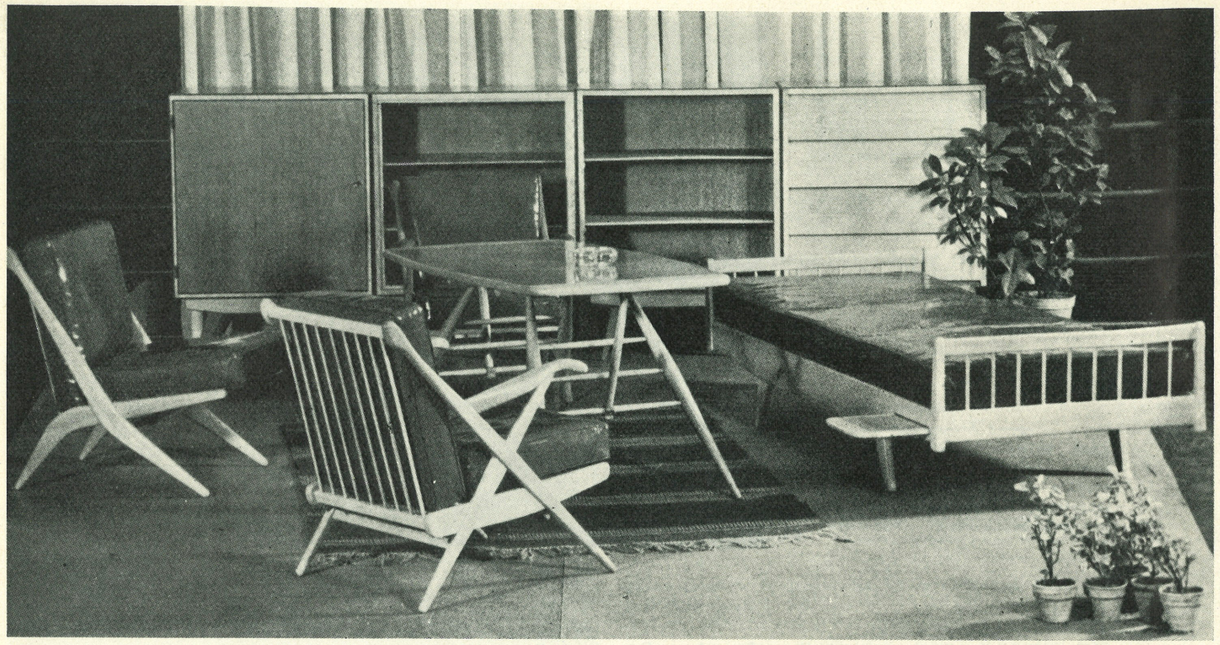

S I. razstave pohištva v Ljubljani, 1952: Dnevna soba, izdelek SGP »Konstruktor«. Projektanti ing. arch. Danilo Fürst in abs. arch. Bogo Fink, Boris Jamnik, Marko Slajmer in Franc Šmid. Medsebojno sestavljanje posameznih kosov pohištva omogoča poljubne kombinacije po vsakokratni potrebi. Miza z možnostjo reguliranja višine / From the 1st Furniture Exhibition at Ljubljana, 1952: Living room furniture. Interexchangable parts of furniture pieces makes possible various combinations according to needs. The table with adjustable height

I. RAZSTAVA POHIŠTVA V LJUBLJANI
DOBRA LEKCIJA ZA PROIZVAJALCE IN OBLIKOVALCE*

France Ivanšek

Stanovanjska oprema je obenem s stanovanjem samim ena najmerodajnejših stvari, ki določajo življenjsko raven našega časa. Med vojno porušeni domovi in uničene premičnine, ogromen dotok prebivalstva z dežele v mesta in naraščajoče ustvarjanje novih družin povzroča iz dneva v dan večjo potrebo po stanovanjih in novi stanovanjski opremi. Treba je ne samo nadomestiti vse izgubljeno, opremiti stanovanja novih družin, tudi obnoviti se mora staro, neuporabno in neustrezno pohištvo. Pohištveni izdelki ne zastarajo prvenstveno zaradi iztrošenosti lesa in ostalega gradiva, ampak zato, ker ne služijo več dobro sodobnemu človeku in njegovim novim in značilnim življenjskim potrebam in navadam.

Za opremo stanovanj se je zanimanje posebno po vojni povsod povečalo. Začeli so jo sistematično proučevati mnogi strokovnjaki, arhitekti, zdravniki in tehnologi, da bi tovrstne potrebe ugotovili po tehnični, higienski in estetski strani. Zato organizirajo številne ankete, natečaje in posebne anatomsko-fiziološke študije, da bi spoznali ekonomijo človeških gibov pri stoječem in sedečem delu. Članek D. Bullivanta »O projektiranju udobnih stolov«, ki smo ga objavili v 3. številki naše revije, je le eden izmed neštetih primerov, ki kaže, s kakšno resnostjo in znanstveno sistematičnostjo se drugod lotevajo priprav za produkcijo pohištva, ki človeku ustvarja ustrezajoče življenjsko okolje in ima zato zelo velik vpliv na njegovo storilnost, počutje in mentaliteto. Arhitekt je pri tem raziskovalnem delu glavni iniciator in koordinator in v zapadnih deželah ne gre mimo njega nobena resnejša akcija pri izdelovanju pohištva.

Z našim povojnim delom na tem področju ne moremo biti zadovoljni. Kdor si je pozorno ogledal edino otroško spalnico na letošnji »Lesovi« razstavi, ki bi morala biti vzorna v sodobni ustreznosti, se je lahko čudil, kako malo je bila prirejena za otroka. Višina posteljice je za mater nepriključna, za otroka pa zdravstveno slaba. Širina in dolžina postelje sta v takem razmerju, da bo glede na njeno dolžino otrok lahko spal v njej do 12. leta, glede na njeno širino pa ne več. Posteljica je težka, napravljena iz debelih panelk, z ornamentalno izžaganimi stranicami, skratka vse prej kot otroško lahka, topla in vesela oprema. Bila je samo nerodno »lepa«, pa prav nič praktična.

Sploh so naši arhitekti — če so se s pohištvom ukvarjali — iskali vredne naloge samo v produkciji ekskluzivnih, luksuznih, reprezentativnih, po večini dekorativnih pohištev, medtem ko so pohištvo za delovnega človeka, ki bi se razvijalo v smeri iskanja dobro uporabne higienske in cenene opreme in se opiralo na nove oblike, razvoj tehnike in uporabo novih materialov, skoraj popolnoma zanemarili. K temu je odločujoče pripomogla tudi pohištvena industrija sama. Ni čutila potrebe po arhitektovi strokovni pomoči in se je postavila na komodno stališče, da je treba nuditi samo to, kar ljudje žele. Niti malo ni skušala delati po novih, praktičnih zamislih in idejah, ki bi jo pripeljale v naprednejšo produkcijo. Tako je tista solidna, dobra oblika, ki je pri uporabnem predmetu v precejšnji meri odločilna za njegovo uporabnost, ostala naši industriji tuja.

Miselnost in okus potrošnika in proizvajalca torej močno zavirata orientacijo k dobrim modernim oblikam. Če hočemo estetsko občutiti novejše, pravilno uporabljene forme, moramo predvsem videti v predmetu njegovo uporabnost, videti, kako je predmet sposoben povečati človekovo udobje in kako mu lahko olajša vsakodnevno hišno delo. Predmet se s človekom nekako neposredno veže. To je pa seveda v popolnem nasprotju z »lepoto«, ki jo išče povprečen kupec. Ne moti ga, da pohištvo samó delno dobro uporablja za shrambo obleke in perila, da pravzaprav ne sedi udobno na svojih »boljših« stolih (kar dela sicer v »lepi« sobi zelo redko), da je takó okorno pri prenašanju in tako neprimerno za čiščenje. Glavno mu je le, da pohištvo nekaj predstavlja v njegovih očeh, da sosed vidi »nobel« psiho (ki se tudi nikdar ne uporablja), in da vidi čim večje, masivne omare, v katerih naj bi na videz bilo mnogo vsega. Pametnemu, naprednemu človeku ni v veliko čast, da žrtvuje vse udobje, ki bi ga lahko imel v malem, sodobnem stanovanju, videzu zlagane gosposkosti. Kupec še ni vzgojen ali, pravilneje, pridobljen za resnično boljše, bolj ekonomične in kulturnejše načine stanovanjske ureditve. Vsa vsakodnevna opravila od vstajanja zjutraj do leganja zvečer so enako potrebna, vsa so nujna in stanovanje imamo zato, da se lahko nemoteno razvijajo. Prav v tem, da iz potreb napravimo užitek, je kultura življenja v stanovanju. Večina ljudi pa še vedno loči praktični del od golega reprezentiranja. Družina je potisnjena v primitivno življenje v kuhinji, kjer si stopa na noge, v sobah pa se šopiri nedotakljivo bogastvo.

Skromni uspehi, ki smo jih dosegli po vojni v produkciji našega pohištva, so naravna posledica zastarelega razmerja med proizvajalcem in kupcem.

I. razstava pohištva v Ljubljani, ki jo je hvalevredno organiziralo podjetje »Les Ljubljana« kot zaključek velikega nagradnega natečaja proizvajalcev, je potrdila nekatera pesimistična napovedovanja arhitektov že ob razpisu. To se je obrnilo samo na proizvajalce, kar je karakteristično za mentaliteto razpisovalca in za trenutne odnose v stroki. Toda vse to je, upajmo, le prehodno. Izločitev arhitekta kot strokovnjaka, ki nalógo odgovorno in strokovno obravnava in pričakovanje, da bodo proizvajalci sami od sebe ustvarili dobre rešitve, je povzročilo serijo pohištvenih garnitur, ki ni bila razveseljiva v vseh ozirih. Vendar pa je bila zelo koristna zato, ker se je z njo ponudila prilika za resen strokovni pogovor in ker je tako zgovorno opozorila na nujnost preusmeritve vse naše pohištvene industrije in obrti.

Majhen incident med člani natečajne žirije in organizatorji razstave ob začetku dela razsodišča, ko je bilo govora o kriterijih ocenjevanja kvalitete razstavljenega pohištva, je pokazal, kako akumulativno podjetje lahko preozko, zato nepravilno ravna. Arhitekti, člani žirije, so bili mnenja, da je pri ocenjevanju pohištva treba dajati prednost predvsem njegovi funkcionalni obdelavi in njegovi neposredni uporabnosti, vsekakor pa vsaj prednost pred formalno obdelavo. Zaradi tega so tudi predlagali, da se omare in drugo pohištvo razstavi takó, da bo viden njihov notranji ustroj, obdelava in izraba prostora, saj je vrednost pohištva prav v tem, da nam za nekaj določenega služi. Razen tega so arhitekti predlagali tudi novost, da bi se pri vsakem razstavljenem pohištvu na vidnem mestu objavilo strokovno mnenje žirije o kvalitetah in slabostih. To bi imelo velik vzgojni pomen za obiskovalce in kupce, ki bi se laže dokopali do pametne odločitve in boljše orientacije pri cenah. Organizatorji so oba predloga odklonili: prvega zato, ker so bili mnenja, da se pohištvo prodaja le zaprto in zloženo, drugega pa zato, da ne bi strokovne pripombe znižale komercialne uspešnosti razstave.

Očitno je, da prizadevanje proizvajalcev pohištva ne gre prvenstveno za tem, da bi zadovoljili funkcionalne potrebe potrošnika, kot bi bilo prav, t. j., da bi mu nudili pohištvo, ki bi bilo prožno in uporabno za različne namene in da tudi prodajalcu ni do tega, da bi kupca zadovoljil, bolj kot s čim drugim, s priročnostjo in s stvarno lepoto. Oba osvajata kupce z bizarnimi, neutemeljenimi formami, bleščečo polituro, mehanično imitacijo

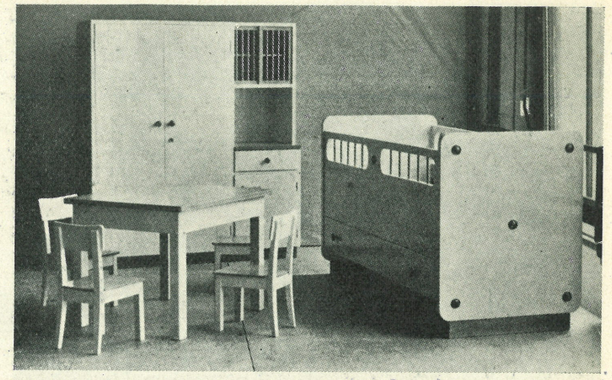

S I. razstave pohištva v Ljubljani, 1952: Otroška soba, izdelek Okrajne lesne industrije Litija. Težka, nepraktična oprema, neodgovarjajoča v zdravstvenem in funkcionalnem smislu / From the 1st Furniture Exhibition at Ljubljana, 1952: Nursery. Heavy, impractical furniture, doesn't come up to sanitary or functional requirements

Detajl iz švedske dnevne sobe: različne potrebe in stopnje udobnosti zahtevajo stole, ki so različni po formah in dimenzijah. Projektant: Bruno Mathsson, Stockholm / Detail of living room in a house in Sweden. Different requirements and degrees of comfort demand chairs of various shapes and sizes (Courtesy of "Werk")

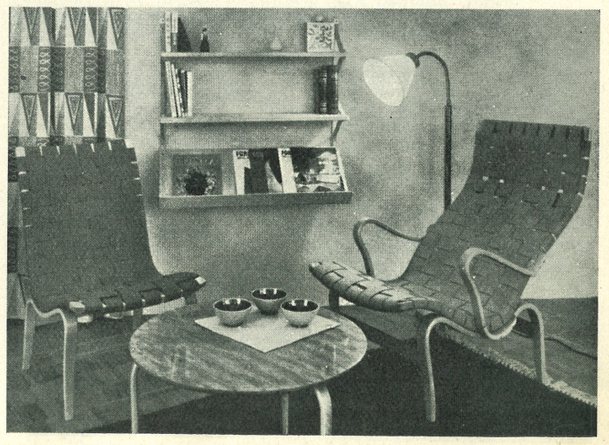

* Sestavljeno na podlagi materiala iz pogovora s članoma natečajne žirije arh. Brankom Simčičem in arh. Edvardom Ravnikarjem in zapisnika komisije Sveta za ljudsko zdravstvo in socialno politiko vlade FLRJ, ki so jo sestavljali: prof. arh. Kauzlarić Mladen (Zagreb, prof. arh. Mate Baylon (Beograd), arh. Danilo Fürst (Ljubljana), arh. Volkov Nikolaj (Zvezna sanitetna inspekcija, Beograd) in dr. Franta Mis (mestni sanitetni inspektor, Ljubljana).

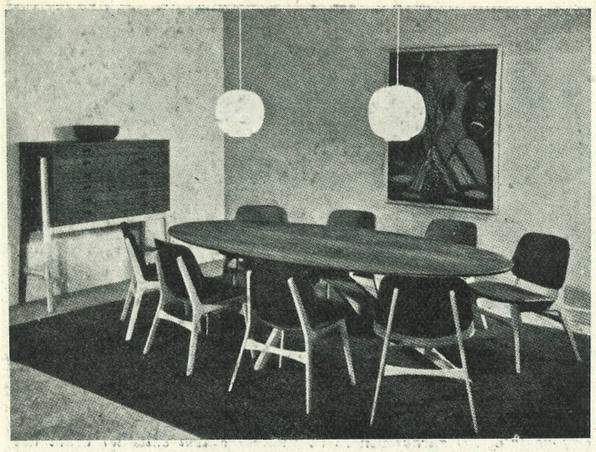

Z razstave pohištva v Kopenhagenu, 1950: Jedilnica iz indijskega hrasta in jesenovine. Projektant Börge Morgensen, izvedba L. Pontoppidan / From a furniture exhibition at Copenhagen, 1950: Danish furniture of teak and ash. Designer Börge Morgensen, produced by L. Pontoppidan (Courtesy of "Werk")

eksotičnih lesov, intarzijami vseh vrst in zaobljenimi vogali in robovi, ki se mizarju zde višek zmogljivosti, Zunanje, formalne efekte mora kupec drago plačati, od njih pa v življenju nima ničesar, razen naivnega prepričanja, da je posestnik »modernega« pohištva. Ljudje so s takimi nakupi objektivno pravzaprav ogoljufani, ker predrago plačajo nekoristno obrtniško umetnjakarstvo. Kupčeva nevednost se oklepa drobnih, subjektivno cenjenih »kvalitet«, ki so daleč od praktičnih vrednot. Tega državna ustanova ne bi smela trpeti. Nuditi mora objektivne, trajne kvalitete, one druge pa postopno izločevati.

V celoti je razstava dokazala, da je naša proizvodnja pohištva v zastoju in da ne kaže dovolj tendence prilagoditve našim spremenjenim gospodarskim in življenjskim potrebam. Ob tem se moramo zamisliti.

Sodobna stanovanjska gradnja se oslanja na čimvečjo ekonomijo zaprtih prostornin, uporabe gradiva in površinskih obdelav. Trudi se, da bi z najmanjšimi materialnimi sredstvi nudila čimvečji uporabni prostor in da bi omogočila kar se da različno in elastično dispozicijo. Stanovanjska oprema bo morala k temu bistveno pripomoči, tako da bi se z racionalno izrabo materiala in premišljenim oblikovanjem prilagodila prostoru, njegovim višinam in možnostim svobodne, vsakokratnim potrebam prilagojene namestitve v prostoru. Gotovo je, da sta si pohištvo, ki ga izdelujemo, in sobe, ki jih zidamo, močno v laseh. Ali so sobe premajhne ali je pohištvo preveliko? Gotovo je, da sob ne bomo delali večjih, samo bolje urejene bodo. Zato je napačno naše sedanje mišljenje, da mora biti notranja oprema tako težka in neokretna, takorekoč sama sebi namen. Razstavljeno pohištvo pa je narejeno ravno tako, kakor bi po vsem tem ne smelo biti: kosi prevelikih dimenzij, ki zožujejo že tako tesen prostor; velika, konstruktivno popolnoma nepotrebna količina porabljenega lesa, ki zvišuje težo mobilije, otežkoča ali sploh onemogoča njen transport pri selitvah in po stopnicah v stanovanje ter zvišuje ceno izdelave in prevozov. Tradicionalne, velike trodelne široke omare so v očitnem nasprotju z minimalno odmerjenimi prostori in zato danes docela neustrezne. Koliko boljše bi bilo pohištvo manjših dimenzij, ki ga ne bi obravnavali več kot kompletne garniture, ampak bi bilo razstavljivo, lahko, mobilno (mobilier!)* in bi ga bilo mogoče kombinirati po potrebi in nabavnih možnostih.

Nekaj pa je le bilo možno videti boljšega, modernejšega v dobrem smislu. Od ostalih razstavljalcev se razlikuje »Konstruktor« iz Maribora, ki z medsebojno kombinacijo dopušča sestavljanje posameznih kosov v večje ali manjše skupine po vsakokratni potrebi. To je nekaj drugega kot tradicionalno ustvarjanje stereotipnih garnitur. Na ta način si lahko nabaviš posamezne dele pohištva kakor tudi njihove sestavne dele. Princip dokupovanja in kombiniranja v skladu s potrebami in finančnimi možnostmi potrošnika, ki mora nadomestiti dosedanje »kompletno« pohištvo, bo delovnemu človeku približal možnost postopne nabave nekako na obroke, ki mu je danes onemogočena. Življenje družine se neprestano spreminja in ni nikdar »kompletno«, zato naj tudi pohištvo ne bo togo, enkrat za vselej zaključeno, ampak naj se dopolnjuje in zamenjava. Stanovanje bo vedno celo, ne preprazno in ne natrpano, kot je večina naših.

Sodobna arhitektura ne pozna več »cestne« in »dvoriščne« fasade. Zgradbe namešča v prostoru in ne več ob eni sami ulici, zato so ji vse fasade enakovredne in jih vse obdeluje z enako pozornostjo. Podobno ravna z notranjo opremo. Pohištveni predmeti so od vseh strani enakovredni, medtem ko mora staro in razstavljeno pohištvo stati ob steni. Samo tri strani so obdelane in nikdar ga ne moremo postaviti v prostor, da bi posamezni kosi bili vidni od vseh strani, čeprav bi nam tako postavljanje omogočalo prožnejšo dispozicijo v stanovanju, predvsem z večjo diferenciacijo prostora.

V stanovanju se človek giblje, dela, počiva. Dela in počiva na različne načine: sedi udobno ali trdo, leži na pol ali popolnoma. Lega človeškega telesa se venomer spreminja, različne potrebe in stopnja udobnosti zahtevajo tudi vedno bolj različne oblike pohištva, posebno stolov, ki naj bodo prožni in za različno uporabo različni po formi in dimenzijah. Ker živimo v majhnih stanovanjih, ne moremo imeti mnogo različnih stolov in miz, pač

S I. razstave pohištva v Ljubljani, 1952: Furnirana družinska spalnica, izdelek tovarne pohištva »Edvard Kardelj« v Novi Gorici. Primer tradicionalnega pohištva z ogromnimi nerazstavljivimi komadi (štiridelna omara!), ki so v očitnem nasprotju z minimalno odmerjenimi prostori / From the 1st Furniture Exhibition at Ljubljana: A familly bedroom, made by the furniture factory "Edvard Kardelj" at Nova Gorica. An example of the traditional furniture with enormous pieces (a four-piece wardrobe!), which are in direct contrast with the space available

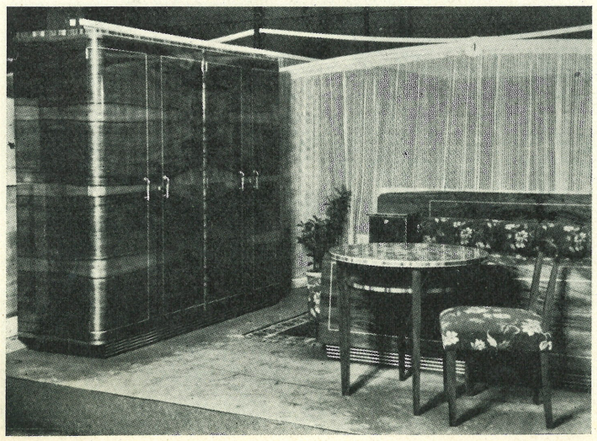

* »Samo pohištvo, ki je mobilno, je lahko moderno.« Adolf Loos, 1924 (!).

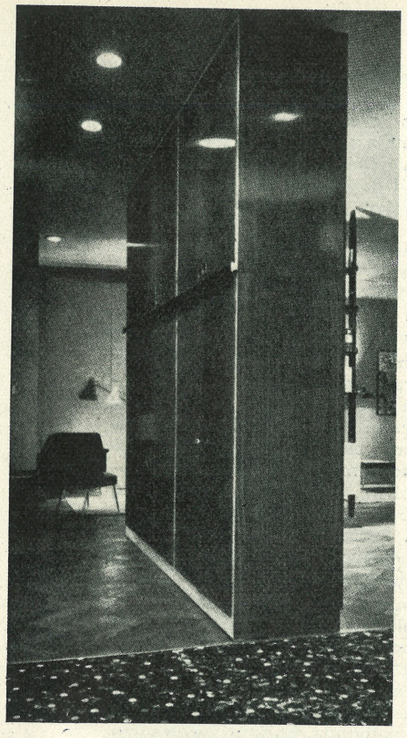

Prostostoječa omara za obleke deli dnevno sobo od spalnice / Projecting wardrobe serving as partition between livingroom and bedroom

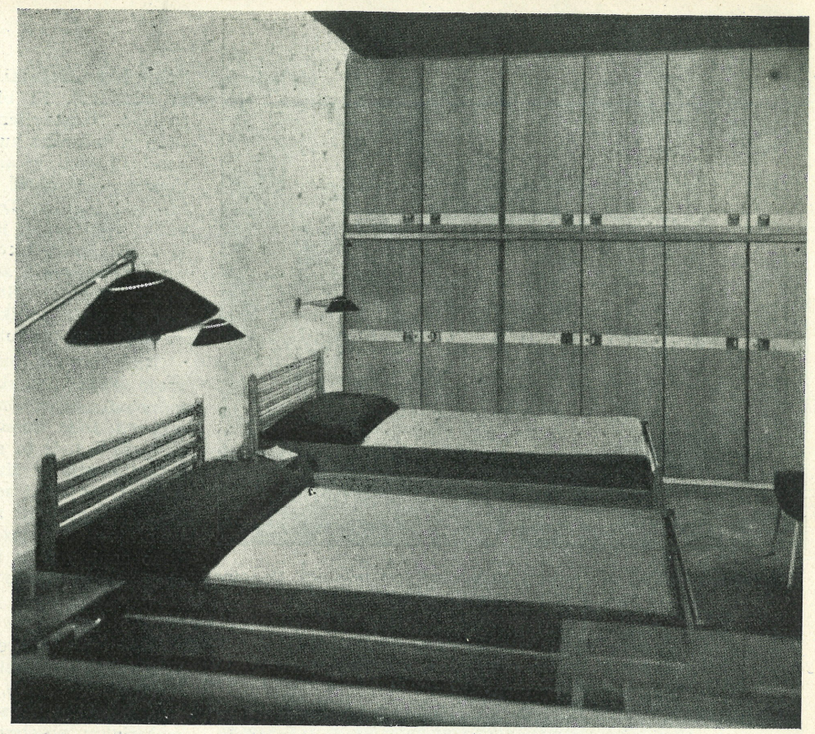

Spalnica staršev. Omara: arch. Carlo Pagani, postelji: arch. Franca Antonioli. Svetel oreh z olivnozelenimi posteljnimi pregrinjali in kostanjevorjavimi blazinami / Parents' bedroom. Wardrobe by Carlo Pagani, beds by Franca Antonioli. Light walnut with olive-green bedspreads and chestnut-brown cushions (Courtesy of "Bauen-Wohnen", Zürich).

pa spremenljive. Taka je le »Konstruktorjeva« miza, ostalo razstavljeno pohištvo pa s temi zahtevami spreminjajočega se življenja sploh ne računa: pozna samo en stol — in to navadno sila neroden ali preveč enoličen — za celo stanovanje. Večina današnjih meščanov ima nekaj svobodnega udobja edinole v kuhinji, ki postane sčasoma vse: jedilnica, dnevna soba, delovna soba in večkrat tudi — spalnica, ostali prostori pa tempelj, v katerega smeš vstopiti le ob izrednih prilikah. Človek brez predsodkov se temu podzavestno upira in išče rešitve v večji komodnosti kuhinje in res je v naših kuhinjah še največ avtohtone kulture. — Resnično sodobno stanovanje pa ni zaradi postavljanja pred drugimi, ni dekor redkih svečanih dogodkov v družinskem življenju, pač pa prostor za vsakodnevno življenje, delo in počitek, ki ima neštete, množeče se oblike. Zanje je treba izrabiti celo stanovanje in tako povečati stanovanjsko površino za večkrat. Toda prej se mora spremeniti pohištvo in naši nazori o njem. Življenje je postalo bogatejše in take morajo biti tudi forme stanovanja. Jed je edino opravilo, ki zahteva od vseh članov družine enako disciplino, zato enako lego in enake stole. Vsa druga opravila pa so individualna, vsak človek si jih olajša na svoj način in tudi pohištvo se mora razviti v tej smeri.

Kuhinja zahteva bolj kot katerikoli drugi stanovanjski prostor temeljitega študija ureditve; biti mora ideal funkcionalne rešitve. Frankfurtska, švedska in amerikanska kuhinja so rezultat obširnega, sistematičnega študija. Vsaka namestitev, funkcija vsakega dela, predala, lege, dimenzije je točno ugotovljena. Vse te kuhinje kažejo v svoji organizaciji veliko skrb, kako bi razbremenile gospodinjo in stalno zmanjševale potrebno število korakov v kuhinji, gibov in pripogibov. Moderna kuhinja je manifestacija funkcionalnosti, ki je človeku v pomoč. — Na kaj takega naš mizar še ne misli. Kuhinje na razstavi so le bolj ali manj dekorirano kuhinjsko pohištvo, v katero so navlečeni zastareli elementi, ki že davno ne ustrezajo več kakemu stvarnemu namenu, kakršni so neizogibne »kredence«, psiham podobni elementi brez odrejene funkcije in drugi taki dodatki. Velike kredence je v današnjih manjših kuhinjah težko namestiti zaradi nerodne velikosti. »Konstruktorjeva« kuhinja, ki je police ločila od spodnje omarice, nakazuje boljšo, elastičnejšo rešitev, vendar tudi pri njej ne moremo govoriti o značilno sodobni odrejenosti, o tem, da bi vsaka reč bila na svojem, po velikosti natančno ustrezajočem uprostoru. — Vse kredence težijo za formalnimi efekti in so kljub svoji izredni velikosti brez prave, v kuhinji tako cenjene uporabnosti. Res imajo različno velike predale in na raznih mestih, toda bolj za okras in zaradi bogatstva kot za potrebo. Razne vdolbine, odmiki, »aerodinamične« linije, profilirana vratca kažejo težnjo za golim »lepšanjem«. Formalno tehnično in estetsko nedoživete oblike puščajo nerešena za olajšanje gospodinjskega dela res temeljna vprašanja. Ne bomo preskočili kar na amerikansko kuhinjo, toda kako z danimi možnostmi doseči nekaj novega, kar bi gospodinja sama spoznala kot dobro in se zanj odločila, pa mora biti bližnji cilj izdelave kuhinjskega pohištva.

Pri obdelavah kuhinje pogrešamo tudi rešitve, ki bi urejale instalacijske in sanitarne zadeve v

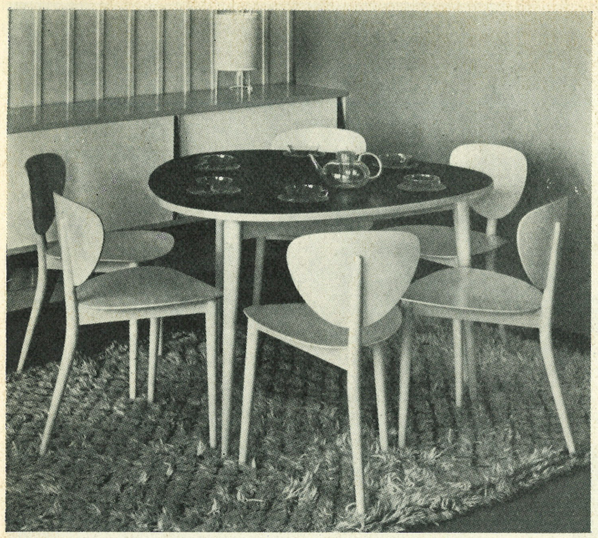

Jedilni kot za največ šest oseb na minimalnem prostoru. Trinožna miza in trinožni stol: Max Bill, Zürich. Omara za posodje: Hans Bellman, Zürich. Čajni servis: Wilhelm Wagenfeld, Stuttgart. Svetilka: Isman Noguhi, New York / Dining corner for most six persons using minimum space. Triped table and chairs by Max Bill, Zürich-Ulm. Closet for dishes by Hans Bellman, Zürich, Tea service by Wilhelm Wagenfeld, Stuttgart. Lamp by Isman Noguhi, New York

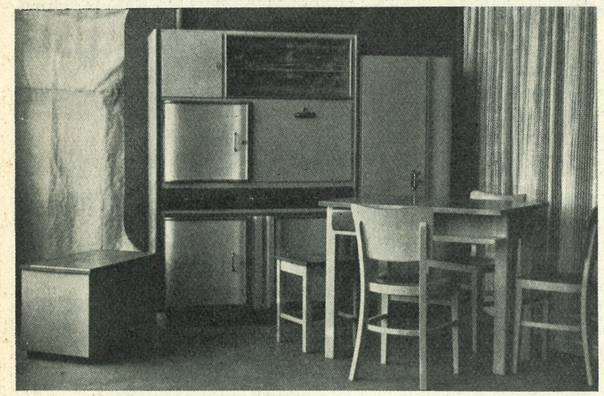

S I. razstave pohištva v Ljubljani, 1952: Kuhinja, izdelek tovarne upognjenega pohištva v Duplici pri Kamniku. Primer tradicionalne kuhinje z nepogrešljivo »kredenco«, ki je nerodna in kljub svoji velikosti brez prave uporabnosti. Profilirana vratca kažejo težnjo za formalnimi efekti / From the Exhibition at Ljubljana, 1952: Kitchen. An example of the tradicional kitchen furniture with the indespensable "kredenca" (side-board) which is unpractical and in spite of the great size without any real use

S I. razstave pohištva v Ljubljani, 1952: Kuhinja, izdelek SGP »konstruktor«, Maribor. Projektanti: ing. arch. Danilo Fürst in tovariši. Z ločitvijo polic od spodnjih omaric je nakazana boljša, elastičnejša rešitev / Kitchen by Danilo Fürst and associates. The partition of shelves from the lower closets represents a more elastic solution

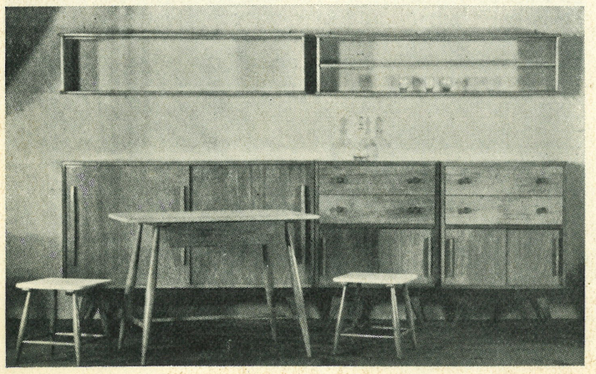

kuhinji (umivalniki, sušilne deske, zaboji za smeti in odpadke), ki bi bile sestavni del kuhinjske opreme. Razstavljena je bila le ena patentna, zasilna in prenosna kuhinja z električnim štedilnikom, pomivalnikom in omaricami v enem samem kosu. Čeprav je še daleč od popolnosti, je ta edini poizkus interesanten. Dejstvo, da je bilo za to napravo veliko zanimanja, je dokaz, da se je treba s temi stvarmi resneje ukvarjati in zaradi tega je to pozitiven prispevek v smislu sodobnega reševanja problema kuhinje. Stalno povpraševanje po takih stvareh daje priliko za neprestano izboljševanje, za množično produkcijo izbranega tipa.

Naše okovje, namreč doma narejeno, je vse graje vredno. Na skrajno neokusne in navadno popolnoma neuporabne uvožene izdelke ne moremo vplivati, toda domači bi morali biti boljši. Treba bo pričeti tudi to stran načrtno izboljševati, kajti dobro okovje je živec nemotene, priročne uporabnosti. Okovje, ki se lomi, ki škriplje, ključ, ki ne odpira, gonila, ki se ne ujemajo v odprtine, povzročajo stalno jezo. Zaradi njih bolj trdo in nasilno zapiramo in kvarimo drago pohištvo, ali pa obupamo in omare puščamo odprte.

Večina spalnic in dnevnih sob je furniranih. Stopnjo niže stoje slikane letnice (floder), še bolj zgrešeno pa je prenašanje letnic n. pr. na bukovino s filmom. Dobro in pravilno uporabljen material je vsak lep, zato ni treba ničesar ponarejati. Tem bolj razveseljiv je pojav novih domačih materialov, posebno polivinila, ki se ga je poslužil »Konstruktor«. Seveda pa se morajo tovrstni izdelki še izpopolniti v mnogih ozirih, tako strukturnih kot higienskih.

Razstava je pokazala, da sta naša obrt in industrija s tehnične strani dorasla reševanju problemov proizvodnje sodobnega pohištva, da pa je njuna prilagoditev sodobnim potrebam neznatna. Kaj bi bilo treba napraviti? Dobiti moramo neko ustanovo, ki bi uvedla red v izdelavo pohištva in ki bi služila vsem producentom enako. Koordinirati je treba potrebe trga z našo tehnično in lesnogospodarsko zmogljivostjo, oboje pa prilagoditi današnjemu pojmovanju stanovanjskega udobja. Nujno potrebna je splošna standardizacija potreb in mer. Ko bomo vedeli, kaj n. pr. kuhinja vsebuje res nujnega po številu kosov, njihovi velikosti in zaželeni legi v celotni zasnovi, bomo šele lahko mislili tudi na res uporabno minimalno kuhinjo; šele takrat bo arhitekt lahko pokazal praktične zamisli, izdelovalec pohištva pa svojo prilagodljivost dani nalogi. Taka jasnost za vse običajne pohištvene dele, omare, omarice, buffete, police, postelje, stole, bi postala šele osnova za res racionalne, praktične in prožne rešitve, ki bi lahko šle v strojno izdelavo in postale cenejše, kar je odločilno. Projektant stanovanj pa bi dobil dragocen kažipot za notranjo dispozicijo, ki danes še ne vsklajuje pohištva s stanovanjskim tlorisom. Seveda ne gre čakati, da bo nekdo ustanovil kaj podobnega. Pri Društvu arhitektov Slovenije naj se osnuje delovna komisija, s prostovoljnim delom naj postavi prvi začetek standardizacije, ki bi po uspehih lahko dobil stalnejšo organizacijsko obliko. Ali ne bi kazalo nekaj napraviti že pred novim natečajem »Lesa«? Če bodo naša lesna podjetja hotela vskladiti svojo dejavnost s smernicami, ki bi se tako izoblikovale, smo brez dvoma pred novimi možnostmi pohištvene obrti in industrije. Iz sanjskega sveta nemških katalogov pred 30 leti, — ki so ležali na mizah tudi na razstavi —, jo moramo postaviti na realna tla dejanske potrebe današnjega delovnega človeka.

ANKETA O LJUDSKI UMETNOSTI, UMETNI OBRTI IN OBLIKOVANJU

Eden izmed problemov, ki v povojnih diskusijah o našem likovnem življenju vedno znova prihaja na površje, je problem vloge in razvojnih možnosti naše ljudske umetnosti, umetne obrti in oblikovanja izdelkov. Anketa, ki jo je o tem problemu sprožil »Arhitekt« v širokem krogu svojih čitateljev, je obsegala dve vprašanji:

1. **Kako razlikujete ljudsko umetnost, umetno obrt in oblikovanje proizvodov? Kakšne funkcije imajo v današnjem življenju in kakšni so njihovi medsebojni odnosi?**
2. **Kakšne naj bodo šole za umetno obrt, kakšen naj bo njihov smoter in kakšne možnosti v življenju naj imajo absolventi? Ali naj se učni program naslanja na arhitekturo ali na slikarstvo in kiparstvo ali pa je treba iskati novih metod?**

Odgovore objavljamo v vrstnem redu njihovega prejema. *Uredništvo*

Arh. Max Bill, Zürich-Ulm:

1. Ljudska umetnost — umetna obrt — Industrial Design so razvojne stopnje na poti h kulturnemu oblikovanju uporabnih predmetov. Razliko med njimi je povzročilo spreminjanje proizvajalnega postopka.

Ljudska umetnost je prvotno delovanje pastirjev in nomadov, nato pa kmetov, ki so za lastno potrebo, zase in za svojo rodbino izdelovali tkanine, orodje, pohištvo in postavljali stavbe ter te stvari krasili večinoma s podedovanimi ornamenti.

Umetna obrt se je razvila iz ljudske umetnosti. Nadarjeni rokodelci so pod vplivom dvorskega sloga svojega časa ustvarjali dela, ki so jih iz reprezentacijskih razlogov okrasili bolj kakor pa je bilo potrebno za njih pravi namen. Nastopajoča industrializacija je predmete, ki jih je prvotno izdelovala umetna obrt, komercializirala z množtveno izdelavo zelo dvomljivega okusa. Gibanje »Style-Nouveau«, ki je prvotno slonelo na reakcionarnih rokodelskih načelih nekega Ruskina in Morrisa, ki pa je dalo rokodelstvu novo moralno podlago, se je zlasti v osebi Van de Veldeja prvič pečalo tudi s problemom industrijske množtvene izdelave in je oblike orodja, pohištva in stavb skušalo razviti iz samega proizvajalnega postopka in iz zadovoljitve potreb.

»Industrial Design« ali oblikovanje izdelkov je nastalo iz izrečnega priznavanja stroja kot proizvajalnega sredstva in iz zavesti čuta odgovornosti do potrošnika. V gospodarstvu, ki sloni na delitvi dela, je tedaj socialni pomen oblikovanja izdelkov mnogo večji, kakor ga ima danes še lahko n. pr. ljudska umetnost ali umetna obrt.

Vsaka teh proizvajalnih oblik kaže izrodke: predmete *»ljudske umetnosti«* izdelujejo večinoma kot sentimentalno blago za izvoz in često za podporo revnih kmečkih krajev, medtem ko jih kmetje sami ne uporabljajo več ali pa le v majhnem obsegu.

»Umetna obrt« je zdrknila večinoma na stopnjo čiste luksuzne obrti; izdelujejo se drage stvari često dvomljivega okusa in brez jasnega smotra.

»Industrial Design« je postal večkrat površna modernistična metoda ter ne služi niti funkciji predmeta niti potrošniku, temveč večinoma le proizvajalcu, ki hoče s prikupnim »design« izločiti svojo konkurenco.

Te zablode niso bistvo teh treh skupin, pač pa odkrivajo nevarnosti, ki leže že v njih specifični posebnosti. Vsaka ima v okviru svojega izvora v socialnem življenju svojo posebno funkcijo. Za nas pa je danes samo ob sebi umevno, da stoji na prvem mestu izdelovanje smotrnega, našemu času ustrezajočega množtvenega potrošnega blaga. Logična posledica zboljšanja proizvajalnih sredstev je, da metode oblikovanja izdelkov pripomorejo k dvigu življenjske ravni širokih ljudskih plasti in k razvoju kulture tehničnega veka.

2. Šole za umetno obrt so danes popolnoma zastarele. Razpoka v naši kulturi izvira od tod, da se spoznanja umetnosti in tehnike ne združujejo in da prevzeti življenjski slog zadeva ob nove proizvajalne možnosti. Medtem ko danes lahko menimo, da je tehnična plat proizvodnje potrošnega blaga vse do postavitve zgradb v veliki meri rešena in da se socialni odnosi z boljšanjem življenjskih in delovnih pogojev mnogokje bližajo rešitvi, se kulturna stran, to je pravo oblikovanje življenja zunaj dela, zanemarja. To kulturno stran lahko rešijo samo umetniki v najširšem pomenu besede. To pomeni, da je treba vzgojiti umetnike kot take kakor tudi glede na njih socialno funkcijo. Šola, ki vzgaja take ljudi, je po svoji strukturi popolnoma drugačna kot šola za umetno obrt. Ideal take šole je tesna združitev raziskovanja in pouka pod vodstvom in odgovornostjo umetnikov. Tehniki šole se udeležujejo raziskovanja, umetniki pa določijo smer njegove uporabe. Medtem ko je imela tehnična visoka šola, ki je po svoji učni obliki izšla iz »Ecole Polytechnique«, za cilj raziskovanje in nauk o materiji in njeni tehnični uporabi, si nova šola po »Bauhaus« tipu prizadeva raziskovati funkcije teh tehničnih možnosti v blagor ljudi in graditi kulturo tehničnega veka. V tej novi šoli so združeni tehnično-oblikovalni poklici s tehničnimi preizkusnimi laboratoriji.

Načeloma bi se taka šola lahko razvila na osnovi tehnične visoke šole, vendar bi moral preiti primat na stvaritelјske kulturnike, ki se zavedajo svoje odgovornosti. Odločilen pa je način izbire absolventov takih tehničnih šol — in v tem je tudi razlog, zakaj bo težko iti po tej poti. Današnji vzgojni in izpraševalni sistem izločuje v veliki meri oblikovalno in z domišljijo nadarjene ljudi v prid onih, ki imajo dober spomin. Premoč ljudi, enostransko obdarjenih z dobrim spominom, je kriva, da je današnja kulturna raven tako nizka. Danes morajo prevzeti vodstvo oblikovalno nadarjene osebe, da uredijo tehnični svet smotrno in lepo in da napravijo svet tak, da bo bivati v njem prijetno.

Zato za vzgojo vodilne skupine nove kulture ni potrebna velika šola, pač pa intenzivna, majhna, dobro opremljena ustanova, podobna kakor je bil »Bauhaus« in kakor bo nova visoka šola za oblikovanje v Ulmu.

Jože Karlovšek, Ljubljana:

1. *Ljudska umetnost* je bila nekoč izraz umetniškega življenja vsega ljudstva, v katerem se zrcalijo njegove potrebe in želie. njegova kulturna stopnja in tehnika ter njegov umetniški čut in način življenja. Z razvojem meščanske oziroma visoke umetnosti, ki je bila dostopna le nekaterim izvoljenim krogom, pa je postajala ljudska umetnost vedno bolj umetnost preprostega ljudstva. V sodobni socialistični državi pa naj bi ljudska umetnost postala zopet enakopravni kulturni činitelj, ki naj zajame vse ljudi. Zato je naloga arhitektov in drugih umetnikov, da se približajo ljudstvu, tako da spoznavajo njegove potrebe in želje, njegov okus itd., ter mu pomagajo do višje umetniške ravni. Samo s kritiziranjem kramarskega blaga in kiča ter z zaračunavanjem visokih honorarjev pri ljudstvu ne bomo dosegli zaupanja in uspehov.

Umetna obrt ustvarja ročne izdelke, ki so kvalitetni, uporabni in estetski. Mnogo teh izdelkov je produkt žlahtnega materiala, plemenite oblike in slikovite konstrukcije. Toda mnogim umetno-obrtnim izdelkom nudi umetniško veljavo delno ali celo edinole ornament. Zato je studij ornamenta silno važen, saj se pojavlja v raznih slogih že od prvih kulturnih začetkov do današnjih dni, in to pri vseh ljudstvih.

Oblikovanje proizvoda ima namen dati industrijskim proizvodom tudi estetski in modni izraz. Zato imajo lahko tudi industrijski izdelki umetniško obliko kakor umetnoobrtni, samo cenjeni so manj, ker se množično proizvajajo. Osnutki za vzorce teh predmetov pa spadajo vsekakor v umetno obrt ali celo v visoko umetnost.

2. *Šola za umetno obrt* naj ima učence, ki so že izučeni svoje obrti in ki so pokazali sposobnost in veselje do umetnosti. Pri pouku naj se naslanja vedno na stroko učenca, saj spada skoraj vsaka obrt obenem lahko tudi k umetni obrti. Če pa se naslanjamo pri pouku samo na slikarstvo ali arhitekturo, potem postanejo izdelki nestvarni ali izumetničeni. Vsak umetnoobrtni izdelek je namreč produkt svojstvenega materiala, svojstvene konstrukcije in oblike ter svojstvenega uporabnega namena. Absolventi teh šol naj imajo le tako umetniško vodilno vlogo v obrti ali industriji, v kolikor so se izkazali sposobni glede dobrega okusa in čuta za umetnost.

Naša sedanja šola za umetno obrt ni pokazala do sedaj onih uspehov in življenjske sile, ki smo jih od nje pričakovali. Vse preveč uradno se ustanavlja, uradno spodbuja in hvali ter tudi uradno jemlje v zakup vso umetno obrt.

Črtomir Zorec, Ljubljana:

1. Ljudska umetnost, umetna obrt in oblikovanje industrijskih proizvodov so tri različna, med seboj večkrat oddaljena področja. — *Ljudska umetnost* nastaja kot rezultat določenih estetskih teženj preprostega ljudstva na določeni gospodarski in kulturni stopnji. Ljudska umetnost je izraz preprostega, nešolanega človeka. Odlikuje jo iskrenost form, barv in namena. Ker vsebuje sleherna oblika, kompozicija barv in linij dediščino znanja in kulture prednikov, opazimo kot eno izmed značilnih potez ljudske umetnosti čistost, jasnost in skladnost. In še nekaj: intimno povezanost z našo zemljo in s čustvovanji našega človeka. — *Umetna obrt* pa je vsekakor področje, na katerem deluje strokovno in umetnostno izobražen obrtnik. Umetnoobrtni izdelki so sinteza vseh dognanj na določenem obrtnem področju. Umetna obrt nima več obeležja nacionalne sredine, v kateri nastaja, pač pa skuša korakati z duhom in s potrebami časa, oplaja se z dotoki tehničnih, izraznih in umetnostnih gledanj od vsepovsod. Umetna obrt je prav tako kot umetnost pojem, ki se ne da utesnjevati ali usmerjati. Raste svobodno. Čas, okolje, pogoji, potrebe in razpoložljiv material ji dajejo podobo, formo in barvo. — *Oblikovanje industrijskih proizvodov* (bolj slovensko: izdelkov) je stvar študija, kjer koordinirata svoje poglede estet in tehnik. Če ta dva združuje v sebi arhitekt, je harmonično ustvarjanje na tem področju zagotovljeno. Seveda je ta panoga izrazito študijska: po dolgotrajnih opazovanjih, meritvah, izkušnjah in poizkusih se šele dosega rezultat. Saj pri teh stvareh zares ne gre le in predvsem za estetsko zadovoljujočo formo. Dostikrat gre tudi za ustrezanje higienskim, anatomskim in podobnim pogojem. Večkrat se je treba ozirati na zakone materiala, klime, cenenosti proizvodnje (izdelava) itd.

Kakšno funkcijo naj imajo vse tri panoge umetnostnega delovanja v današnji stvarnosti? *Ljudska umetnost* ne sme zamreti! Saj je del naše narodne sile, dokaz kulture in vsega spoštovanja vredna dediščina naših prednikov. Izdelki ljudske umetnosti najdejo v vsem kulturnem svetu prostora tudi v izobraženčevi hiši kot prisrčna vez z domačo zemljo. Ljudski umetnosti je treba pomagati, da ne ugasne — nikakor pa ne nanjo oblikovno vplivati, jo frizirati, snažiti. V tem primeru se čez noč sprevrže v kič. — *Umetna obrt* je zvrst uporabne umetnosti, ki nam postane lahko najbližja. Naš dom more biti ena sama manifestacija dobrega okusa. Neštetо drobnih umetnin, ki imajo svojo praktično funkcijo, naredi naš dom lep, topel in kulturen. Umetna obrt je ali pa vsaj mora postati pri slehernem človeku most do umevanja čiste umetnosti. Zato je vloga umetne obrti vzgojna, ker je preprostemu človeku najbolj razumljiva in najbolj dostopna. Seveda je divja poplava kiča zavrla, zadušila to vzgojno nalogo. Toda razumeti je treba stvar dialektično: žeja širokih ljudskih množic po olepšanju življenjskega okolja je bila silnejša kot proizvodnja umetnoobrtnih izdelkov, od tod hlastanje po kiču, ki je bil takoj na razpolago. Lakota po lepoti je prehitela vzgojo k lepoti. Lačnemu je vse dobro. — *Oblikovanje industrijskih izdelkov* je v času splošne industrializacije nesporno pereče. Treba bi bilo v ta namen zainteresirati vodstva industrijskih podjetij, da bi težila ne le k snovni, pač pa tudi k oblikovni kvaliteti. Podjetja se ne bi smela obešati na rep okusa svojih odjemalcev. *Pogumno in revolucionarno naj bi vrgla na trg nove, lepše, pametnejše stvari. Vzgajati, tudi to je naloga socialistične industrije.* Ne hlepimo le po dobičku, gre nam tudi za olepšanje, olajšanje in smotrnost vsega življenja. Odjemalec se oklepa starih form pač zato, ker novih ne pozna. Oklepa se starega, čim pa spozna novo, bo to cenil, če ga prepričamo, da je boljše in lepše in koristnejše. *Tudi na tem področju bomo pobijali konservativnost s prepričevanjem.*

Kakšni so medsebojni odnosi ljudske umetnosti, umetne obrti in oblikovanja industrijskih izdelkov? Ljudska umetnost inspirira umetnostnega obrtnika v primerih, ko ta želi dati svojim izdelkom nadih domačnosti, ljudski kolorit. Umetna obrt more sodelovati pri oblikovanju industrijskih izdelkov s svojim strokovnim, tehničnim prispevkom. Torej v obeh primerih vpliv od spodaj navzgor, a ne obratno. Saj bi bilo neko dekretirano medsebojno vplivanje nesmiselno. Telefonska slušalka ali pa električni likalnik, ki sta izrazita predmeta s področja oblikovanja industrijskih izdelkov, ne moreta nositi neke izrazite nacionalne note, pač pa le noto čiste utilitarnosti. Nasprotno pa pri preprogarstvu ni prav nič zaželena bogata barvna skala novih anilinskih barv, ker so preproge v skopi paleti prirodnih barvil neskončno lepše, skladnejše in toplejše.

2. Šole za umetno obrt so nujne ustanove v nekem določenem nacionalnem, kulturnem in gospodarskem področju. Tako zaledje mora šola te vrste imeti, saj dela za življenje. Šola za umetno obrt mora postati za gotovo področje matica, žarišče likovnih prizadevanj, iskanj in vzgoje v smeri

kulturnejšega življenjskega miljeja. Lep, okusno urejen, z drobnimi umetninami okrašen dom vsakemu delovnemu človeku! Zato se mi zdi, da je šola za umetno obrt narodu, ki želi dvigniti vzporedno s socialnim tudi kulturni standard, nujno potrebna ustanova.

Slovenci imamo v Ljubljani svojo Šolo za umetno obrt, ki jo lahko smatramo kot naslednico nekaterih oddelkov moške obrtne šole in ženske obrtne šole na predvojni TSŠ in nekaterih oddelkov na Zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani. Današnja Šola za umetno obrt v Ljubljani je bila pravno ustanovljena v l. 1946. Ima oddelke za dekorativno slikarstvo, za kiparstvo in rezbarstvo, za notranjo arhitekturo, za uporabno grafiko, za keramiko, za tekstilno dezinaturo in umetno tkalstvo, za umetno kovinarstvo, za čipkarstvo in vezenje. V pogledu učnih in delavniških prostorov je šola prava pastorka. Zato ves pouk in šola v celoti le životari v več starih, mračnih stavbah, v katerih ni pogojev za kakršen koli razmah, za kakršen koli miren študij. To je prvi problem šole. Z grdo in prepovedano zavistjo gledamo, kako imajo nekatere industrijske pa tudi druge zgolj splošno izobraževalne šole svoja lepa, zračna in svetla poslopja, zgrajena po osvoboditvi. S tihim domotožjem se tudi spominjamo prostorov, ki so bili zgrajeni in namenjeni za umetnoobrtne oddelke v stari TSŠ, ki pa danes služijo popolnoma drugim namenom, četudi so te učilnice svetle, visoke in primerne tako za predavanja kot za delavniški pouk.

Toda obe misli lahko kot nekako nerealni zavržemo, če bi našli sredstva in možnosti za preureditev bivšega Križevniškega samostana, v katerem je že sedaj nameščen pretežni del šolskih oddelkov. Seveda bi bilo treba najprej človeka, ki bi z rahlo in občutljivo roko pa s toplim srcem napravil tak načrt, ki bi sicer ohranil in morda celo poudaril lepoto tega starega poslopja, pa vendar z nekaterimi prezidavami in stilnimi dozidavami omogočil vsem oddelkom, da bi prišli do svetlih in primernih učilnic, delavnic in ateljejev. Treba bi bilo urediti tudi sanitarne in podobne zadeve, ki so sedaj nemogoče. Potem pa bi res lahko smatrali to rešitev za najrealnejšo in morda tudi za nemoten študij najprimernejšo. Saj tihi ambient starega mesta sredi zelenja ob neprometnih ulicah blagodejno vpliva na delo, študij in učenje.

S tako rešitvijo, ki naj bi bila širokopotezno zasnovana in smotrno podprta, bi ta del mesta tudi spomeniškovarstveno uredili. In ne bi se bilo treba več sramovati pokazati naše edine šole te vrste v republiki. Zaradi ugleda naše domovine smo morali zavračati napovedane obiske tujcev. Le kako in komu naj dopovemo, da so šole za umetno obrt v svetu ustanove, ki zaradi narave svojega dela privabljajo ljubitelje — popotnike iz domače in tujih dežel.

Predlagana rešitev daje že tudi določen okvir: šola za umetno obrt bodi sklop malih, dobro urejenih ateljejev in delavnic z ne preštevilnim učnim naraščajem. Umetni obrti naj se posvečajo le zares likovno nadarjeni, marljivi in za stvar zavzeti mladi ljudje. Šola ne sme postati pribežališče grešnikov, pač pa izbor v likovno ustvarjalnost usmerjene najboljše mladine, ki se želi strokovno izšolati in ostati v poklicu. Trpanje Šole za umetno obrt v neke splošne obrazce za srednje strokovne šole ni pravilno. Tako šolo je treba obravnavati posebej in z vso prizadevnostjo. Smoter šole bodi vendar vzgoja umetniško in strokovno usposobljenih ljudi, ne pa lik nekega splošno izobraženega povprečneža s šibkim strokovnim znanjem in z minimalno umetniško razgledanostjo. In prav ta utesnjenost v šablono nosi s seboj tudi potrebo po številnem učnem kadru najrazličnejših kvalifikacij in strok. Vzgojo mladega strokovnjaka je treba zaupati enim samim, zvestim in ljubečim rokam. Saj naloga strokovnega učitelja ni le, da nauči mladega človeka svojega rokodelstva, dati mu mora dosti več: izoblikovan, zaključen likovni nazor, kulturo, ljubezen do stroke, čisto misel, pošten odnos do dela in življenja, lepo vedenje in spoštovanje do del naših prednikov, do obrti in do umetnosti sploh. Zato res ne more biti vseeno, kdo poučuje v Šoli za umetno obrt. Bolje manj, a ti naj bodo zares mojstri svoje stroke in najbolj žlahtni ljudje.

Možnosti zaposlitve absolventov: vključitev v industrijsko in obrtno produkcijo v panogah, ki so tesno vezane na likovno izražanje ali pa delo v svojih ateljejih. Industrijske in obrtne panoge, ki naj bi si prizadevale za dvig likovne strani svojih izdelkov, so kaj raznovrstne: tekstilne tovarne, keramična podjetja, izdelovalnice igrač, grafična podjetja, tovarne pohištva, galanterijske delavnice, kamnoseška podjetja, čipkarski in veziljski ateljeji, soboslikarske delavnice, kulisarne, steklarne itd. Tudi muzeji in spomeniško-varstvene ustanove bi potrebovale kader, razgledan v umetnih obrteh, prav tako republiške in okrajne obrtne zbornice zaradi koordinacije in strokovnega vodstva raztresenih umetno-obrtniških delavnic, ki so sedaj precej neorientirane in brez lastne krivde silijo v kičarstvo. V doglednem času bo spet uveden v naših splošno izobraževalnih šolah pouk dekliških in deških ročnih del. Marsikateri absolvent bo našel tu hvaležno delovno torišče. Tako so zdaj n. pr. vse naše absolventke čipkarskega in veziljskega oddelka zaposlene kot učiteljice v podeželskih čipkarskih šolah, oziroma kot učiteljice ročnih del v splošnih izobraževalnih šolah in zavodih. Seveda je popolnoma gotovo, da bodo najbolj talentirani, najbolj ambiciozni in najbolj kreativni absolventi poiskali možnost samostojnega in svobodnega ustvarjanja.

Zelo važna naloga šole je, da oskrbi svojim dijakom že med študijem, v obliki enomesečnih obveznih počitniških prakticiranj, vpogled v razne tovarne, ustanove in delavnice, ki se ukvarjajo ali ki so v zvezi z umetnoobrtno dejavnostjo. Dijak se seznani z novimi tehničnimi pridobitvami, z delovnim tempom, z materialom in z ljudmi iz stroke. Potem po absolviranju ne bo več blodil in iskal, če si bo v teku svojih prakticiranj morda že izbral primerno življenjsko in delovno smer.

Glede naslonitve učnega programa Šole za umetno obrt na arhitekturo ali slikarstvo so oddelki, ki gravitirajo popolnoma določeno v arhitekturo, drugi prav tako določeno v slikarstvo, so pa tudi taki, ki so pod vplivom obeh smeri. Mislim pa, da je kaka strožja opredelitev nepotrebna. Odločitev za eno smer in zanikanje druge smeri bi bila napačna. Kakor so vse likovne umetnosti med seboj harmonične, tako mora biti tudi umetna obrt te ali one stroke medsebojno skladna. Iskanje novih metod dela more slediti šele po izkušnjah. Za zdaj je bolj pereče dati obstoječi Šoli za umetno obrt možnost dela sploh, mislim tu predvsem možnost izvedbe načrtov. Izdelki bodo tisto, kar bo šolo afirmiralo. Potem bo Šola za umetno obrt v Ljubljani postala res matica, žarišče vseh likovnih prizadevanj za industrijo in obrtnike, za ljubitelje in za estetsko vzgojo ljudstva. Šola za umetno obrt v Ljubljani naj postane center ustvarjalne lepote na področju uporabne, dekorativne umetnosti, vzpodbuda proizvodnim podjetjem, zmagovalec nad kičarstvom in ponos naše domovine.

Dr. Franjo Baš, Ljubljana:

Če bi »Arhitekt« ne storil ničesar drugega, kot da je odprl anketo o umetni obrti in oblikovanju, bi že samo s tem opravičil izhajanje; saj je prvič na Slovenskem načel poglavje o dejavnosti, ki je sestavni del kulture in gospodarstva in enako važna za ves naš kulturni kakor tudi za življenjski standard.

Razlikovanje med umetno obrtjo in ljudsko umetnostjo je deloma socialno pogojeno, predvsem pa zgodovinsko iz časov organizirane cehovske obrti in neorganizirane domače, zlasti hišne delavnosti; oblikovanje proizvodov pa je rodila sodobna tehnika. Vse tri imajo skupni cilj, da kakovostno, zlasti lepotno zadovoljijo in razvijajo človekove praktične potrebe.

Pri umetni obrti in ljudski umetnosti je vprašanje umetnine odvisno od tega, ali podaja proizvajalčevo osebnost in jasno izraža lepoto, ali pa ji manjka ustvarjalno doživetje in lepotni izraz, kar zadrži izdelek v stanju uporabnega predmeta za izvrševanje določene naloge. Pri oblikovanju proizvodov stopi naloga, ki jo proizvod vrši, tako v ospredje, da

se mora proizvajalec uveljaviti tehnično in razumsko in ne z močnejšim doživetjem, tako da je oblika proizvoda bolj izraz znanstvenega dognanja kakor pa lepotnega hotenja. Stroj ali avto zaradi tega ne more biti umetnina, kakor to tudi ni bila zgodovinska kočija ali antični sarkofag, razen v dekorativnih posameznostih.

Naloge umetne obrti, ljudske umetnosti in oblikovanja proizvodov v današnjem življenju so ostale iste kot so bile v preteklosti, samo da so postale z razvojem tehniške kulture širše: dvigati vsakdanja življenjska sredstva človekova od izključne vsebinske in formalne uporabnosti k racionalni praktičnosti in formalni plemenitosti. Izvrševanje teh nalog je odvisno od umetnika in oblikovalca samega, prav tako pa od javnosti, v kolikor gleda v njih časovno umetniško ter praktično potrebo. Od zavestnega skupnostnega izvrševanja teh nalog je v največji meri odvisno, koliko je kak narod v življenju zadovoljen, napreden in kulturen.

Medsebojna razmerja umetne obrti, ljudske umetnosti in oblikovanja proizvodov so zaradi tega ozka in prehajajo tako neposredno eno v drugo, da predstavljajo dejansko eno samo kulturno zvrst. Ljudska umetnost je varuh izročil preteklosti ter prirodni in najpomembnejši vir za naraščaj umetne obrti in oblikovanja proizvodov; umetna obrt skrbi za človekovo domačnostno okolje in oplemenjuje mehanizirano proizvodnjo; oblikovanje proizvodov pa nadaljuje delo, ki ga umetnost ne doseže za tehnično zadovoljevanje življenjskih potreb ter uravnavanje razmerij med temi in prirodo. Poleg tega veže umetno obrt, ljudsko umetnost in oblikovanje proizvodov njihova smotrna vsebina ter umetnostna oblika, ki je pri oblikovanju proizvodov kulturno dopadljiva, pri vseh treh pa narodno gospodarska.

Vprav posebne naloge pripadajo umetni obrti, ljudski umetnosti in oblikovanju proizvodov v naši sodobni industrializaciji. Samo mehanizirana proizvodnja brez umetnoobrtnih prijemov in kakovostnega oblikovanja vodi le k delni gospodarski osamosvojitvi, ker je brez teh pač mogoča množična proizvodnja surovin in polfabrikatov, medtem ko je narodno gospodarski fabrikat samo tisti, ki je racionalno uporabljen in formalno lepotno dovršen, ko si s svojo vsebino in obliko trajno zagotovi potrošnjo doma in v tujini.

Šole za umetno obrt so že po svojem imenu obrtniške in umetniške ustanove. S tem jim je pokazan smoter, da vzgajajo predvsem kakovostne obrtne mojstre, ki so sposobni izdelati umetni uporabni predmet deloma sami, predvsem pa po načrtu. Zato je bistvo umetnega obrtnega šolanja v vzporednosti ročnega dela v delavnicah s praktičnim načrtovanjem in s poukom, ki služi splošni omiki. Pomanjkanje mojstrov, ki bi bili sposobni, da izdelajo umetnino ali kulturno oblikujejo proizvod, je največja rana naše obrti in industrije, tako da je v veliki meri odvisno prav od šol za umetno obrt, v koliko in v katerem času bo mogoča obnova naše kakovostne obrti sploh. Da bo to mogoče, je potreben za šole za umetno obrt predvsem naraščaj iz domače obrti ter iz kakovostnih absolventov šol za učence v gospodarstvu, industrijskih ter podobnih šol, in šele v drugi vrsti iz splošno izobraževalnih. Samo tak gojenec bo v življenju dejanski izvrševalec ustreznih potreb za stanovanjsko in sorodno opremo ter za oblikovanje industrijskih proizvodov, kar so bistvene naloge umetne obrti. Iz današnjih življenjskih potreb sledi, da naj bo absolvent šole za umetno obrt predvsem obrtni in industrijski mojster, deloma pa bo tudi moral zadovoljiti potrebe našega strokovnega šolstva in pouka ročnih del na splošno izobraževalnih šolah.

Iz teh aktualnih življenjskih smotrov umetne obrti in oblikovanja proizvodov izhaja, da se mora učni program šol za umetno obrt naslanjati na arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo ter da morajo pri pouku vse te tri zvrsti najtesneje sodelovati. Od smotrnega sodelovanja vseh treh na temelju nadarjenosti gojencev za eno ali drugo delo bo odvisno, kdaj bo prevladala ena, druga ali tretja zvrst, potem ko bo začetno izhodišče za pouk risanje. Novih delovnih metod za pouk v šolah za umetno obrt za to ni treba, temveč poglabljati in razvijati sodelovanje vseh treh imenovanih umetnostnih zvrsti in zraven tega razvijati okus gojencev.

Šole za umetno obrt bodo obstale pri razvijanju lepotnega okusa na pol poti, če ne bodo v neposredni delovni enotnosti z njimi primerne zbirke umetnih obrtnih predmetov, ki kažejo tudi produkcijske procese. Obiski inozemstva so več kot potrebni, a so samo občasni, medtem ko je mogoče razvijati prirojeni okus s trajnim doživljanjem že ustaljenih, znanstveno dognanih in metodično razstavljenih umetniških vrednot ter oblikovno dovršenih tehničnih pripomočkov. Vzgojno je zato vsaka šola za umetno obrt brez odgovarjajočega umetnoobrtnega in tehničnega muzeja nepopolna, kakor je danes nepopolen vsak pouk, ki ne uporablja za ponazorovanje prirodnih in kulturnih spomenikov.

Vprašanje, katere oddelke naj imajo šole za umetno obrt, je odvisno od potreb našega celotnega gospodarstva ter perspektivnega življenja in poleg tega še od potreb ozemlja, kjer šola deluje. Zaradi tega in zaradi namena, ki ga šole za umetno obrt imajo, je potrebna tudi smotrna povezava šol za umetno obrt z akademijami za upodabljajočo umetnost, predvsem pa s fakultetami za arhitekturo, da se ustvari enotnost med bodočim mojstrom, ki pride iz šol za umetno obrt, in projektantom, na primer: za gobelin iz akademije za upodabljajočo umetnost, ali arhitektom n. pr. za notranjo opremo. Poleg načrtnega vzporednega delovanja šol za umetno obrt z akademijami za upodabljajočo umetnost in zlasti s fakultetami za arhitekturo pa je nujna splošna zavest, da so umetna obrt, ljudska umetnost in oblikovanje proizvodov ne samo zadeva prosvete in kulture, temveč v isti ali še v večji meri tudi narodnega gospodarstva, ker je umetna obrtna dejavnost kulturna in gospodarska zadeva vsakega naroda in je odvisna od nje vrhunska kakovost ročne in mehanizirane proizvodnje.

Ing. arch. Janko Omahen, Ljubljana:

1. Ljudsko umetnost so započeli primitivni, nešolani kreatorji s tem, da so po lastnih zamislih, na podlagi obdelovalne možnosti materiala izdelali okrasne in uporabne predmete. Vsak tak predmet je sicer kazal neko svojsko likovnost, vsi pa so izžarevali tisto skupno likovnost, ki je del narodnega samobitnega izraza. Danes more ljudska umetnost, kot del najglobljega izvora narodne individualnosti — seveda svobodno pojmovana — če ni vplivana, samo oploditi svojski značaj narodnega in splošnega oblikovanja ter arhitekture, kajti čista narodna individualnost daje specifični prispevek celo svetovnemu oblikovanju in arhitekturi.

Ljudska umetnost vodilnih zapadnih narodov je v zgodovini že dala svoj nacionalni prispevek k svetovnemu oblikovanju in arhitekturi. Sredi civilizacije, vplivana po vseh slogih (romanski, gotika, renesansa, barok itd.) nima danes več kaj dati. Slog, kot izraz neke civilizacije in kulturne dobe s čisto opredeljenim filozofskim gledišèem, se ne more vrniti niti se ponoviti. Zato se ti vodilni narodi danes zatekajo po vzore iz ljudske umetnosti k tistim prakulturam, katerih vsi ti slogi in civilizacija niso zajeli in ki so bili daleč od njih vplivnega področja. Zatekajo se k nevplivnemu izvirnemu oblikovanju afriških kolonialnih narodov, k južni Ameriki, k otokom itd. Gre tu za prvobitno likovno svežino, ki je podana z izvirnostjo oblikovanja raznih znanih materialov. Verjetno se je prav zato posrečilo ing. arch. J. Neidhardtu ustvariti sodobno bosansko hišo na podlagi tistih svojskih najglobljih virov svoje narodne individualnosti, ki morejo dati celo svetovni arhitekturi nek specifični prispevek.

Toda vprašanje je, kaj je z našo ljudsko umetnostjo in z viri naše najglobje narodne individualnosti?

Nas je, kot del srednjeevropskega vplivnega pomočja, zajela civilizacija in pa, kulturno najmočneje, doba baroka. Vpliv te dobe vidimo in čutimo na vseh virih naše narodne izvirnosti. Ali more tako vplivani tvorni izraz še dati današnjemu času svež in jasen svojski značaj narodnega oblikovanja in arhitekture? Ali more ustvariti tip sodobne slovenske hiše? Naši mlajši vodilni arhitekti so v tem pogledu s tem, da niso prav na terenu kompaktno sodelovali v obnovi naše porušene slovenske domovine, zamudili edinstveno obliko prepričati se o tem, ali so že pogoji tu. Vsekakor bi bilo to ob tej priliki vsaj dognano; izvršeno bi bilo kulturno delo, kajti tudi bosanska hiša se je spočela prav takrat, za časa — obnove.

Občutek pa imam, da te moči, svežine in čiste nevplivane izvirnosti, ki jo ima za ustvaritev svoje hiše danes Bosna, naša Slovenija nima več. Ta je svojo hišo dala v baroku. Danes pa je v tem smislu prazna, kot vse zapadne dežele, ki so že ob svojem času prispevale svoj delež.

Tako je s tistimi globokimi viri narodnega tvornega izraza in ljudska umetnost, kot njega del, podlega istim zaključkom. To se pravi, da naša ljudska umetnost nekako od baroka naprej ni več povsem narodna, ampak je že vplivana od močnejših tvornih sil.

Današnja umetna obrt, ki se naslanja na tako ljudsko umetnost, oživlja to le toliko, v kolikor jo osvežuje kreatorjeva individualna tvornost. Medsebojni odnosi so torej umetni. Ima pa umetna obrt malega naroda vse pogoje, da se samostojno razvije v neko svojo smer, ker vrši tudi tisto nalogo, kot pri drugih industrijsko močnih narodih — oblikovanje proizvodov. Zato je moč malih narodov v umetni obrti, ki je del njih svojskega narodnega izraza in je zato njih narodni ponos.

Oblikovanje proizvodov je tudi likovnost, na katero pa ne vpliva nobena ljudska umetnost oziroma umetna obrt. To je novo oblikovno izrazno področje, ki bo z novimi postopki, predvsem z novimi materiali oblikovno in likovno dalo tisto svežino in izvirnost, ki more celo k svetovni arhitekturi pridati neko specifičnost. Tu je mogoče žametek — ko bo pesem oblikovanja slavnih materialov na podlagi narodnih individualnih prakultur izpeta — nove bodoče sproščene arhitekture (zakrivljen in sferičen prostor). Funkcijsko krije oblikovanje proizvodov najširše splošne in skupne potrebe ljudstva, toda daje absolutno možnost vzporedne eksistence umetne obrti. Mišljenje, da bo oblikovanje proizvodov povsem izpodrinilo umetno obrt, je po mojem zmotno, ker človek v svojem življenju zlasti v industrijsko bogato razvitih državah hoče biti osebnost s svojo lastno izraznostjo, kar potrjuje današnji razvoj umetne obrti v USA kot protiutež na silen razvoj oblikovanih proizvodov.

2. Šola za umetno obrt naj bi vzgajala troje vrst absolventov, in sicer tiste, ki samo izdelujejo po tujih načrtih, torej mojstre, ki so sposobni izvesti najbolj zahtevne projekte umetne obrti, nadalje tiste, ki si izgotovijo sami načrt in ki sami načrt tudi izvedejo, izdelajo, torej kreatorje, in končno tiste redke visoko nadarjene absolvente, ki so sposobni samostojno projektirati. Tem bi vsekakor morala biti dana prilika nadaljnje vzgoje na akademiji. Težišče vzgoje na Šoli za umetno obrt bi torej bila v mojstrih izvajalcih in kreatorjih. Dijaštvo naj bi se zato rekrutiralo iz vrst najboljših obrtnih in industrijskih izučenih vajencev ter nadarjenih absolventov iz strokovnih delovodskih šol. Dijaki, ki so prišli iz srednjih šol in ki ne obvladajo nobene stroke, bi se morali izučiti med šolskim študijem ene izmed obrti. Mislim, da bi za te bilo najprikladnejše modelarstvo in strugarstvo. Zato bi šola morala nujno imeti šoli priključene delavnice, in sicer mizarsko, pasarsko, zlatarsko, knjigoveško, torbarsko. V šoli bi se projektiralo, v delavnici izvajalo. Programsko bi šola imela prvi dve leti vsem oddelkom skupno likovno izobrazbo in teorijo. Po teh dveh letih bi dijaki prišli v svojo ožjo stroko, kjer bi pričeli svoje načrte prenašati v material, to se pravi, začeli bi jih izvajati. Zadnji letnik vsakega odseka naj bi bila specialka, v kateri pa naj bi dijaki ostali po več let. Tu naj bi bili kreirani izdelki-naročila, oziroma naj bi se nudili trgu v prodajo. Taka ureditev šole nudi absolventom prav gotovo široke eksistenčne možnosti. Kdor bo imel v sebi dovolj dinamike, znanja in solidnosti, se bo prav gotovo s takim znanjem lahko uspešno uveljavil v življenju. Da bi pa z administrativnimi ukrepi jamčili službe ustvarjalnim ljudem, mislim, da je to že z ustvarjalnostjo samo kot pojavom v nasprotju, in drugič, da so tudi tisti časi, ko je tako bilo — minuli. Vsak ustvarjalen poklic je v svojem bistvu prost poklic. Prepričan sem tudi, da bodo ti izdelki na trgu začeli počasi izpodrivati kič in da bodo ustvarili živo potrebo po naših kreatorjih tako v obrti, v industriji, pa tudi pri projektantih arhitektih, ki bodo za izvedbo določenih posebnih svojih del iskali stikov z njimi. Tu so mišljeni tisti novi umetno obrtni načini in poklici, ki jih je rodila prav vsaka doba. Zakaj bi jih ravno današnja ne, ko je vendar tako močno zahtevna! Kako prav bi bilo zato, da bi se programi vseh šol, ki so v medsebojnih odnosih, povezali in medsebojno vskladili ter bi se tako vloge pametno porazdelile med seboj.

Glede učnega programa mislim, da ni iskati nobenih novih metod. Dvodimenzionalni ploskovni in barvni dekor naj bi se naslanjal na slikarstvo, trodimenzionalni prostorninski na arhitekturo. Sicer pa se prepleteta arhitektura in slikarstvo v vseh panogah, medtem ko kiparstvo nastopa samostojno le v nekaterih. Industrijsko oblikovanje proizvodov bo mogoče nakazovalo nove metode, toda do sedaj imamo premalo izkušenj v tem. Pa tudi če bi bil nek nov faktor, ki bi reševal te probleme, bi bil kvečjemu sinteza vseh treh, torej arhitektov, kiparjev in slikarjev.

Ing. arch. Edvard Ravnikar, Ljubljana:

1. O ljudski umetnosti in umetni obrti se je pri nas že dosti govorilo, za oblikovanje, t. j. prizadevanje, da bi našli najustreznejšo formo predvsem potrošnih, uporabnih predmetov, pa smo šele komaj našli izraz v našem jeziku.

Oblikovanju industrijskih izdelkov pripada važno mesto pri ustvarjanju udobja in splošne življenjske kulture, zato je vredno največje pozornosti. Treba ga je dobro ločiti od prvih dveh zato, da bi mu zagotovili vso svobodo razvoja. Človek si sedaj izdeluje že večino najvažnejših potrošnih predmetov strojno in serijsko, produkcijo pa skuša stalno bolj in bolj mehanizirati, jo izboljšati in poceniti. Industrijski predmet je sploš en, značilen, brez njega si današnjega življenja ni mogoče misliti, ročno narejeni predmeti pa so slučajni, poljubni in nebistveni. Če ob strojnem izdelku iščemo tudi ročno delo, ga iščemo v omejenem obsegu, kot redkost in zaradi njegove elementarne forme, dragega materiala ali redke tehnike. Predmeti prve skupine so gradivo sodobnega okolja (aparati, posode, pribori, tekstilije, vozila, tovarniško narejeni kosi pohištva i. dr.), drugi pa so samo dodatek (slike, tapete, keramika, les i. dr.). Predmeti ne dobijo forme sami po sebi, oblikovati jih mora človek in dobra forma jim določa zelo velik del njihovę uporabnosti in vrednosti. Nastajajo nenadno, kadar je zanje tehnična možnost in zadostna potreba. Začetna forma se navadno osloni na kako sorodno začasno uporabno formo, stalna proizvodnja in izpopolnitve pa jo brusijo do vedno večje popolnosti (n. pr. telefonski aparat). Mnogo hitreje kot elementarne forme, ki jih je človek našel že v davnini in pri katerih lahko sestavimo razvojno sliko iz še rabljenih primerkov (n. pr. sekira) in ki se v tisočletjih samo modificirajo z drugačno uporabo materiala in namena, se razvijajo sodobne forme do končnega tipa že v nekaj desetletjih ali še prej. Življenje pa nas sili, da čas neprestano skrajšujemo, zato se človek skuša usposobiti, da jo najde čimprej, ne empirično z dolgotrajnim

preizkušanjem, temveč metodično. (Poznanje naravnih zakonov in moderne tehnike omogoča n. pr., da v kratkem času zgradimo čoln, ki je prav tako popoln, kot oni, ki ga je človek empirično oblikoval tisočletja.)

Kako priti po najkrajši poti k najbolj primerni obliki je glavna naloga modernega oblikovanja, metoda pa, ki jo oblikovalec pri tem uporablja, je sredstvo, s katerim to doseže. Formo je treba zamisliti, jo s tehnično risbo in računom fiksirati na papirju, preveriti, napraviti preizkus, ga eksaktno kontrolirati v vseh ozirih in ga končno postaviti kot prototip. Ponovna procedura po določenem številu ali določeni dobi prototip izboljšuje in ga stalno približuje popolnosti.

V Sloveniji bi že danes zelo potrebovali dobro šolane oblikovalce tekočih industrijskih izdelkov, pa tudi za izboljšanje že obstoječih, tudi polindustrijskih izdelkov pri pohištvu, doma izdelanih aparatih, tekstilijah, prav tako pa tudi pri suhi robi, pletarstvu in sličnem. Če eno samo podjetje te vrste proda na leto za 60 milijonov deviznih dinarjev izdelkov, je to že stvar, ki bi bilo treba nanjo resno gledati. Vsi ti izdelki so skrajno potrebni novih, bolj premišljenih in izpopolnjenih oblik, nesreča pa bi bila, če bi prišlo to delo v roke čuvarjem ljudske umetnosti ali umetne obrti, ki bi njihov razvoj z napačnimi hotenji spravili na slepi tir.

Ljudsko umetnost imenujemo tisti del etnografije, ki je kakor koli likovno zanimiv. Nanaša se prvenstveno na zgodovinsko gradivo, pa tudi osameli moderni primeri se najdejo, med drugim naivno slikarstvo v najrazličnejših oblikah, za katerega se sodobnost še posebno zanima. Pod naslovom ljudske umetnosti vegetira marsikaj, kar je škodljivo za kulturo stanovanja, predvsem lesni izdelki od malih izdelkov pa do »kmečke« sobe, sem pa lahko štejemo tudi nekatere druge stvari, za katere mislim, da imajo v sodobnosti še polno življenjsko pravico. To so razni tradicionalni spominki, na primer znameniti rdeči konjiček s Šmarne gore, črna keramika, piščalke, kruhki in figurine, z eno besedo marsikaj, kar je s svojo simboliko in elementarnostjo dokazalo svojo trdoživost. Sem za to, da se te stvari zaščitijo in ohranijo žive, zaščititi pa jih moramo tudi pred tistimi, ki bi jih radi napravili boljše, t. j. pred umetno obrtjo in »umetnostjo«. Spomnimo se samo na ribniškega keramičnega konjička in petelina, ki sta bila kdo ve od kdaj edina predstavnika te vrste pri ribniških lončarjih, dokler ni tja prišel umetnik iz Ljubljane in ljudskemu keramiku razširil obzorje z opicami, jeleni, konji in drugim ter s tem pokvaril njegov okus, brez potrebe povečal njegovo ambicijo in mu vzel prvotno naivnost. Na vrsti je sedaj črna keramika in mogoče prav kmalu še tisto malo, kar imamo. Bolje je, da stare tehnike opustimo, kot pa da bi jih spremenili v kič.

Umetna obrt je prizadevanje, da bi moderno »brezdušno« življenje vsaj malo olepšali s predmeti, ki ne bi zadovoljili samo funkcionalno, ampak tudi duhovno. Ali pa kdo, ki resno misli, še verjame, da tako nasprotje obstaja in da ga je treba odpravljati? Moderno življenje je pravtako lepo kot je bilo v drugih dobah in v svojih dobrih stvaritvah ne rabi nobenega vsiljenega dopolnila. Nastaja nova kultura, ki ni nič slabša od starih in dobri novi predmeti se lahko merijo z najlepšimi iz minulih dob. Pred tem si ne smemo zatiskati oči, predvsem pa ne obračati resnice, kadar pravimo, da so nekatere forme modne in prehodne (moderen uporaben predmet), druge pa da imajo nadih večnosti (dekorativni predmeti za uporabo), pa je res le narobe. Sekira, ki je zelo vsakdanja stvar, ima večno formo, ornamentiran izdelek pa je kratkotrajen in hitro postane zaprašen, zastaran. Spomnimo se na usodo dunajske WW. Zlato potiskana listnica n. pr. je človeka na prvi pogled mikala, sčasoma pa je opazil, da hoče biti več kot samo listnica. Usnjena galanterija pa izdeluje brez ozira na umetno obrt praktične in lepe listnice, ki človeka nikdar ne ženirajo. Zaradi tega je ta ustanova morala ekonomsko propasti. Predragih zlatih listnic ni nihče več maral, izdelovanje navadnih pa seveda ni umetna obrt. In tako se je zgodilo tudi njenim drugim umetnostnim izdelkom. Če te delavnice s svojo kulturo in resnim prizadevanjem niso uspele, je to dokaz, da mora umetna obrt postati nekaj drugega, ali pa ne more obstajati.

2. Šola za umetno obrt bi se morala s časom sistematično in resno preoblikovati v moderno šolo za oblikovanje. Taka lahko neizmerno koristi. Njeno vodstvo bi moralo biti v rokah pravilno orientiranih arhitektov in tehnologov, ki bi delali z modernimi metodami in bili sposobni, da se izognejo nevarnosti izdelovanja umetnin, kjer jih ni treba. Taka kot je naša Šola za umetno obrt danes, ne more koristiti in če smo kljub temu, da je v Sloveniji treba oblikovati neštete proizvode, v zadregi kam z absolventi, potem ti absolventi niso tisto, kar življenje potrebuje.

Na letošnji zaključni razstavi Šole za umetno obrt v Ljubljani smo videli veliko, mogoče preveč risb za grobne svetilke, dekorativno pohištvo in druge nepotrebne stvari, zelo malo pa študija res nujnih nalog, ki spadajo v njen delokrog. Če že kdo misli, da je vse to za oko prijetno, naj mu bo, težko pa mu bomo verjeli, da bodo na ta način nastale dobre knjižne opreme, svetilke, stoli, postelje itd., skratka — dobre forme, ki bi bile lepe zaradi svoje resničnosti in zato, ker bi skušale zajeti v formi bistvo predmeta. Če bi vodstvo šole študiralo tisto, kar je nastalo po letu 1914, kjer je očitno obličalo, posebno pa, kar je novega v zadnjih desetih letih, bi se moralo zamisliti in nekaj ukreniti.

Abs. arch. Oto Jugovec, Svetozar Križaj in Uroš Vagaja, Ljubljana:

Kulturna raven današnjega časa izraža svet stvari okoli nas, ki pa ga mnogo bolj določajo uporabna umetnost, grafika, plakat, tekstilije, posode, orodja, pohištva, prometna sredstva, kot pa upodabljajoča umetnost sama. Seveda ne načenjamo vprašanja vrednosti umetniških del, ugotavljamo samo dejstvo, da predmeti, ki jih srečavamo na vsakem koraku, določajo način našega življenja. Naša doba pa je doba serijske industrijske proizvodnje, katere smoter je, da s serijsko izdelanimi predmeti zadosti potrebam najširšega kroga potrošnikov. Industrija prevzema izdelovanje predmetov, ki so jih v preteklosti izdelovali izključno ročno. Ker pa, kot že omenjeno, opazujemo kulturno raven prav na teh serijsko izdelanih predmetih, ni važno samo, da se materija spreminja v stvari, ampak tudi, kakšne so te stvari. Estetska zahteva, ki je izraz funkcionalnosti predmeta, je ravno tako važna kot samo suha zadostitev uporabnosti.

Gospodarsko in komercialno je torej, da se poleg normiranja in standardiziranja produkcijskih tipov dá stvarem dobra oblika. Izdelek je dober, če je doseženo ravnotežje med formo in funkcijo. To pa je mogoče doseči z najožjim sodelovanjem med tehniko in umetnostjo. Produkti naše industrije pa so prav v tem močno pomanjkljivi. Nimamo namreč industrijskih oblikovalcev. Zabredli smo v protislovje s tem, da podpiramo umetno obrt, ki se izživlja v formah, ki niso izraz funkcije predmeta, industrijo pa prepuščamo stihiji in ji ne dajemo pobud za izboljšanje kvalitete s študijem funkcionalnih in formalnih faktorjev, materiala, tipizacije, univerzalizacije itd. Umetna obrt je v današnji dobi postala področje dejavnosti, ki zadovoljuje želje in okus redkega posameznika. Nimamo ničesar proti svetilki iz kovanega železa, vendar si želimo svetilko, ki bo dostopna vsem (industrijska serijska proizvodnja), ki bo popolnoma služila namenu in ki bo obenem tudi okras stanovanja (industrijsko oblikovanje). Šola za umetno obrt vzgaja poleg uporabnih grafikov tudi načrtovalce, ki so sposobni le okraševati predmete umetne obrti, manjka pa jim poznanje osnovnih prijemov industrijskega oblikovalca. (Spomnimo se le projektov za pohištvo na letošnji razstavi Šole za umetno obrt in natečaja za ohišja radijskih aparatov!) Umetna obrt pa izdeluje tudi predmete, ki niso nujno potrebni v današnjem načinu življenja. Ti predmeti predstavljajo kramo vseh vrst in kategorij. Ljudje se vzgajajo v manijah zbiranja, gospodarstvo pa trpi škodo zaradi odtegovanja surovin in delovne sile.

Očitna je torej potreba po umetniško industrijski šoli, ki bo vzgajala kader industrijskih načrtovalcev, ki bodo:

1. obvladali mehanske in prometne funkcije;

2. privedli te funkcije k prirodnemu izrazu izdelka;

3. poznali izbiro in uporabo sodobnih materialov;

4. znali spojiti posamezne dele proizvoda v harmonične odnose;

5. poglabljali študij v smeri racionalizacije, tipizacije in univerzalizacije uporabnih predmetov in

6. ki bodo likovno izobraženi.

Nujno pa je, da bodo bodoči industrijski oblikovalci načrtovali in vodilno usmerjali tudi tisto našo obrt, ki ustvarja današnjemu človeku uporabne predmete, kajti praksa kaže, da industrijski prijemi v obrti izdelke približajo ljudem tako po uporabnosti kot po ceni.

Ing. arch. Branko Simčič, Ljubljana:

Poskušali so torej rešiti obrt in njihov ideal je bil bedak, ki je vse plačal.

J. Frank

Ogledal sem si razstavo, ki jo je na koncu letošnjega šolskega leta priredila Šola za umetno obrt v Ljubljani. Kritika te razstave naj bo prispevek k anketi.

Ogled te razstave mi je ponovno utrdil prepričanje, da je pot, po kateri vodijo svoje učence tako imenovane Šole za umetno obrt, zgrešena.

Če je uporaben predmet dosledno oblikovan glede na svojo osnovno funkcijo, torej obrtniško dobro izdelan, je lahko tudi lep. Dober obrtnik misli le na to, kako bo izdelal dober in uporaben predmet. Predmet pa, ki ga začno »dekorirati«, izgubi svojo elementarno likovno kvaliteto in v mnogih primerih preneha biti uporaben ter služi le za dekoracijo.

Mislim, da ni prav, če na ta način predmetu odvzamemo njegovo funkcijo, če nekatere uporabne predmete jemljemo kot osnovo za »okraševanje«, s čimer bi naj ti predmeti dobili umetniško vrednost. To, kar sem videl na razstavi, nima niti umetniške, niti obrtniške (uporabne) vrednosti. Izvzel bi edino čipke, ki pa so specifično ženska zadeva in jih ne gre ocenjevati z istimi merili, ter nekaj tekstilnih vzorcev, pri katerih pa pogrešam izvirnosti, razen pri dveh, treh preprogah. Isto velja za grafične izdelke. Likovni elementi n. pr. plakatov so dokaj šablonski in obrabljeni. Skratka, mislim, da učitelji učencev niso navajali k svežim mislim, niso znali spodbuditi fantazije učencev samih.

Na razstavi nisem opazil težnje navajati učence, da bi poplemenitili *obliko* uporabnih predmetov, temveč negativno tendenco, da bi učence naučili nekatere predmete »dekorirati«, »okraševati«. Kakšna je »linija« na tej šoli, lahko razvidimo iz tega, katere predmete si v glavnem izbirajo, oz. katerim predmetom je vredno posvetiti pozornost »umetnega obrtnika«. To so svečniki, nagrobniki, nagrobne svetilke, »kmečke sobe«, zakonske »spalnice« in podobno. Tako imenovana »kmečka soba« velja za nekak znak udobja. V resnici pa nima prava kmečka soba ničesar skupnega s tem, kar si dajo izdelati nekateri meščani in s čimer jim prav radi postrežejo razni strokovnjaki za kmečke sobe (umetni obrtniki). Tu ni važno, kako se n. pr. na stolu sedi, važno je, da je stol čimbolj umetelno izrezljan, najmanj s srčkom v naslonjalu. Značilni so načrti za »spalnice«: monstruozne zakonske postelje, fantastično oblikovane omare, komode, neizbežne »psihe«, fotelji ob koncu postelje, na katerih nikoli nihče ne sedi in podobno. Navadna platoniera za električno razsvetljavo, ki jo izdeluje industrija, je preveč profana, treba jo je primerno okrasiti, da bo dostojna »boljše« hiše. Videl sem tam tudi dekorirano kuhinjsko uro! Prav nič se ne bi čudil, če bi zagledal tudi podobne umotvore, kot so šatulje z vdelanimi školjkami ali pa vžganimi ornamenti, s katerimi so napolnjene naše izložbe. Značilno je, da se po drugi strani tisti, ki so za to poklicani, zelo malo brigajo za izdelke ljudske umetnosti, ki imajo gotovo večjo vrednost kot zgoraj omenjeni umotvori. Naj omenim n. pr. le ribniške lončene konjičke in druge lončene in lesene izdelke.

Ne bom se tu spuščal v razglabljanje o odnosu industrijske produkcije do obrti. Opozoril bi le na znano ugotovitev, da je neracionalen obrat pri nizkih mezdah za posameznega delavca še vedno ugodnejši kot racionalen (industrijski), ki ga lahko postavi na cesto, in to tako dolgo, dokler traja brezposelnost (nenačrtno gospodarstvo). V načrtnem gospodarstvu dežel, ki se industrializirajo, pa obrt izgublja svoje pozicije, osvaja jih industrija.

Res je, da niso še vsi predmeti, ki jih izdeluje naša industrija, dobro oblikovani. Poglejmo izdelke iz stekla, lesa, predmete elektrotehnične industrije, predmete za gospodinjstvo, predmete industrije papirja, igrače, predmete usnjarske industrije, poglejmo jih po naših izložbah z njihovim aranžmanom vred. Vemo, kako v svetu sodelujejo strokovnjaki-oblikovalci v avtomobilski, železniški, ladjedelniški in drugih industrijah. Kje naj se vzgoje ti strokovnjaki? Ali so ti predmeti nevredni, da jim posvetimo vso pozornost? Ali je tak poklic premalo vzvišen? Nasprotno: oblikovanje industrijskih proizvodov zahteva veliko znanje, fin čut, veliko kulturo. Šola za umetno obrt nam takih strokovnjakov seveda ne bo dala, dala nam jih bo šola za oblikovanje industrijskih proizvodov, ki so ji osnova za učni načrt sodobne življenjske potrebe.

Post scriptum

Samo osem odgovorov smo prejeli na anketo, toda tudi mnogo večje število nam ne bi moglo povedati več, predvsem pa ne bi moglo dati bolj tipičnih mnenj. Od skrajnega zagovora ornamenta kot edinega umetniškega elementa izdelka, ki obenem vidi v sodobnem oblikovanju le iskanje modnega izraza, pa preko prvenstvenega poudarka nadaljnjega razvijanja umetne obrti, do prepričanja, da ima oblikovanje proizvodov danes neprimerno večji socialni pomen, kot ga moreta imeti še ljudska umetnost in umetna obrt, se je izčrpala lestvica mnenj. Razvoj v svetu daje vedno večje priznanje slednjemu in tudi naš domač razvoj nam nakazuje to pot, ki jo bo naša revija vseskozi podpirala.

Uredništvo

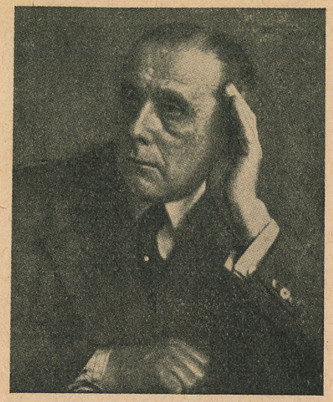

Kadar je govora o ornamentu in njegovi vlogi v modernem življenju, ne moremo mimo misli, ki jih je že skoraj pred 50 leti zapisal veliki borec za moderno arhitekturo in življenje — Adolf Loos.

Adolf Loos se je rodil l. 1870 v Brnu, študiral arhitekturo, bil od l. 1893 do 1896 v Ameriki, nato pa do svoje smrti izmenoma v Parizu in na Dunaju. Malo je gradil, toda imel je kljub temu ogromen vpliv na razvoj moderne arhitekture, ki ga upravičeno šteje med svoje prvoborce.

Loosovi polemični spisi so še danes aktualni in o marsikaterem problemu je že v začetku stoletja povedal misli, ki jih po njem še nihče ni bolje izrazil. Njegovi članki o ornamentu spadajo gotovo mednje.

Uredništvo

ORNAMENT IN ZLOČIN

Adolf Loos

(1908)

Človeški zarodek preživi v materinem telesu vse razvojne stopnje živalskega kraljestva. Čutno dojemanje novorojenega človeka je enako dojemanju novorojenega psa. V detinstvu preživlja vse spremembe, ki so znane v zgodovini človeštva. Z dvema letoma gleda kot Papuanec, s štirimi kot German, s šestimi kot Sokrat, z osmimi kot Voltaire. Šele z osmimi leti dojame vijoličasto barvo, ki jo je odkrilo 18. stoletje; poprej so bile vijolice modre in škrlatni polž rdeč. Fiziki nam danes kažejo v sončnem spektru barve, ki tudi že imajo svoje ime, ki pa jih bodo razlikovala šele bodoča pokolenja.

Dete je amoralno, prav tako kakor je za nas amoralen tudi Papuanec. Papuanec kolje svoje sovražnike in jih požre. A ni zločinec. Če pa moderni človek koga zakolje in požre, je zločinec ali degeneriranec. Papuanec tetovira svojo kožo, svoj čoln, svoje veslo, kratkomalo vse, kar mu je dosegljivo. Toda ni zločinec. Moderni človek pa, ki se tetovira, je zločinec ali degeneriranec. Imamo zapore, v katerih je osemdeset odstotkov zaprtih tetoviranih. Tetoviranci, ki ne sede po ječah, so latentni zločinci ali degenerirani aristokratje. Če se zgodi, da umre tetoviranec na svobodi, je to pač zato, ker je umrl prej, preden je izvršil zločin.

Človekov nagon, da z ornamenti pokriva svoj obraz in vse, kar doseže, je pranagon likovne umetnosti. To je jecljanje v slikarstvu. Vsa umetnost je erotična.

Izvor prvega ornamenta — križa — je erotičen. Prva umetnina, prvo umetniško dejanje, ki ga je prvi umetnik, sledeč notranjemu nagonu, namazal na skalnato steno. Vodoravna črta — ležeča žena. Navpična črta — prodirajoči jo mož. Mož, ki jo je ustvaril, je občutil isti nagon kakor Beethoven, bil je v istih nebesih kakor Beethoven, ko je ustvarjal Deveto simfonijo.

Toda človek našega časa, ki iz notranje potrebe maže po stenah erotične simbole, je zločinec ali degeneriranec. In samo ob sebi umevno je, da ta potreba človeka s takimi simptomi degeneracije najhuje zagrabi na stranišču. Kulturo neke dežele lahko merimo po stopnji, v kateri ima pomazane stene stranišča. Pri otroku je kaj takega naraven pojav: njegovo prvo izražanje je čečkanje erotičnih simbolov po zidovih. Kar pa je naravno za Papuanca ali za otroka, je za modernega človeka znak degeneracije. Jaz sem našel in svetu podaril naslednje spoznanje: *evolucija kulture je istovetna z odstranitvijo ornamenta z uporabnih predmetov.* Mislil sem, da bom svet razveselil, pa se mi ni zahvalil. Ljudje so bili žalostni in so povesili glave. Najbolj jih je težilo spoznanje, da si ni mogoče izmisliti nobenega novega ornamenta več. Ali je mogoče, da bi tega, kar zna vsak črnec, kar so znala vsa ljudstva in časi pred nami, da bi tega ne zmogli edino mi, ljudje 19. stoletja? Kar je človeštvo v prejšnjih stoletjih ustvarilo brez ornamenta, smo zaničljivo zavrgli in uničili. Nimamo nobenega skobeljnika iz dobe Karolingov, zbirali pa smo vsak drobiž, ki je imel še tako neznaten ornament, ga čistili in gradili razkošne palače, kjer smo ga shranjevali. Žalostno so potem hodili ljudje med vitrinami in se sramovali lastne impotence. Vsak čas ima svoj stil in samo našemu času naj bi bil stil odvzet? Stil — tako so imenovali ornament. Tedaj sem dejal: »Ne jokajte! Glejte, saj v tem je veličina našega časa, da ni sposoben ustvariti nov ornament. Mi smo ornament preboleli, premagali smo željo po njem. Glejte, blizu je čas, čaka nas zadoščenje. Kmalu se bodo mestne ulice bleščale ko beli zidovi, kakor sveto mesto Sion, nebeška prestolnica. Takrat bo dano zadoščenje.«

Toda so mračnjaki, ki tega niso marali priznati. Človeštvo naj le še dalje ječi pod jarmom ornamenta. Ljudje so bili daleč dovolj, da jim ornament ni vzbujal nikakega zadovoljstva več, daleč dovolj, da tetovirano obličje Papuanca ni večalo, temveč manjšalo estetski občutek. Dovolj daleč, da jim je ugajala gladka cigaretnica in so v trgovini zavrnili ornamentirano, čeprav je imela isto ceno. Bili so srečni v svojih oblekah in veseli, da jim ni bilo treba nositi rdečih žametnih hlač z zlatimi našivi kakor opicam na semnju. In jaz sem dejal: »Glejte, soba, v kateri je umrl Goethe, je čudovitejša, ko ves blesk renesanse, in gladko pohištvo je lepše ko vsi vloženi in rezbani muzejski kosi. Goethejev jezik je lepši, ko vsi okraski Pegnitzovih pastirjev.«

Z nezadovoljstvom so to slišali mračnjaki in država, katere naloga je, da ljudstva zadržuje v njihovem kulturnem razvoju, je iz vprašanja razvoja in rehabilitacije ornamenta naredila svoje lastno vprašanje. Gorje državi, kjer vodijo revolucijo dvorni svetniki! Kmalu smo v dunajskem Muzeju za umetno obrt zagledali buffet, ki se je imenoval »Bogati ribolov«, videli smo omare, ki so se imenovale »Začarana princesa« ali podobno, kar se je nanašalo na ornament, ki je pokrival nesrečno pohištvo. Avstrijska država tako vestno rešuje svojo nalogo, da skrbi za to, da bi z meja avstroogrske monarhije ne zginili obujki. Vsakega kultiviranega mladeniča dvajsetih let prisili, da namesto udobnih nogavic tri leta nosi obujke. Kajti končno se le vsaka država drži načela, da je zaostalemu ljudstvu laže vladati.

Torej dobro, epidemija ornamentiranja je od države priznana in subvencionirana z državnim denarjem. Jaz pa vidim v tem nazadovanje. Ne morem pritrditi načelu, da ornament zvišuje življenjsko radost kultiviranega človeka, ne morem pritrditi načelu, ki se skriva v besedah: »Ko pa je ornament tako lep!« Meni in z menoj vsem kultiviranim ljudem ornament ne zvišuje življenjske radosti. Če se mi zahoče medenjaka, si bom izbral popolnoma gladkega, ne pa takega, ki ima obliko srčka ali dojenčka ali konjička, ki je čez in čez poslikan z ornamenti. Človek iz 15. stoletja me ne bo razumel. A razumeli me bodo vsi moderni ljudje. Zagovornik ornamenta bo mislil, da je moja težnja po enostavnosti podobna bičanju. Ne, spoštovani gospod profesor s šole za umetno obrt, ne bičam se! Le tekne mi tako bolj. Razkošna jedila preteklih stoletij, iz katerih so sestavljali vse mogoče ornamente, da bi pavi, fazani in raki bili okusnejši, izzovejo pri meni prav nasproten učinek. S studom si ogledujem kuharsko razstavo, če pomislim, da bi moral vso to polnjeno mrhovino pojesti. Jaz jem roastbeaf.

Velikansko škodo in opustošenje, ki jo v estetskem razvoju povzroča obujenje ornamenta, bomo z lahkoto preboleli, kajti nihče, niti državna oblast ne more preprečiti evolucije človeštva. Lahko jo samo zavleče. Toda saj lahko čakamo. Zločin pa je, kar se zaradi tega dogaja v narodnem gospodarstvu, kjer se uničuje ljudsko delo, denar in material. Te škode čas ne bo izbrisal.

Tempo kulturnega razvoja trpi zaradi zamudnikov. Jaz n. pr. živim v letu 1908, moj sosed pa v l. 1900; oni tam celo v l. 1880. Za državo pa je nesreča, če se kultura njenih prebivalcev razteza na tako dolgo dobo. Kmet iz tirolskih gorskih dolin živi v 12. stoletju. In v povorki ob cesarjevem jubileju so bila ljudstva, ki bi jih celo v času preseljevanja narodov imeli za zaostala. Srečna dežela, ki nima takih zamudnikov in maroderjev! Srečna Amerika! Pri nas imamo celó v mestih nemoderne ljudi, ki jih ogorča slika z vijoličasto senco, ker pač vijoličaste barve še ne vidijo. Tem bolj jim tekne fazan, ki ga je kuhar obdeloval cele dneve, in cigaretnica z renesančnim ornamentom jim ugaja bolj ko gladka. In kako je na deželi? Obleka in uporabni predmeti spadajo vsekakor v prejšnja stoletja. Kmet še ni kristjan, temveč še pogan.

Zamudniki zavirajo kulturni razvoj ljudstev in človeštva, kajti ne le da ornament uporabljajo samo zločinci, temveč ornament tudi počenja zločine, ker človeštvu močno kvari zdravje, upropašča nacionalno premoženje in torej škodi njegovemu kulturnemu razvoju. Vzemimo dva človeka, ki živita drug poleg drugega in imata enake življenjske potrebe, enake dogodke, a pripadata različnim kulturnim obdobjem. Gledano s stališča narodnega gospodarstva, bomo lahko opazovali takle razvoj: mož 20. stoletja postaja vedno bogatejši, mož 18. stoletja vedno revnejši. Vzemimo, da živita vsak po svojem okusu. Mož 20. stoletja bo zadostil svojim potrebam z veliko manjšim kapitalom in bo zato imel prihranke. Zelenjava, ki si jo pripravlja, je enostavno kuhana v vodi in zabeljena z maslom. Onemu drugemu pa tekne šele tedaj, če je pripravljena z medom in orehi in če se je nekdo cele ure ukvarjal s kuho. Poslikani krožniki so zelo dragi, bela posoda pa, iz katere jé moderni človek, je poceni. Enemu rastejo prihranki, drugemu dolgovi. In tako se godi celim narodom. Gorje ljudstvu, ki zaostaja v kulturnem razvoju. Angleži bogatijo, mi postajamo siromaki . . .

Še veliko večja je škoda, ki jo ornament povzroča dejanskim proizvajalcem. Ker ornament ni več naraven produkt naše kulture, temveč predstavlja pojav zaostalosti ali pa degeneracije, delo delavca, ki izdeluje ornament, ni več plačano, kakor zasluži.

Znane so razmere obrtniških kiparjev in strugarjev, zločinsko nizke mezde, ki jih dobivajo vezilje ali čipkarice. Tak delavec mora delati 20 ur, da zasluži mezdo, za katero dela moderni delavec 8 ur. Ornament predmet nujno podraži, vendar se dogaja, da je prodajna cena ornamentiranega predmeta pri isti vrednosti materiala in pri trikrat daljšem delovnem času za polovico nižja od cene gladkega predmeta. Če odpravimo ornament, bo delovni čas krajši in mezda višja. Kitajski rezbar dela po 16 ur na dan, ameriški delavec po 8 ur. Če plačam za gladko cigaretnico prav toliko kot za ornamentirano, gre razlika v delovnem času v korist delavca. In če bi ne bilo sploh nikakega ornamenta več — kar se bo morda zgodilo čez več tisoč let — bi človek namesto osmih ur delal samo štiri, kajti polovica dela še danes odpade na ornament.

Ornament je zapravljanje delovne sile in zato zapravljanje zdravja. Tako je bilo vedno. Danes pa pomeni poleg tega še zapravljen material in vse skupaj zapravljen kapital.

Ker ornament ni več organsko povezan z našo kulturo, tudi ni več izraz naše kulture. Ornament, ki ga ustvarjajo danes, nima z nami nobene zveze, sploh nikake zveze s človekom, nobene zveze z družbeno ureditvijo. In razvojne možnosti ni več. Kaj se je zgodilo z ornamentiko Ottona Eckmana ali Van de Veldeja? Umetnik je s svojo silo in zdravjem stal vselej na čelu človeštva. Moderni ornamentik pa je zamudnik ali patološki pojav. Svoje izdelke sam zataji že čez tri leta. Kultiviranim ljudem so takoj odvratni, drugi se te odvratnosti zavejo šele čez leta. Kje so danes dela Ottona Eckmanna? Kje bodo Olbrichova dela čez deset let? Moderni ornament je brez staršev in brez potomcev, brez preteklosti in brez bodočnosti. Nekultivirani ljudje, ki jim je veličina našega časa knjiga s sedmimi pečati, ga veselo sprejemajo, prav kmalu pa tudi zataje.

Človeštvo je danes bolj zdravo kakor kdajkoli poprej, bolni so le samo redki posamezniki. Ti redki pa tiranizirajo delavca, ki je tako zdrav, da ne more iznajti nobenega ornamenta. Silijo ga, da njihove lastne ornamente izdeluje v najrazličnejšem materialu.

Menjavanje ornamenta povzroča prezgodnje razvrednotenje nekega izdelka. Delavčev čas, uporabljeni material — to je kapital, ki ga razmetujemo. Dognal sem tole: oblika predmeta naj drži tako dolgo, to se pravi, naj bo znosna tako dolgo, dokler predmet fizično vzdrži. Skušal bom to razložiti: obleka pogosteje menjuje obliko kakor dragocen kožuh. Plesna obleka dame, ki jo bo nosila samo en večer, bo hitreje spremenila svojo obliko kakor pisalna miza. Gorje pa, če moramo pisalno mizo menjavati tako hitro kakor plesno obleko, ker je stara oblika postala neznosna, kajti tedaj je denar, izdan za pisalno mizo, izgubljen.

Ljubiteljem ornamenta je to znano in avstrijski ljubitelji ornamenta se skušajo okoristiti s to pomanjkljivostjo. Govorijo namreč: »Ljubši nam je potrošnik s tako opremo, ki mu bo že čez deset let zoprna in je zato prisiljen, da si vsakih deset let omisli novo, kakor potrošnik, ki si kupi nov predmet šele tedaj, ko je starega odrabil. To zahteva industrija. Hitro menjavanje zaposluje milijone.« Zdi se, da je to skrivnost avstrijskega narodnega gospodarstva; saj ob požaru često slišiš besede: »Hvala bogu, bodo ljudje vsaj spet imeli delo!« Če je tako, vem za imenitno rešitev! Zažgimo celo mesto, zažgimo državo in vse bo plavalo v denarju in blagostanju! Izdelujmo pohištvo, ki ga bomo čez tri leta lahko zakurili, okrasje, ki ga bomo čez štiri leta pretopili, saj nam še zastavljalnica ne bi izplačala niti desetega dela dejanske vrednosti uporabljenega dela in materiala, in bogatejši bomo od dne do dne!

Izgube pa nima samo potrošnik, temveč predvsem proizvajalec. Ornament na predmetih, ki so se z razvojem otresli ornamenta, pomeni danes zapravljeno delovno silo in skažen material. Če bi vsak predmet estetsko vzdržal tako dolgo, kakor vzdrži fizično, bi potrošnika veljal toliko, da bi delavec lahko zaslužil več denarja in delal manj časa. Za predmet, za katerega vem, da ga bom do konca izrabil, rad plačam štirikrat več, kakor za predmet, ki je manjvreden po obliki in po materialu. Za svoje škornje rad dam štirideset kron, čeprav jih v drugi trgovini dobim že za deset. Toda v obrtih, ki jih davi jarem ornamenta, ne gledajo na kakovost dela. Delo trpi, ker ni nihče pripravljen, da bi plačal njegovo pravo vrednost.

In prav je tako, kajti z ornamenti pokrite stvari so znosne le v najslabši izdelavi. Laže prebolimo velik požar, če vemo, da je zgorel le ničvreden kič. Izložbeni paviljon iz papiermâchéja me ne more veseliti, saj vem, da ga postavijo v nekaj dneh in podrejo v enem samem dnevu. Toda če frcaš zlatnike namesto gumbov, če si cigareto prižigaš z bankovcem ali če biser stolčeš v prah in ga spiješ — je to neestetsko.

Res neestetske so ornamentirane stvari takrat, kadar so izdelane iz najboljšega materiala, z največjo skrbnostjo in v dolgem delovnem času. Ne morem zanikati, da sem zgoraj zahteval kvalitetno delo, toda ne za take stvari.

Moderni človek, ki mu je ornament kot izraz umetniškega hotenja preteklih dob svet, bo takoj spoznal izmučene, z muko rojene in bolehave ornamente modernega časa. Človek na današnji stopnji kulture ne more roditi nikakega ornamenta več.

Drugače je seveda z ljudmi in narodi, ki te stopnje še niso dosegli.

Govorim aristokratom, to se pravi, ljudem, ki stoje na čelu človeštva, ki pa vendarle globoko občutijo vrenje in stiske v nižavi. Tak aristokrat zelo dobro razume Kafra, ki svoj

ornament tke v takem ritmu, da ga je mogoče opaziti šele, če ga sparaš, ali Perzijca, ki tke svojo preprogo, slovaško kmetico, ki kleklja svojo čipko, ali staro gospo, ki zna čudovito sestavljati steklene koralde in kvačkati. Aristokrat jih pušča v miru, ker ve, da so jim ure njihovega dela svete. Revolucionar bi stopil k njim in rekel: »Vse to je neumnost.« Prav tako bi tudi staro ženico potegnil od križa in rekel: »Saj ni boga!« Ateist med aristokrati pa dvigne klobuk, kadar gre mimo cerkve.

Nosim čevlje, ki so čez in čez pokriti z ornamentom iz zobčkov in luknjic. Delo tega čevljarja ni bilo nikdar poplačano. Stopim k čevljarju in pravim: »Za par čevljev zahtevate trideset kron. Jaz vam dam štirideset.« Mož je zaradi tega ves blažen in se mi bo zahvalil z delom in materialom, ki bo po kakovosti veliko boljše, kakor pa je vredno preplačilo. Srečen je. Redko pogleda sreča v njegovo hišo. Sedaj pa vidi pred seboj človeka, ki ga razume, ki ceni njegovo delo in ki ne dvomi v njegovo poštenost. V mislih že vidi zgotovljene čevlje. Ve, kam bo šel iskat najboljše usnje, ve, kateremu delavcu bo zaupal delo čevljev, in imeli bodo toliko zobcev in pik, kakor jih je le mogoče spraviti na eleganten čevelj. Tedaj pa rečem: »Toda le pod pogojem, da bodo čevlji čisto gladki.« In iz blaženih višin sem ga pahnil v Tartar. Imel bo res manj dela, a vzel sem mu vse veselje.

Aristokratom govorim. Prenesel bi ornament na lastnem telesu, če bi bil v veselje mojim soljudem. Potem bi veselil tudi mene. Lahko prenesem ornamente Kafra, Perzijca, slovaške kmetice, ornament svojega čevljarja, kajti ti le na ta način lahko dosežejo cilj svojega bivanja. Imamo pa umetnost, ki se je rešila ornamenta. Po težavah in nevšečnostih dneva gremo poslušat Beethovna ali Tristana. Tega moj čevljar ne more. Zato mu ne smem vzeti njegovega veselja, ker mu v zameno nimam česa dati. Kdor pa po Deveti simfoniji sede za mizo in riše vzorec za tapete, je ali »hohštapler« ali degeneriranec.

Odprava ornamenta je imela za posledico, da so se ostale umetnosti dvignile nenavadno visoko. Beethovnovih simfonij ne bi nikdar napisal mož, ki bi nosil svilo, žamet in čipke. In če kdo danes nosi žametast jopič, ni umetnik, temveč pavliha ali pa pleskar. Postali smo tankočutnejši, subtilnejši. Ko so ljudje še živeli v čredah, so se razlikovali po barvah, modernemu človeku pa služi obleka kot maska. Njegova individualnost je že tako močna, da je v obleki ni več mogoče izraziti. Enostavnost brez ornamenta pa je znak duševne sile. Moderni človek uporablja ornamente prejšnjih in tujih kultur po dobrem preudarku. Lastno iznajdljivost pa posveča drugim stvarem.

Odlomki iz članka

ORNAMENT IN VZGOJA

(1924)

L. 1924 je v okviru odgovora na neko anketo Loos dopolnil svoje besede iz l. 1908 s člankom, iz katerega prinašamo nekatera mesta. Uredn.

I. Ali moderni človek potrebuje ornament?

Moderni človek, človek z modernimi živci ornamenta ne potrebuje, nasprotno, studi se mu. Vsi predmeti, ki jih imenujemo moderne, so brez ornamenta. Naša oblačila, naši stroji, naši usnjeni izdelki in vsi predmeti za vsakdanjo rabo so od francoske revolucije sem brez ornamenta. Izvzete so seveda stvari, ki jih uporablja žena — to pa je že drugo poglavje.

*

Posamezniku ni mogoče ustvariti neko obliko, tudi arhitektu ne. Arhitekt pa znova in znova poskuša to, kar ni mogoče — in vedno z negativnim uspehom. Oblika ali ornament sta rezultat nezavednega skupnega dela ljudi celega kulturnega kroga. Vse drugo je umetnost. Umetnost je samovolja genija, za katero ga je pooblastil sam bog.

*

Predmet brez ornamenta ni neprivlačen, temveč mu prav to daje novo privlačnost, ga poživlja. Mlin, ki ne ropoče, zbudi mlinarja.

II. Ali naj bo ornament kot izraz nekulturnosti odstranjen iz življenja sploh in še posebej iz šole?

Ornament izginja sam od sebe in šola naj se ne vmešava v ta naravni proces, ki ga preživlja človeštvo od svojega nastanka.

III. Ali so primeri, ko ornament potrebujemo (za praktične, estetske in vzgojne namene)?

Taki primeri so. Kadar gre za praktični namen, je ornament vprašanje potrošnika (konsumenta) kakor tudi proizvajalca (producenta), le da je potrošnik prvi in producent drugi.

Vzeto s psihološke plati služi ornament pravzaprav za to, da delavcu olajšuje enoličnost njegovega dela. Delavki, ki dan za dnem prestoji po osem ur pri svojih statvah sredi oglušujočega tovarniškega ropota, je v veselje, celo odrešenje, če od časa do časa zagleda pisano nit. Ta nit ji pomenja ornament. Kdo izmed nas, modernih ljudi, občuti različne, stalno menjajoče se vzorce blaga kot nemoderne?

*

Pred šestindvajsetimi leti sem trdil, da ornament z razvojem človeštva izginja z uporabnih predmetov, da je to razvoj, ki napreduje neprestano in dosledno in je tako naraven kakor izpuščanje vokalov v končnih zlogih razgovornega jezika. Vendar pri tem nikakor nisem mislil — kar so puristi gonili ad absurdum — da je treba ornament sistematično in dosledno iztrebljati. Le tam, kjer je že izginil, ga ni mogoče več zbuditi, kakor se človek nikoli več ne bo vrnil v tetoviranje svojega obraza.

Uporabni predmet traja tako dolgo, kakor traja material, iz katerega je narejen. Njegova moderna vrednost je prav v trpežnosti. Če uporabni predmet pokvarim z ornamentom, mu s tem skrajšam življenjsko dobo, kajti kot modi podvržena stvar mora prej umreti. Odgovornost za tako uničevanje materiala lahko prevzame nase le muhavost in ambicija žene — kajti ornament bo večno živel v njeni službi. Taki uporabni predmeti, ki jim je doba trajanja omejena, kakor so n. pr. blago ali tapete, pa so podvrženi modi in zato ornamentirani.

*

Klasični ornament ima v risarski vzgoji isto vlogo kakor slovnica. Nikakega smisla ne bi imelo učiti latinščino po Berlitzovi metodi. Latinski slovnici, kakor sploh vsaki slovnici, dolgujemo zahvalo za duševno vzgojo, za urjenje našega mišljenja. Klasični ornament posreduje urejenost v oblikovanje naših uporabnih predmetov, vzgaja nas in naše oblike in kljub etnografskim in jezikovnim razlikam prinaša nekaj skupnega v oblike in estetske pojme.

Prinaša pa urejenost tudi v naše življenje. Meander — natančno zobčasto kolo! Rozeta — natančna centralna izvrtina, pa tudi pravilno ošiljen svinčnik!

IV. Ali je v šolski praksi ta vprašanja mogoče rešiti brez kompromisa in na splošno, ali pa je treba računati s postopno evolucijo in prehodom v različne individualne etape kulturnega razvoja (mesto — deželа, otroci — odrasli; graditeljski, strojni, agrarni, trgovski industrializem; manjša domača ročna dela itd.)?

Vsi otroci naj uživajo enako vzgojo. Predvsem ne sme biti nikake razlike med mestom in deželo. Ročna dela so za življenje žene na deželi nujno potrebna, pa tudi mestni ženi pomenijo često blagodejni počitek v njeni gospodinjski dejavnosti. Risarski pouk naj ignorira narodno kmečko tehniko prav tako kakor izdelke zadnje mode za mestne žene. Pri prvem določa tehniko in oblike tradicija, pri drugem moda.

Kdor hoče dobro nacionalni svojstvenosti kmečke romantike, naj hodi za menoj. Učitelj risanja bi se tu obnesel prav tako kakor slon v trgovini porcelana.

Vse oblike uporabne tehnike pa diktira napredek v praksi.

(Prevedla iz nemščine prof. Vera Gregorač.)

ODMEVI

Arhitekt Ivan Jager in slovenska knjiga

Pred nastopom Moderne, kakor označujemo v slovenski literarni zgodovini dobo Cankarja, Župančiča, Ketteja in Murna-Aleksandrova, zunanja podoba knjige ni nosila nikakega izrazitega domačega znaka v opremi. Zanjo se je brigal le tiskar, kolikor so mu to dopuščale iz tujine uvožene tipografske šablone (iniciale, vinjete in razni okraski masovne produkcije). Prav tako ni bila nikomur, razen knjigovezu-obrtniku, na skrbi podoba vezane knjige. Res je, da bi mogli imenovati še kar lepo število zelo solidno tiskanih knjig iz zadnjega desetletja 19. stoletja in tudi nekaj lepih vezav je med njimi, a vse to nima nobene zveze z vsebino in še najmanj z ljudstvom, iz katerega je pisatelj izšel in ki mu je bila knjiga namenjena.

Vzporedno z Moderno je rasla prva generacija slovenskih arhitektov. Med njimi je bil tudi Ivan Jager, o katerem je »Arhitekt« poročal v svoji 1. številki (oktober—december 1951). Ob njegovem jubileju je prav, da ne pozabimo na njegovo pionirsko delo, ki ga je opravil z opremo nekaterih knjig dveh stebrov slovenske moderne: Cankarja in Župančiča. O teh opremah je ohranjene nekaj korespondence, ki bo deloma objavljena v 1. številki »Slavistične revije« za l. 1952. Na tem mestu naj opišemo o tem delu arhitekta Jagra le ono, kar sodi v ta list.

Ivan Jager je živel na Dunaju v krogu slovenskih literatov. Ko je Oton Župančič pripravljal izdajo svojih mladinskih pesmic, ki so izšle kot »Pisanice« za Veliko noč 1900. leta, tedaj je Jager v dopisnici pesniku od 7. aprila 1899 zapisal uvodne besede, ki kažejo, kako se je kot arhitekt loteval dela za opremo knjige.

> *Pretopa peresa imamo mi tehniki, — vsaj jaz, — da bi se moglo sploh izraziti ono, kar se občuti pri prvem, pri drugem ... pri opetovanem čitanju, gledanju pesniške Tvoje krvi, prenešene po Guttenbergovi umetnosti na papir.*[1]

Risba je bila natisnjena v dveh barvah, rdeči in temnomodri na zelenem papirju. Ko je knjiga izšla, Jager ni bil z risbo zadovoljen, kakor nam priča dopis pesniku. Kritik prve slovenske umetniške razstave (odprta dne

[1] Odlomek objavljamo z dovoljenjem lastnice, ge. Ani Župančičeve.

Ivan Jager: Oprema Župančičevih »Pisanic«, 1900

15. septembra 1900 v Ljubljani) se je prav tako neugodno izrekel o opremi »Pisanic«, češ da »je risba, ki naj bi bila v nekaki domači ornamentiki, ponesrečena« (Miljutin Zarnik). V poročilu o tej razstavi pa je Anton Aškerc zapisal, da se je »gospod arhitekt Jager prvi pri nas pričel potegovati za slovanski narodni slog v arhitekturi« (Ljubljanski Zvon, 1900, str. 679). Ker se je arh. Ivan Jager s tem vprašanjem pečal zelo intenzivno in je na osnovi teh svojih študij izvršil tudi dekoracijo Narodne kavarne v Ljubljani, ki je bila na Dvornem trgu št. 3 ob univerzi, se bo morda o tem kaj več pisalo v obljubljeni številki »Arhitekta«, ki naj bi bila posvečena jubilantu. Omenimo naj le, kar je o tem napisal Anton Aškerc v zvezi z obiskom Alfreda Jensena, švedskega pisatelja in znanstvenika.[2] Aškerc pravi, da se njegov gost »ni mogel nadiviti okusnemu slogu«, v katerem je bila kavarna dekorirana« (Ljubljanski Zvon, 1898, str. 627).

Na slovensko ornamentiko se je Jager naslonil tudi pri opremi Cankarjevih »Vinjet«.

V pismu, ki bo — kakor že omenjeno — objavljeno drugod v celoti, tolmači svojo zamisel z naslednjimi besedami:

> *‚Srceta' ... stilizirano valovje polje iz jednega v drugega vse jakše in jakše ... čustva izlivajoča se iz jednega v drugega ... »fluidum« simpatije in ljubezni itd. itd ... kaj bi kvasil. — »Разумѣй кто умѣнь«, kdor ne, pa naj pusti Naša moderna dekorativa je to, ali vsaj moja individualna, nikjer kopirana, samorastla.*
>
> *Banderčkarji in »pangelčkarji« godrnjali bodo nad čelno stranjo rekši, da je laška ali màžarska, dasiravno so barve v okusu našega ljudstva, kot to vsekdar lahko dokažem.*

Tudi ovitek »Vinjet« je tiskan na rahli zeleni osnovi v dveh barvah: temnozeleni in rdeči.

Do opreme te knjige je prišel Jager zato, ker je z opremo Župančičeve »Čaše opojnosti« zbudil Cankarjevo zanimanje. Opremo svoje prve knjige (»Erotike«) je Cankar imenoval filistrsko in zato se je dogovoril z založnikom, da mu Ivan Jager napravi »čisto jednostavne črke, kvečjemu kak secisijonističen ‚Schnörkel' zraven« (Cankarjevo pismo založniku, v knjigi Cankarjeva pisma II, str. 25). Ko je knjiga izšla, je bil pisatelj zadovoljen z njeno zunanjostjo. Ker je bil Ivan Cankar prav dober risar, moramo njegovo sodbo seveda upoštevati.

Prva pesniška zbirka Otona Župančiča (tedaj se je podpisoval še Zupančič!) je bila knjiga »Čaša opojnosti«. Iz korespondence med pesnikom in arhitektom sledi, da je arhitekt sodeloval tudi pri celotni opremi knjige, ki je pomenila tedaj pri nas ne samo literarno, ampak tudi oblikovno revolucionarni dogodek. S knjigo, ki je imela format 14 × 23,5 cm, moderno razporeditev naslovov in razvrstitev teksta, je prišla med nas knjiga, ki je oznanjala novo dobo v oblikovanju zunanje podobe slovenske knjige.

Oprema Cankarjevih »Vinjet«, 1899

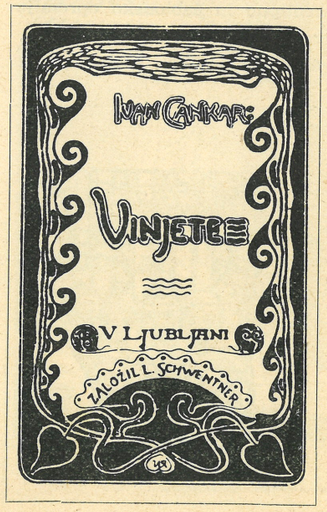

[2] Alfred Jensen (1859—1921) je prepotoval vse slovanske dežele. Pisal je veliko o slovanskih literaturah in slovanskih vprašanjih ter je tako opravil zelo pomembno propagandno delo. Prevajal je tudi Prešerna, Cankarja in Aškerca; njegove balade je izdal celo v posebni knjigi (Anton Aškerc, Sloveniska ballader, izšla v Stockholmu 1901).

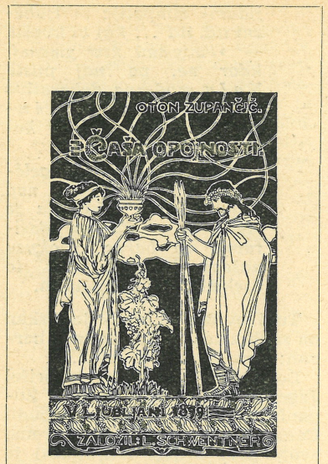

Oprema Župančičeve »Čaše opojnosti«

Risba na ovitku je natisnjena v vijoličasti barvi na sivi osnovi.

Zadnja slovenska knjiga, ki jo je opremil arh. Ivan Jager, je bila Cankarjeva komedija »Za narodov blagor«, ki je izšla l. 1902, ko je bil Jager že na poti v tujino, od koder se ni več vrnil med nas.

Tudi ta risba je enobarvna; odtisnjena je bila v raznih barvah, ker je bil tudi papir raznih barv.

Vse navedene knjige je izdal založnik Lavoslav Schwentner, ki je v tistih letih šele začel s knjigotrštvom in založništvom v Ljubljani. S tem, da je s sodelovanjem mladih pisateljev in arhitekta Ivana Jagra usmeril opremo slovenskih knjig na sodobna pota, je prisilil tudi ostale založbe, da so opustile stereotipno in šablonsko opremljanje naših tiskov in da smo tako na tem področju stopili na pota, ki so tekla vštric z ostalimi narodi. Brez dvoma ima pri tem arh. Ivan Jager pionirske zasluge.

Oprema Cankarjeve komedije »Za narodov blagor«, 1902

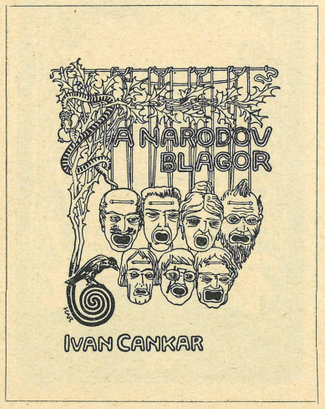

Svoje risbe je Ivan Jager signiral z *I. J.* Kdor bo reševal vprašanje Jagrovega študija slovanskega in slovenskega ornamenta, bo spoznal, da je iskal odgovora na razna vprašanja tudi v razpravah o ornamentu pri vzhodnih slovanskih narodih. Svoje slovansko čustvovanje je manifestiral tudi v svoji šifri. V enem že navedenih pisem pravi:

> *Šifro svojega imena stavil sem na konec oziroma spodaj, sploh zato, da imam svoj znak in da se ga držim od sedaj dalje. — Sicer Vas prosim najlepše, ne dajajte me v javnost, ker mi ne gre za reklamo, ne za zaslužek, ker nisem ne častihlepen ne ponosen ... in mi je vse jednako sploh ... odkar sem izprevidel, da so za nekaj let zopet pokopali slovensko umetnost v umetniškem društvu ...* (Pismo L. Schwentnerju z Dunaja dne 26. junija 1899.)

Kakor naši literati in slikarji, tako so bili tudi naši mladi arhitekti razočarani nad političnimi in kulturnimi razmerami v domovini. Temu je dal Ivan Jager duška z vinjeto, ki jo je narisal na zadnjo stran ovitka Cankarjevih »Vinjet«. Najprej je napravil osnutek in ga dal kliširati ter kliše poslal založniku v Ljubljano. (Naše tiskarne tedaj še niso imele klišarne; prva klišarna je bila ustanovljena v Ljubljani šele l. 1920.) Toda ta osnutek se mu ni zdel dober in je zato napravil novega. Založnik je uporabil prvi kliše (glej »Vinjete« str. 326), drugi osnutek pa verjetno še ni bil nikjer objavljen.

Iz že imenovanih pisem naj objavimo še komentar k risbi:

> *F a v n pomeni trdo, bikovo bučo kranjskega peresnega zabavljača. Jeden rog si je odbil — kar pač nič ne de. Duševno obzorje je konec njegovega nosa, kamor se skuša koncentrirati njegov dalekovidni pogled. Ker je človek »reda in lepe gladke linije in sistematike«, zato ima tako »lepo v liniji« prirezane moštace, lase, brado. Da je »pravi Kranjec«, ne sme mu manjkati ni pristnega »murčka« v govejem ušesu.*
>
> *Cankar ga je zelo vesel in danes mi je rekel, da se tudi sklada z zadnjimi stavki njegove satire.* (Pismo L. Schwentnerju, Dunaj, dne 7. VII. 1899.)

Bogomil Gerlanc

Favn za zadnjo stran Cankarjevih »Vinjet«, 1899

GRADBENA KRONIKA

Pismo iz belega Celja

Naša revija bi ne bila popolna, če bi ne obravnavala vseh kotičkov slovenske domovine ..., tako mi piše naši dični urednik: evo vam pismo iz belega Celja!

Ne moremo razumeti današnjih gradbenih razmer v Celju, ne da bi se spomnili preteklih let, ki smo jih doživljali skupno z našim mestom.

Leto 1941 je bilo tudi za mesto Celje, ne samo za meščane celjske, usodnega pomena. Trpeli so meščani, in sicer vsi tisti za zidovi »starega piskra«, ki še danes kraljuje nad mestom kot zli duh, pa tudi oni, ki so bili izseljeni na jug in so se ubogi in okradeni vrnili na svoja morda bombardirana stanovanja. Trpela pa je tudi mestna celjska arhitektura in mestni interieur. Sledovi trdega pruskega škornja se poznajo še danes po sedmih letih svobode in se bodo poznali še dolga leta.

Le poglejmo zapovrstjo spomenike vojne dobe in dokaze, da smo imeli za nepoklicane goste — Vandale.

Pravoslavna cerkev je bila prvi kamen spotike. Podirali so jo šest tednov in nazadnje minirali. Tam, kjer je stala pravoslavna cerkev, pa so postavili svojo prusko arhitekturo: podzemni »Luftschutzraum« — bombno zaklonišče, nasuli nanj zemlje in nasadili ne ravno izbrano lepotično drevje. Danes je mestna ljudska občina na tem mestu napravila park za počivanje in oddih in izboljšala celotno okolico, zlasti hodnike in cestne tlake, zgradila je še ostanek cestišča Vodnikove ulice ter odstranila prizidek na bivši Detičkovi vili, tako da bo hodnik za pešce neprekinjen, pogled v Vodnikovo ulico pa nemoten.

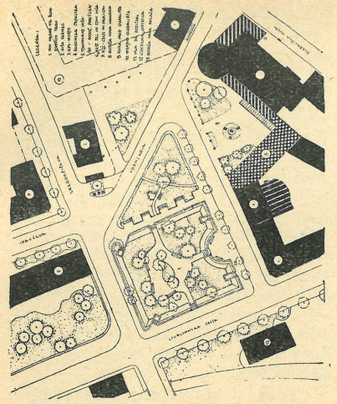

Ing. arch. Franc Korent: Začasna ureditev Slandrovega trga v Celju

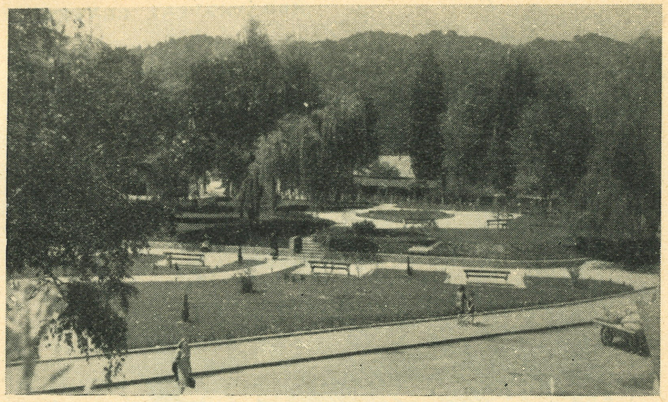

Današnji Slandrov trg z novo urejenim parkom; v ozadju Mestno gledališče

Boleča narodna rana je opustošeni Narodni dom, to je zgradba, ki leži na severozapadnem delu Trga svobode in Ljubljanske ceste.

Tej zgradbi seveda niso mogli očitati kakega barbarskega stila, ki ne sodi v srednjo Evropo, ker je bila zgrajena v novorenesančnem slogu, pač pa je bilo nujno vzeti Slovencem njihov ponos in sad njihovega truda — uničiti napore boja za njihovo lastno, slovensko kulturo — zato so onečastili zgradbo, uničili fasado, jo napravili brezpomembno ter zapustili dokaz svojih barbarskih metod.

Na nesrečo je bombni zadetek pogodil krilo ob Ljubljanski cesti. V zgradbi domuje Okrajni ljudski odbor Celje-okolica, ki je obnovil porušeni del ter se odločil za načrt, kjer projektant ni upošteval, da bi bilo potrebno dati zgradbi njeno prvotno obliko in njen sijaj. Celje je s tem zamudilo priliko, da bi bil Narodni dom obnovljen v celoti, in to takrat, ko je bilo možno izvršiti ta dela po planskih cenah.

Narodni dom v Celju pred l. 1941

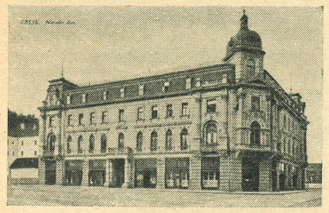

Narodni dom v Celju danes

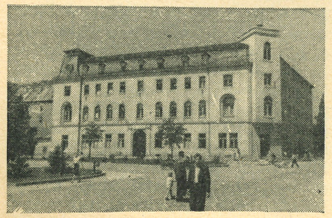

Naloga nas vseh je, da dobi Narodni dom svoje prejšnje fasade nazaj, če ne v vsej izbrani bogati formi, pa vsaj bolj reprezentativno lice, ki bo dajalo predvidenemu spomeniku NOV pravo okolico.

Naj omenim, da je bil ob akciji za postavitev spomenika NOV v Celju razpisan natečaj, ki se ga je udeležilo lepo število projektantov. Rešitve posameznikov so zelo zanimive, vendar po mnenju opazovalca neprikladne za rešitev tega srednjeveškega trga. Najbolj prikladen in hkrati najbolj monumentalen je spomenik, ki ga je na poziv mestne občine Celje napravil prof. ing. arch. M. Mušič, ki se zavzema za klasično formo tako mesta spomenika kakor tudi rešitve trga.

Delo okupatorja pa bi ne bilo popolno, če bi ne pričel v svojem zaledju, kakor ga je on pojmoval, razširjati mestno bolnico. Resnici na ljubo naj bo povedano, da je bila bolnica povečanja nujno potrebna, toda poraja se vprašanje, če je za povečavo bolnice to mesto res srečno izbrano.

Po osvoboditvi smo imeli možnost s pripravljenim materialom do potankosti izpeljati zastavljeno nalogo, če bi ne bili gledali rešitev okupatorja s preveč sovražnim očesom. Dobro je bilo, da smo obsodili visoke, strme strehe, ki jih je okupator privlekel naravnost iz Berlina ter hotel z njimi zapečatiti celjsko arhitekturo in postaviti vzor svoje miselnosti in svojega hotenja na naša tla. Toda bilo je kvarno, da smo na poziv iz Ljubljane nehali z obnovo in pripeljali objekte bolnice v neko provizorično stanje, ki ga danes le težko imenujemo s pravim imenom. Nedotovljeni glavni objekt z napol dvignjeno in pozidano streho, dokončani operacijski trakt s svojo strmo nemško streho, v grobem dograjena pralnica, ki čaka na svojo dograditev, do prvega nadstropja dograjena kuhinja, ki nepokrita prezimuje in letuje že od leta 1948, nudi pač podobo vse preje kot urejenega stanja.

Ko se že gibljem na teritoriju tako imenovanega zdravstvenega centra, naj ne pozabim omeniti nedokončano zgradbo velike poliklinike, ki je bila pričeta leta 1946 in sezidana v enem letu. Bila je pripravljena za eno največjih poliklinik v Sloveniji, če ne v državi, pa zaradi nepoznanih ovir

Ing. arch. Marjan Mušič: Projekt ureditve Trga mučenikov v Celju s spomenikom NOB in spomenikom talcem

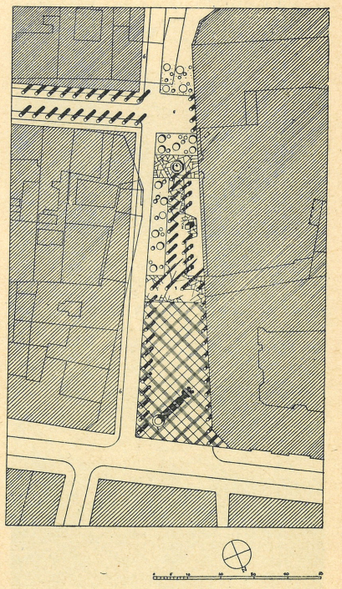

ZDRAVSTVENI CENTER V CELJU

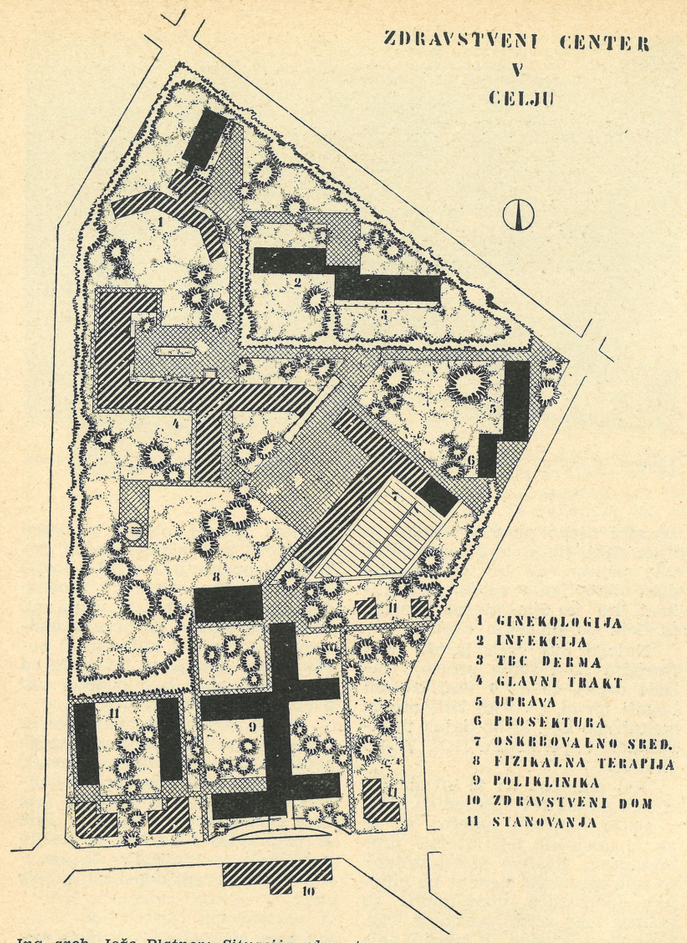

Ing. arch. Jože Platner: Situacija zdravstvenega centra v Celju

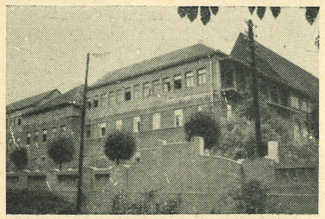

Pogled na del bolnice ob cesti. Videti je napol dvignjeno streho obcestnega starega dela bolnice in prizidek nemškega dela s strmo streho.

Nedograjena poliklinika

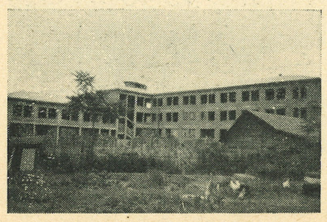

največjim razumevanjem in veliko voljo je populariziral svoje načrte za obnovo mesta Celja in za odstranitev največjih težkoč, ki so do lanskega leta ovirale Celju, da bi si kakor koli pomagalo samo. Novo ustanovljeni Projektivni biro je prejel nalogo, naj napravi načrte za obnovo mestnega gledališča po novem programu, ki ga je sestavil gradbeni odbor za obnovo tega gledališča. Danes stojimo tako rekoč pred zaključnimi deli tega objekta in če pogledamo nazaj, vidimo, kakšne žrtve bodo še potrebne, če bo mesto Celje moralo čakanje za dograditev objektov plačevati tako drago, kot nas stane gledališče.

Tudi v stanovanjskem pogledu se mestu Celju ni godilo bolje. Bombardirane stanovanjske enote so bile s pomočjo Ljudske fronte in s prostovoljnim delom kmalu očiščene, toda odločbe iz Ljubljane so se glasile: »V starem delu mesta na porušenih delih nič novih zgradb, ampak zelenilo!« Mesto je pridobilo zelenilo, ni pa v enakih količinah pridobilo stanovanjske objekte. Nov stanovanjski objekt, ki je bil postavljen na pobudo mestne občine, je samo ena velika dvonadstropna stanovanjska hiša v Miško Kranjčevi ulici, ki komaj čaka, da njene fasade dokončno dogotovijo in uredijo.

Kljub zaviranju obnove, ki jo je v precejšnji meri zavirala Ljubljana, pa so Celjani aktivni graditelji, ki s požrtvovanjem grade in obnavljajo svoje priljubljeno mesto. V svoji režiji bodo dogradili gledališče, kar ni majhna naloga, urejajo zelene parke na Šlandrovem trgu, kjer ljudje že posedajo in se sončijo, tržnico na Trgu svobode, kjer imajo v projektu tudi gradnjo lope, tržnico ob Dilovem drevoredu na Mariborski cesti, kjer so s prostovoljnim delom napravili ogromen zasip terena, in ureditev parka na Trgu mučenikov, ki ga je projektiral arh. B. Žnudrl.

Za razširitev ozkega grla Prešernove ulice, ki tvori glavno magistralo mesta Celja, so se odločili za napravo pasaže, ki je v gradnji in bo kmalu dogotovljena. Ta ulica veže kolodvor s Trgom V. kongresa in Ljubljansko cesto.

Ne bi bil popoln, če bi ne izdal še druge tajnosti Celjanov: to je želja, da bi uredili celjske hotele (sedaj ima Celje samo en primeren hotel — »Evropa«). Prenekoč hočejo bivši Celjski dom, sedanji OF-dom v moderen hotel in so v ta namen razpisali natečaj za idejni osnutek. Vsi idejni projekti so edini v tem, da se odstrani visoki stolp in zgradba dvigne za eno nadstropje, v celoti pa se modernizira in izgubi grdo secesijsko navlako, ki v bujni nemščini pripoveduje vsa-

neprogramsko prezimuje že štiri leta in razen prednjega trakta ob Gregorčičevi ulici čaka na svojo dokončno formo. Zamuda, ki smo jo napravili z ustavitvijo gradbenih del, bo za njeno dokončanje zelo usodna.

Enako usodo kot bolnica je doživelo tudi mestno gledališče. Nemci so ga pričeli leta 1942 obnavljati, vendar so dela v najbolj grobem stanju zaključili že leta 1944.

Ljudska oblast se je takoj po osvoboditvi zavzela za dokončanje obnove te nujno potrebne kulturne ustanove v Celju, vendar je graditelje presenetila odločba Ljubljane, češ da je gledališče v tej velikosti za Celje premajhno in da dobi Celje nove načrte za ureditev gledališča.

Celjani pa bi ne bili Celjani, če bi se po dveletnem čakanju vdali v usodo čakajočega in vrgli puško v koruzo. Predsednik mestnega ljudskega odbora tov. Riko Jerman je podedoval od svojih prednikov kaj težko nalogo. Z

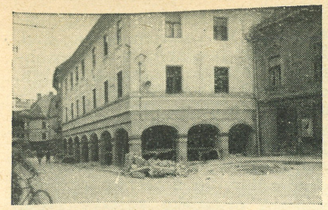

Pasaža v Prešernovi ulici v gradnji

kemu tujcu, od kod izvira. Realizacija tega projekta bo dala mestu Celju doslej novo nepoznano lice. Turistično Celje pa bo zelo pridobilo, saj bo tudi zmožno sprejeti več gostov kot doslej.

Če izdam še dejstvo, da je mesto Celje ob proslavi petstoletnice svojega obstoja pridno čistilo že desetletja neobnavljane fasade zlasti državnih zgradb, potem se ne bomo čudili, da postaja naša savinjska metropola zopet bela in vesela.

F. K.

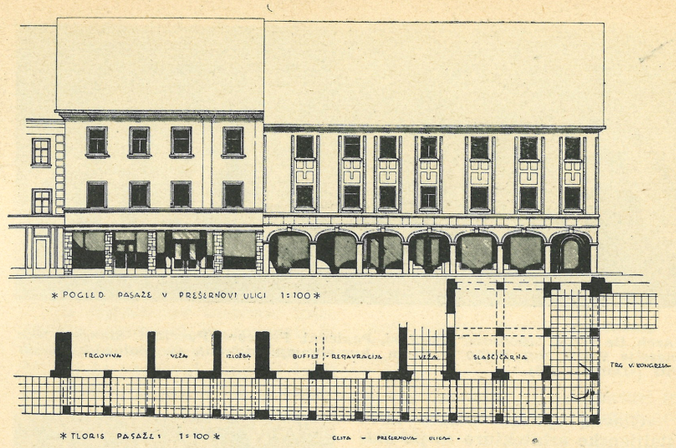

Ing. arch. Kurent Franc: Tloris in pogled fasade v Prešernovi ulici. Pasaža je bila nujno potrebna zaradi velike ožine ulice

AKTUALNOSTI

Ob uvedbi nove rubrike

Želja, da bi naši reviji dali čimbolj življenjski značaj, nam je narekovala uvedbo nove rubrike »Aktualnosti«, v kateri bomo v kratki, zgoščeni obliki sproti objavljali vse novosti iz dela naših projektivnih ustanov in zavodov; izdelane, a ne realizirane projekte, ki naj ne zapadejo pozabi; manjše realizacije, ki jih ni mogoče prikazati že kar v obliki samostojnega članka i. dr. »Aktualnosti« bodo obenem nekakšna predinformacija o večjih zgradbah, ki se pričenjajo graditi, ki pa jih bomo v celoti lahko objavili šele čez leto ali dve.

Pomanjkanje prostora nam v tej številki ne dopušča, da bi v tej številki novi rubriki dali na razpolago več prostora, v bodoče pa ji bomo dajali prvenstvo v »Razgledih«. Vse arhitekte vabimo, da nam drobni material za to rubriko pošiljajo v čim večjem obsegu, saj bo le s pomočjo vseh projektantov ta rubrika mogla res v največji meri ustreči svojemu širokemu informativnemu namenu.

Ni nujno, da je ta material obsežen, morda se že z enim samim tlorisom, fasado ali fotografijo, ki jo spremlja nekaj vrstic teksta, da mnogo povedati.

To povabilo pa ne velja samo za ljubljanske zavode in ustanove, temveč tudi za arhitekte v drugih krajih Slovenije, prav tako pa tudi v vseh drugih republikah Jugoslavije.

Uredništvo

Ing. arch. Benjamin Svetina: Kemični institut SAZU v Ljubljani

V južnem delu Ljubljane se razvija nova univerzitetna četrt. Novim zgradbam kemične, rudarske in strojne fakultete v bližini starega poslopja Tehnike so se na Mirju pridružili še hidrotehnični in metalurški institut, pred dograditvijo pa so tudi kemični in fizikalni institut Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Elektrotehnična fakulteta. Kemični in fizikalni institut SAZU sta v fazi notranje opreme in bosta v prihodnjem letu že služila namenu. Po njuni dogotovitvi ju bomo objavili v eni izmed naših številk v prihodnjem letu.

Ing. arch. Emil Medveščck: Fizikalni institut SAZU v Ljubljani

IZ VSEGA SVETA

Sodobna italijanska arhitektura

Ameriški arhitekt Kidder Smith, znani fotograf in avtor treh knjig o švedski, švicarski in brazilski arhitekturi, pripravlja novo knjigo o italijanski arhitekturi, ki bo izšla prihodnje leto. Del svojega zbranega materiala za to novo knjigo je pokazal na predavanju Kraljevskega instituta britanskih arhitektov — R. I. B. A. — v Londonu (aprila 1952), kjer je sodobno italijansko arhitekturo ocenil s temi besedami:

Arch. M. Zanuso: Stanovanjska hiša v Milanu s slikarsko kompozicijo slikarja Dove

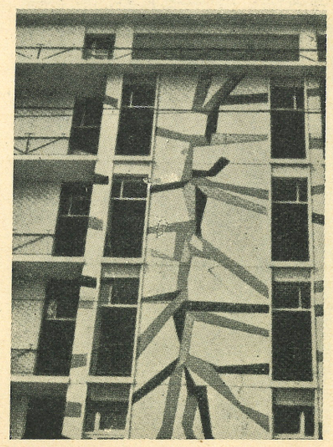

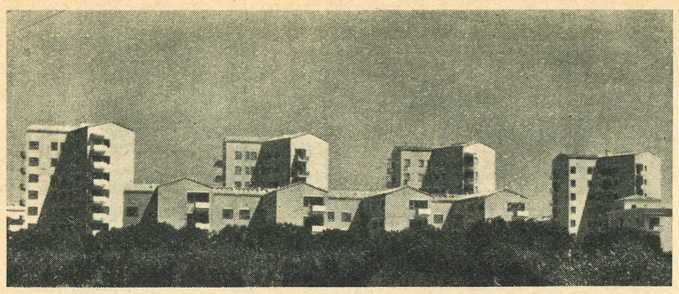

Arch. De Renzi, Montuori, Muratori, Paniconi, Pediconi, Puccioni: Stanovanjsko naselje Valco San Paolo v Rimu, kombinacija stolpnih in malonadstropnih hiš (»Domus« 270)

»Glavne splošne odlike nove italijanske arhitekture so po mojem mnenju: 1. raziskujoča, često sijajna imaginacija; 2. sposobnost narediti dosti z malo; 3. tesna integracija z ostalimi umetnostmi; 4. tendenca k mišljenju in gradnji v treh dimenzijah; 5. odlična uporaba barve v arhitekturi in 6. nekaj res odličnih konstruktivnih del v betonu.

Glavne splošne slabosti nove italijanske arhitekture pa so po mojem mnenju: 1. obžalovanja vredno pomanjkanje zavesti socialne odgovornosti in skrbi za ‚humani' element pri prevelikem delu italijanskih arhitektov in civilnih oblasti. Kot rezultat te kratkovidnosti je nemogoče najti spodobno šolo v vsej deželi in le malo dobrih javnih zgradb, kajti o pravilno planirani porazdelitvi z zadostnim zoniranjem in regionalnim projektiranjem se skoraj ne sliši. 2. Tendenca, ki se očituje posebno v mnogih stanovanjskih zgradbah, graditi à la Hollywood, z razuzdanostjo in ekstravaganco, ki nadomešča okus in omejitve. To vodi ne samo k projektiranju brez vrednosti, temveč

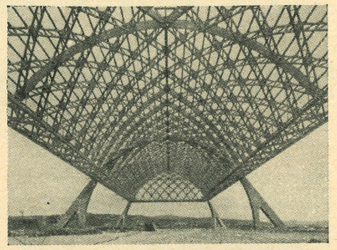

Ing. P. L. Nervi: Avionski hangar pri Rimu, 1945

tudi k fasadizmu in h konstrukcijam brez vrednosti. 3. Končno je treba omeniti še vzdrževanje zgradb, oz. bolje — pomanjkanje tega, kar povzroča, da nove zgradbe postanejo stare v zelo kratkem času.«

Po »The Journal of the R. I. B. A.« — if

Arch. Carlo Mollino: Naslonjač iz penjene gume z zelenim baržunom (»Domus« 264—265)

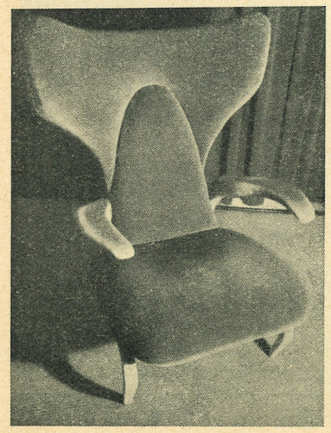

VZGOJA ARHITEKTOV

VIII. CIAM o vzgoji arhitektov

VIII. kongres CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), ki je bil julija 1951 v Hoddesdonu v Angliji, je v svoji 3. komisiji, ki ji je načeloval Walter Gropius, proučil vprašanje današnje vzgoje arhitektov. Poročilo, ki ga je ta komisija sestavila, je vredno natančne proučitve tudi na naših fakultetah, saj se dotika vseh perečih vprašanj vzgoje arhitektov. — Uredn.

Šole za arhitekturo so večinoma pomanjkljive. Za precejšnje število študentov ni dovolj predavateljev.

Učna praksa skoraj na vseh šolah nima nobene zveze s potrebami sodobne družbe.

Ni nobene integracije različnih disciplin.

Šole ne sodelujejo praktično niti v arhitektonski niti v urbanistični dejavnosti.

Malo je stika z drugimi poklicnimi in umetniškimi področji.

Arhitekt ustvarja in organizira okolje, v katerem človek živi. Po svojih predstavah in sposobnostih oblikuje sintezo bioloških, družbenih, gospodarskih in tehničnih činiteljev. Kot napredna sila, ki oblikuje duhovne težnje in fizične potrebe človeka, se mora lotevati problemov brez predsodkov in z jasnim razumevanjem organske sestave sveta, v katerem deluje.

Poučevanje metode je važnejše od posredovanja dejstev. Razvijati mora intuicijo in sposobnost analize in kritike.

Sam življenjski proces je izvor navdihnjenja.

Trodimenzionalni prostor na vseh stopnjah je osnova arhitektonskih disciplin.

Priznati moramo, da se kljub vsem našim naporom kriza poostruje in da moramo potemtakem znova podčrtati naša načela in se bolj potruditi, da bi ponovno uveljavili arhitekta v polnem proizvodnem procesu. S tem mislimo celovitost plodnega človeškega stremljenja.

Bistveno je, da arhitekti poleg na splošno priznane definicije o njihovih odgovornostih postanejo nedeljiv del industrijskega proizvodnega procesa.

Misel, da je arhitekt vodilni funkcionar v gradbeni proizvodnji našega časa, je iluzija. Več kot 85% vse gradbene dejavnosti v zadnjih desetletjih v Evropi in Ameriki je bilo uresničene brez arhitektov.

Gospodarska konkurenca po izginjajoči »poklicni« praksi sili arhitekte, da zapuščajo ustvarjalno delo zaradi poslov.

Vzrok za sedanjo krizo, ki se nadaljuje, je v pomanjkanju povezanosti med vedno večjim številom dejavnosti v civiliziranih deželah. Problemi, pred katerimi stojijo arhitekti, so isti kot problemi, pred katerimi stojijo drugi ustvarjalci: integracija arhitekture z drugimi disciplinami; kolektivno delo; sposobnost za skupno delo z drugimi je treba razvijati hkrati z individualnim talentom.

Dobra vzgoja bo omejila število študentov, da bi zagotovila priznanje posamezniku, in bo v mejah učnega načrta dala možnosti za stalne izmenjave med predavatelji in študenti v raznih disciplinah.

Arhitektonska praksa in potemtakem vzgoja arhitektov se nista prilagodili resničnosti sodobnega družbenega in tehničnega razvoja.

Velik del arhitekture mora biti tipičen po svojem značaju: na primer stanovanja za nepoznanega klienta. Te bo nujno v vse večji meri proizvajala industrijska tehnologija, ki bo zamenjala zastarele, zdaj še obstoječe metode.

Načrtovanje za industrijsko proizvodnjo in planiranje širokih kompleksov, ki združujejo raznovrstne gradbene tipe, se bosta izvajala vedno bolj v obliki sinteze prispevkov različnih specialistov, ki delajo kolektivno v industrijah ali po naročilu uradnih ustanov.

Sodobna gradbena dejavnost se po značaju in stroških naglo spreminja iz pretežno strukturne dejavnosti s poudarkom na ograjevanju prostora v dejavnost, katere prevladujoči činitelji so mehanična oprema in usluge, a poudarek se prenese na kontrolo okolja.

Spektrum načrtovanja prostora se je neizmerno povečal (v znatni meri po samem CIAM), tako da je obsegel arhitekturo posameznega objekta ali sestavnega dela na enem in mestnega ali regionalnega plana na drugem koncu. Ta arhitektonski potencial je odraz družbenih in tehničnih sil, ki delujejo v industrijski družbi.

Če naj se uresniči arhitektov potencial v industrijski družbi, bo treba drastično revidirati njegovo vzgojo i glede časa i glede vsebine. Potrebna mu bo obširna vzgoja v humanističnih vedah, znanosti in plastični umetnosti, preden bo začel s poklicnim šolanjem. Ta se mora začeti z neposrednim izkustvom v konstruiranju in oblikovanju ter mora ob zaključku nuditi možnosti za samostojno delo in raziskovanje v vseh smereh tega področja.

V tem vzgojnem okviru bo poudarek predvsem na načelih in metodah in ne na spretnosti in dejstvih. Pouk zgodovine bo posredoval znanje o kontinuiteti človeškega izkustva. Ta vzgoja bo zelo verjetno zahtevala od bodočega arhitekta, da bo obiskoval več kot eno šolo, če bo hotel biti deležen posebnih prednosti in možnosti, ki so lastne univerzi, tehniški visoki šoli ali umetniški akademiji.

Idealno bi bilo, če bi bili arhitekt, inženir in gradbenik ena oseba. V resnici pa bi bil v tem primeru amater na vseh treh področjih. Arhitekti morajo poznati naravo materialov in morajo biti sposobni, da strukturno reagirajo na prostor in morajo poznati načela statike. Ta sposobnost naj bi postala intuitivna. Pridobili bi si jo lahko na osnovi dobro predelanega elementarnega znaja, ne pa toliko na osnovi podrobnega znanja in izkustva v gradbenih merjenjih.

Tehnični pouk je bolj učinkovit, kadar je uveden kot sestavni del dejanskega načrtovanja v laboratoriju in delavnici.

Obstoječe vzdušje »učenja« naj bi se umaknilo vzdušju *preiskave in eksperimenta,* ki sta značilna za najbolj vplivne discipline sedanjosti.

Obstoječo prakso pri ocenjevanju rezultatov bo treba prilagoditi tako, da bo dana možnost za kvaliteto merjenja pri kolektivnem delu in pri storitvi posameznika.

Zaželeno je, da se izvedejo predlagane reforme v okviru obstoječih ustanov višje stopnje, kjer koli je mogoče.

Šola za arhitekturo ne bi smela biti niti pod vplivom — ki je zdaj vse preveč pogost — tehničnega gradbeništva, niti pod vplivom humanistične šole, ampak bi morala neodvisno jemati od obeh.

Za zagotovitev bistvene integracije umetnosti in znanosti bi bil najbolj uspešen tisti učni načrt, ki bi vseboval osnovni tečaj za umetnike, arhitekte in inženirje.

Člani CIAM-a morajo sprožiti iniciativo, da bi čim bolj vskladili vse šole, kjer koli so že, s temi načeli in da bi omogočili neposredno izmenjavo mnenj s sredstvi, kot so poletne šole CIAM-a.

Walter Gropius (predsednik), Ernesto N. Rogers (podpredsednik), C. Van Esteren, S. Giedion, Serge Chermayeff, Jaqueline Tyrwhitt

KNJIGE

Siegfried Giedion: A decade of New Architecture

Edition Girsberger, Zürich, 1951. 18.5 × 25 cm, 230 strani, angleško-francoski teksti z nemško prilogo, ok. 450 ilustracij.

Nova Giedionova knjiga, ki je nastala na podlagi sklepa VII. kongresa CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), Bergamo 1949, naj bi prikazala, če sta miselnost in program CIAM-a med starejšimi člani, ki so sodelovali na znanih kongresih od prvega l. 1929 v Švici do sedmega l. 1949 v Italiji, še živa.

Avtor skuša na podlagi zbranega primerjalnega gradiva pokazati, da so se skupni pogledi v posameznih skupinah kljub vojni, ki je onemogočila njihov kontant, ohranili in da ne more biti govora o razpustu CIAM-a. Treba mu je le novih, mladih moči. Glasovi, da je ta organizacija že ostarela in da ne more ničesar več ustvariti, po njegovem mnenju niso resnični.

Material, ki ga objavlja, je razmeroma najboljše, kar je mogel najti iz aktivnosti v arhitekturi od 1937 do 1947 leta v vsem svetu. Omejuje se samo na logično razporeditev, sodbo pa prepušča bralcu. Na začetku je ponatisnjenih nekaj referatov s VII. CIAM o smotrih CIAM-a, o likovni umetnosti, o arhitekturi in ljudstvu, o estetiki in vzgoji arhitekta.

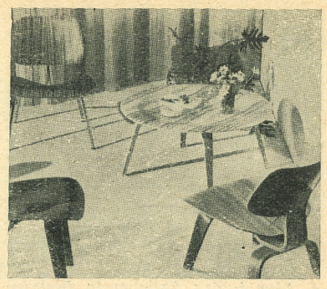

Arch. Charles Eames: Modelirani leseni stoli in miza

Posamezne skupine arhitekturnih nalog so karakterizirane s krajšimi resumeji, v katerih so naznačene glavne razvojne črte v tem času.

Pohištvo združuje funkcionalni izraz standardizacije in množično proizvodnjo. Ameriško kuhinjo oblikuje industrijski »designer«, medtem ko je evropska ostala prvenstveno arhitektu. Stol, »vlit« na človeka, je glavna in najtežja naloga v pohištvu.

Enodružinska hiša, ki se je razvila iz prostega koncepta tradicionalne ameriške hiše, je prikazana v mnogih primerih od Finske do Amerike. Skupne oblike dobivajo različen regionalen značaj, o »internacionalnem« stilu se ne govori več.

Večdružinska hiša se v raznih oblikah pojavlja že od leta 1920, ki se je pozneje osredotočila na načine povezovanja individualnih stanovanj, posebno v prožnih in prilagojenih vrstah. Stanovanjski blok in stanovanjski stolp sta glavni formi večjih stanovanjskih hiš. Prihodnja stopnja bo povezava vseh teh elementov v skupnost, ki bo lahko urejevala gostoto in bolj plastično urbanistično oblikovala.

Arch. Hardoy & Kuschan: Stanovanjska hiša v Buenos Airesu, Argentina

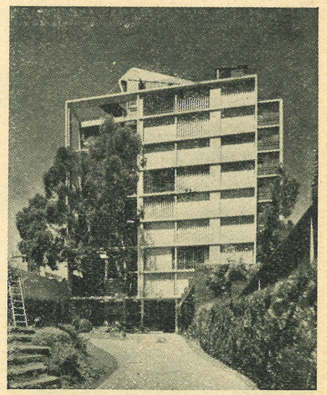

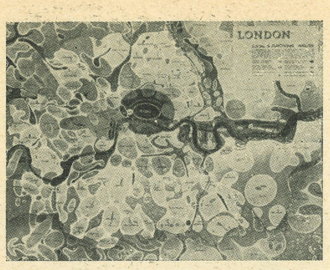

A. Ling i. dr.: Socialna in funkcionalna analiza Londona, 1943

Industrijska gradnja v Ameriki je pretežno v rokah inženirja, ki daje prednost obratu, v Evropi pa je pri najboljših rešitvah vodilen arhitekt. Tu je tovarna humanizirana, organizirana kot produkcijska enota in v njen sklop je pritegnjena tudi ureditev naselja itd.

Javne zgradbe so najtežje poglavje moderne arhitekture zaradi močno utrjenih predsodkov ideološke narave, zaradi majhne potrebe, da bi se v arhitekturi izražala samozavest skupnosti in končno zaradi nadzornih komisij z različnimi političnimi, finančnimi in osebnimi interesi.

Razstave niso več tako važne, kot so bile v XIX. stoletju, še vedno pa so zelo značilne za naše nazore v arhitekturi in omogočajo množico sproščenih poizkusov konstrukcij in oblik.

Šole, posebno osnovne, so skoraj v vseh deželah nizke, manjše in prilagojene naravi, pač pa v skladu s spremembami v pedagoških nazorih. Vzporedno s tem pa konservativnost v šolstvu višjih stopenj ne dopušča sproščenosti večjih šolskih objektov, ki jih razen tega veže tudi daleko bolj sestavljen gradbeni program.

Bolnice se prav tako kot vsa arhitektura obračajo od pojma »zdravstvene tovarne«. Velikost, oblika in organizacija naj razen dobrega obratovanja tudi psihološko podpirajo bolnika.

Transportne zgradbe ozir. letališča kot najaktualnejše zgradbe te vrste, spadajo v domeno gradbenega inženirja, ki gradi piste, vendar so novejši tipi letališč v Ameriki že sposobni, da jih prevzame arhitekt, podobno kot je to že udomačeno za železniške postaje.

Urbanizem se še vedno bori za svojo osnovno zahtevo, t. j. svobodno razpolaganje z zemljiščem (ki je pri nas že zelo sproščeno). Prevelika mesta niso več primerna za življenje, treba jih je popraviti, predvsem naj stanovanjski predeli dobe spet pravo človeško merilo, manjšo gostoto in zaključene manjše, dobro oskrbovane enote, v katerih naj do 2000 ljudi živi urejeno življenje.

E. Ravnikar

Arch. Baur & Schmidt: Mestna bolnica v Baselu, 1945

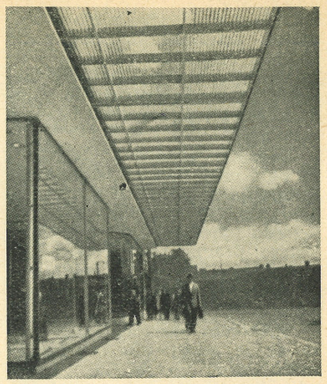

Arch. Paul Bode: Senčne lamele iz napetih Mipolan-trakov nad vhodom trgovine v Kasselu

Konrad Gatz in Fritz Hiertl: Läden — Anlage, Bau, Ausstattung — I/II

Založba Georg D. W. Callwey, München, 1950. 2 dela, skupaj 332 strani in 8 barvnih prilog. 22 × 30 cm.

Že pred vojno dobro znana monakovska založba publikacij s področja arhitekture G. Callwey je 1950. leta izdala že drugo izdajo knjige o trgovskih lokalih, kar potrjuje njeno aktualnost in potrebo. Knjiga, ki obsega dva dela in je bogato opremljena s slikami in risbami, obsega v I. delu problematiko in slikovni izbor, drugi del pa je posvečen izključno tehničnim detajlom.

V tekstnem delu I. knjige obravnavata avtorja v prvem poglavju osnove, ki jih je upoštevati pri zasnovi. Obravnavata tloris in naris prodajnega prostora, vskladiščenje robe, urejenost poti kupca in prodajalca, vzdrževanje in dekoracijo; nato tehnično opremo trgovine, dnevno in umetno razsvetljavo, kurjavo, zračenje, zvočno izolacijo in specialne naprave; značaj trgovine in njen arhitektonski poudarek.

V drugem poglavju obravnavata problem trgovine z urbanističnega vidika s problematiko: potrebno število trgovin raznih strok glede na gostoto naselja, koncentracija ali ekscentralizacija, naravna rast ali planiranje.

Tretje poglavje obravnava zunanjost trgovine in posebno naglaša prilagoditev okolici, lepi cestni ali tržni sliki kot celoti. To poglavje je ilustrirano s primeri in protiprimeri, prilagojenimi na nemške razmere. Pri tem mislimo na obnovo zbombardiranih historičnih centrov. Za inozemskega bralca je obravnavana tema manj aktualna, vendar ne nepomembna.

V četrtem poglavju preidemo na notranjo opremo trgovin s slikarijo, policami in omarami, razstavnimi vitrinami in prodajnimi mizami.

V ilustrativnem delu I. knjige najdemo slike z opisi okoli 150 trgovin, med katerimi je tudi nekaj primerov iz Švice, Švedske, Nizozemske in Italije. Vendar pri izboru prevladuje monakovska šola z nekoliko tradicionalnim, včasih celo romantičnim nadihom in posebnim veseljem do umetnoobrtnega značaja. Prav tu bi inozemski bralec rad videl sodobnejši in širši izbor, razširjen tudi na kvalitetne primere ostalih evropskih in prekomorskih dežel. Mislim, da bi s takim izborom knjiga, obdelana sicer s priznano nemško temeljitostjo, mogla le še pridobiti.

Druga knjiga obravnava detaljne tehnične probleme in je bogato opremljena z risbami detajlov v prvi knjigi prikazanih primerov. Risbe so vse v merilu, kar omogoča neposredno odčitavanje mer. Verjetno je prav ta drugi zvezek pripomogel k temu, da si je knjiga kaj kmalu pridobila sloves Neuferta za projektiranje trgovin. *Franc Cacak*

Arch. Franco Albini: Oprema knjigarne Baldini & Castoldi v Milanu

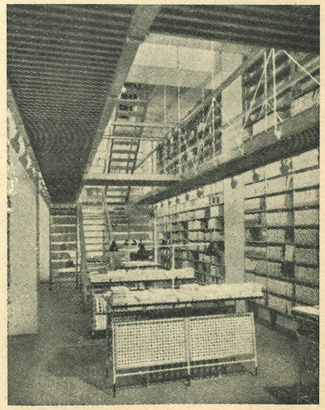

DEČJI DOM NA VRAZOVEM TRGU

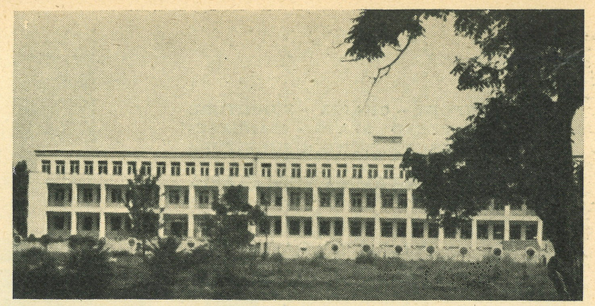

MESTNI PROJEKTIVNI BIRO LJUBLJANA

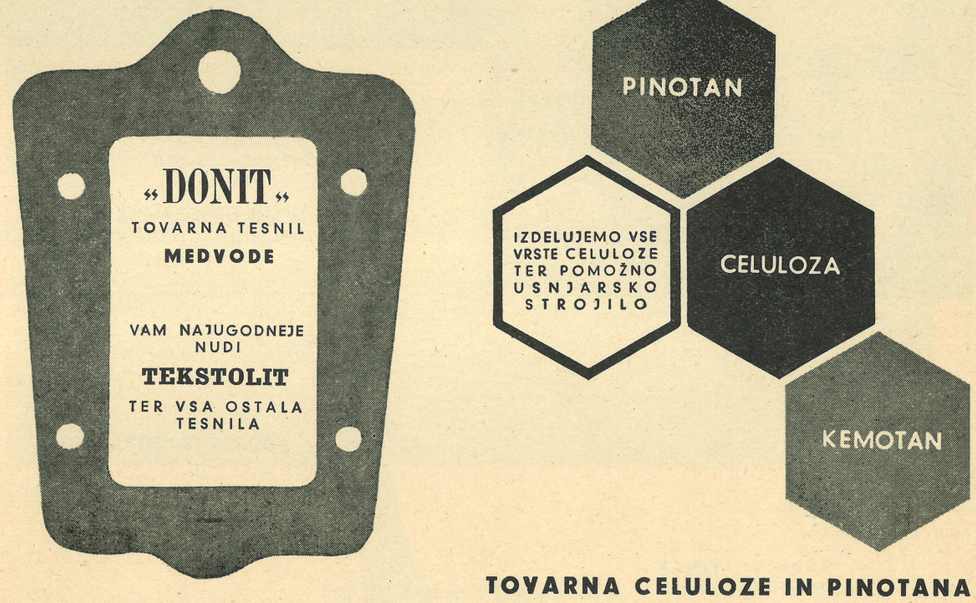

TOVARNA CELULOZE IN PINOTANA
GORIČANE P. MEDVODE

EXPORT — CHAIRS — FURNITURE
VENEERED SEATS - MANUFACTURES OF BENTWOOD FURNITURE

DUPLICA-KAMNIK, YUGOSLAVIA

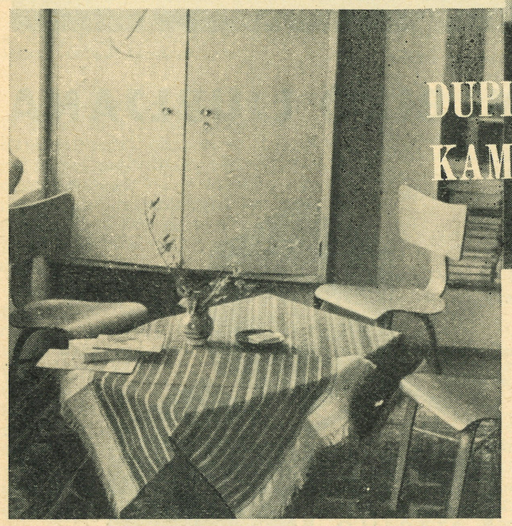

DUPLICA
KAMNIK

SERIJSKO IZDELUJEMO: upognjeno pohištvo; sobno, vrtno, pisarniško pohištvo; PO ŽELJAH OPREMLJAMO: kinodvorane, institute, kulturne domove, hotele itd.

TOVARNA UPOGNJENEGA POHIŠTVA
DUPLICA-KAMNIK, SLOVENIJA

RUDNIKI SVINCA
IN TOPILNICA MEŽICA

RUDNIK MEŽICA
SLOVENIJA

ŽELEZNIŠKA POSTAJA PREVALJE
TELEFON: MEŽICA 4
BRZ. NASLOV: RUDNIK MEŽICA

PODJETJE IZDELUJE:

rafinirani svinec v blokih in palicah

svinčeno pločevino v vseh dimenzijah od 0.5 mm navzgor

svinčene cevi — tlačne raznih dimenzij

lovske šibre — mehke, trde in specialno trde

Interesente obveščamo, da smo cene pločevini, cevem in šibram znatno znižali.

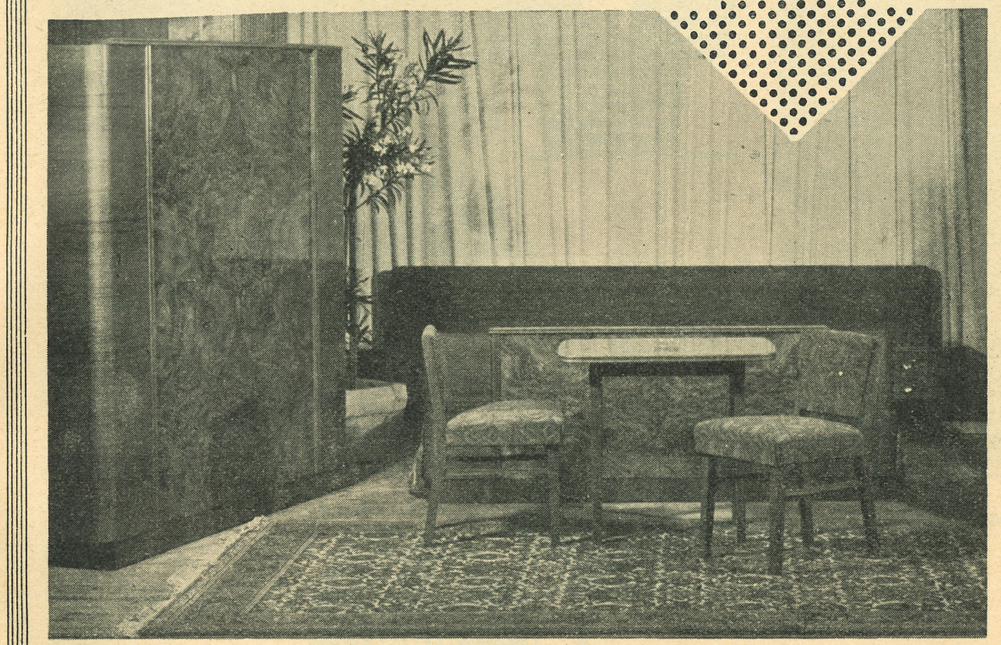

TOVARNA POHIŠTVA

"EDVARD KARDELJ"
NOVA GORICA

IZDELUJE: serijske spalnice, kombinirane sobe, dnevne sobe, kauče, fotelje, otomane itd.

SPREJEMA VSA NAROČILA ZA: opremo hotelov, restavracij, počitniških domov, institutov, ladij, itd.

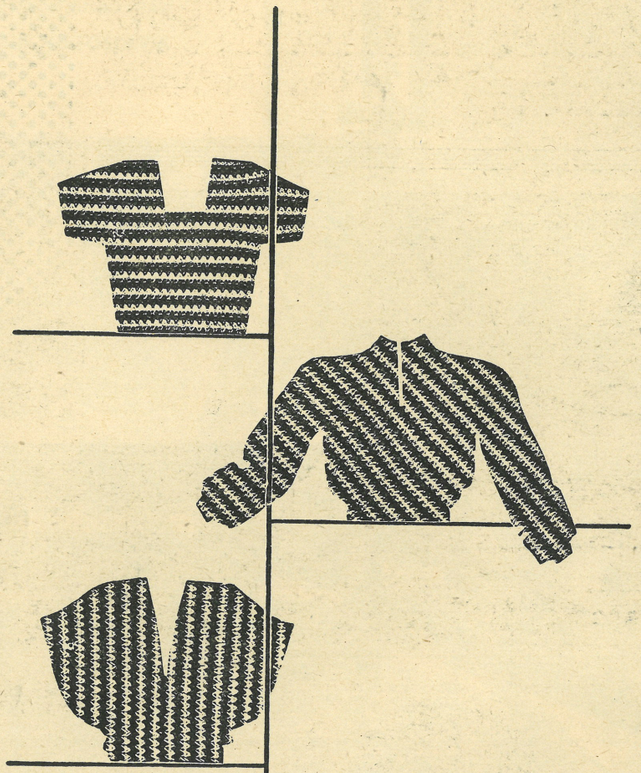

PLETENINA

Ljubljana, Založka 14, telefon št. 25-50, 22-05
Izdeluje moško, žensko in otroško bombažno, svileno in volneno perilo

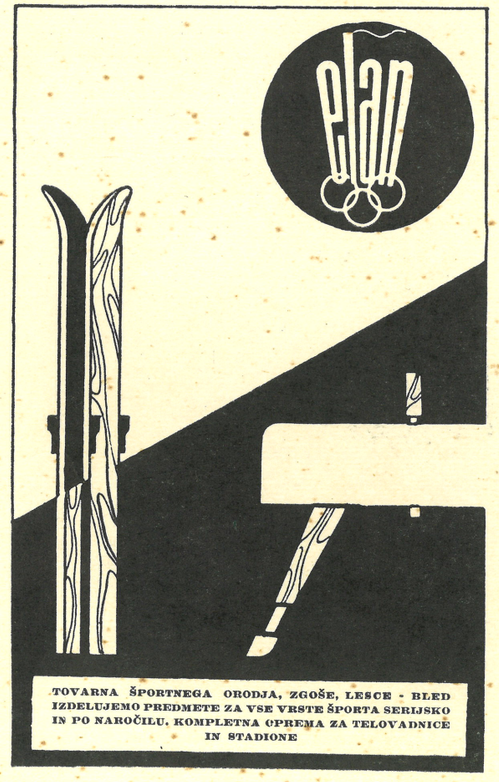

INŽENIRJI, ARHITEKTI, TEHNIKI

MLADINSKA KNJIGA

Ljubljana, Nazorjeva 3

Knjigarna	Antikvariat
ima stalno v zalogi slovenske in ostale jugoslovanske tehnične novosti	kupuje novejša slovenska in inozemska dela s področja arhitekt., umet., itd.

OGLEJTE SI BREZOBVEZNO NAŠO ZALOGO!

SPLOŠ. GRADB. PODJETJE
MARIBOR, PRI PARKU 5

KONSTRUKTOR
MARIBOR

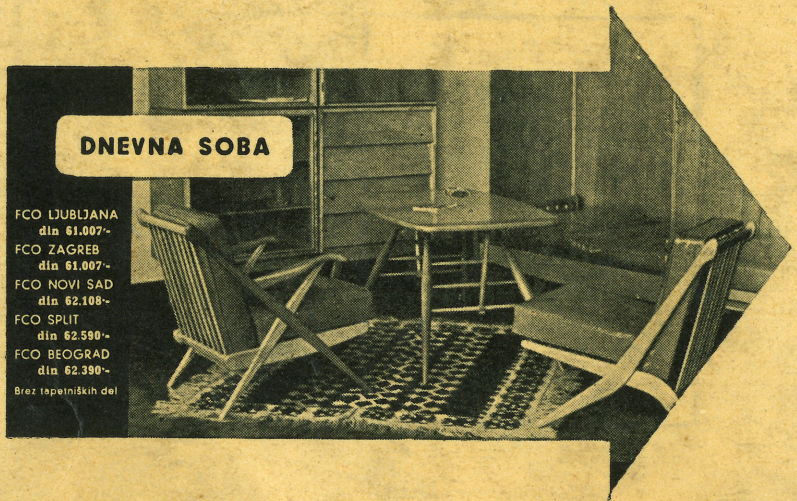

DNEVNA SOBA

FCO LJUBLJANA din 61.007·-
FCO ZAGREB din 61.007·-
FCO NOVI SAD din 62.108·-
FCO SPLIT din 62.590·-
FCO BEOGRAD din 62.390·-
Brez tapetniških del

3 NASLANJAČI
4 OMARICE 75 × 75 × 45
1 SKLOPNA MIZICA
1 KAVČ

2 POSTELJI
2 OMARICI 75 × 75 × 60
2 OMARI 75 × 150 × 60
2 NASLANJAČA
1 SKLOPNA MIZICA

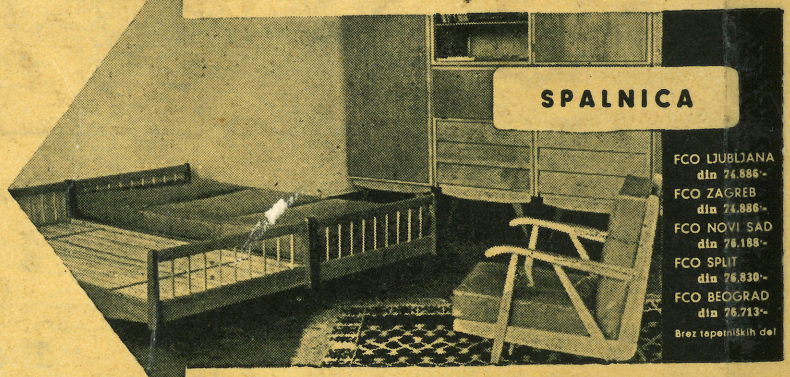

SPALNICA

FCO LJUBLJANA din 74.886·-
FCO ZAGREB din 74.886·-
FCO NOVI SAD din 76.188·-
FCO SPLIT din 76.830·-
FCO BEOGRAD din 76.713·-
Brez tapetniških del

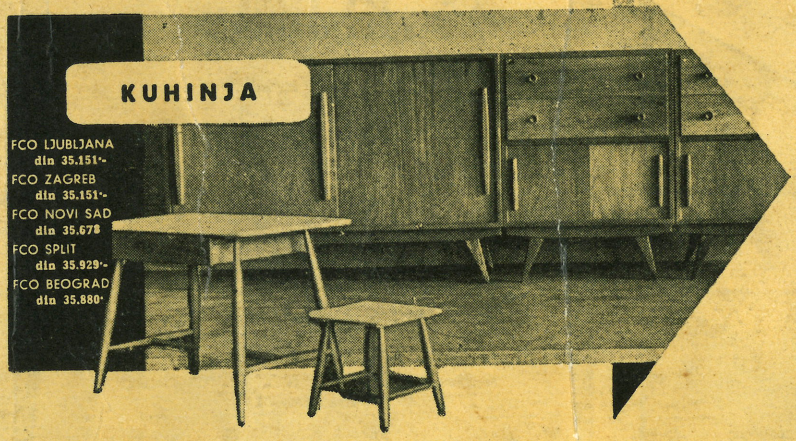

KUHINJA

FCO LJUBLJANA din 35.151·-
FCO ZAGREB din 35.151·-
FCO NOVI SAD din 35.678
FCO SPLIT din 35.929·-
FCO BEOGRAD din 35.880·

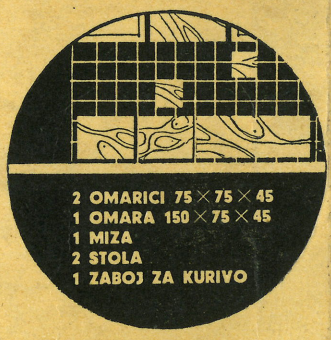

2 OMARICI 75 × 75 × 45
1 OMARA 150 × 75 × 45
1 MIZA
2 STOLA
1 ZABOJ ZA KURIVO

PRINTED IN YUGOSLAVIA
Poštnina plačana v gotovini